

821/477/06

COCIOPA

其

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ТВОРИ В ДЕСЯТИ ТОМАХ

*

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ТОМ ДЕВ'ЯТИЙ

ПЕРЕКЛАДИ

*

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ю. С. Бурляй, П. М. Воронько,
І. І. Гончаренко, А. С. Малишко,
С. І. Олійник, Д. В. Павличко,
П. М. Усенко (голова)

Редактор тому
Д. В. Павличко

Упорядкування текстів та примітки
Г. П. Дюця

**З ЛІТЕРАТУР
НАРОДІВ СРСР**

*

Олександр Пушкін

КАВКАЗЬКИЙ БРАНЕЦЬ

Новість

Присвята
М. М. Раєвському

Прийми з усмішкою цей спів —
Дар музи, вільної, як хвиля,
Що я в солодкий час натхненного дозвілля
Тобі в вигнанні присвятив.
Коли вже гинув я, безвинний, без відради,
І облітав мене обмови шепіт злий,
Коли кинджал холодний зради,
Коли кохання сон тяжкий
Мене терзали і мертвили,
Лиш біля тебе ще я серцем спочивав,
Бо одне одного так щиро ми любили.
І зловорожих бур пориви відшуміли,
І в тихій пристані богам я дяку склав.

В печалі дні, у дні розлуки
Мені задумані ці звуки
Нагадували про Кавказ.
Де в колі хмар Бешту, пустельник величавий,
Аулів і степів володар п'ятиглавий,
Для мене був новий Парнас.
Ні, не забудь мені кавказькі верховини,
Струмків холодний дзвін, зів'ялий цвіт долини,
Пустель жагучий край, де ти, о друже мій,

Зі мною поділяв думки і поривання;
Де в горах серед скель блукає в темі розбій
І геній творчого палання
Встає у тишині глухій!
Ти тут зустрінеш спогаданя
Минулих днів, що квітли в нас
Борнею пристрастей в той час,
Огні знайомих мрій і давнього страждання
І серця потасмний глас.

В житті ми різно йшли: в щасливому спокої
Ти ледь розцвів, а вже при батькові-герої
В поля, де кров тече під стріл ворожих спів,
Обранець радісний, ти гордо полетів,
І пестила тебе вітчизна в розставанні,
Як жертви любий цвіт, як цвіт надій своїх.
Я рано біль відчув, холодний біль вигнання,
Став жертвою облуд недолюдків сліпих;
Та серце я зміцнив — за зброю взяв терпіння,
Ждучи безжурно кращих днів;
І в друзів радощах для себе я ловив
Утіхи сонячне проміння.

Ч А С Т И Н А І

В аулі, на своїх порогах,
Сидять черкеси: мова їх
Пливе про коней вільний біг,
Про їх красу і про тривогу
Важких і радісних боїв,
Про дикі й ніжні насолоди;
У пам'яті минулих днів
Веселі бойові пригоди,
Набіги хитрих узденів,
Удари їх клинків жорстоких

І влучних стріл незборний спів,
Пожари сіл і хуторів,
Цілунки бранок чорнооких.

Пливуть розмови в тишині.
У ночі місячним тумані
Враз перед ними на коні
Черкес. У нього на аркані
В полон захоплений юнак.
«От руський!» — вигукнув хижак.
На крик той лютою юрбою
Черкеси збіглись. Та блідий,
В крові засохлій і густій
Юнак нерушній, мовчазний
Лежав у смертному спокої,
Не може він підвести вій,
Ворожих криків не вчуває,
І смерті сон над ним страшний
Крилом холодним повіває.

І довго бранець молодий
Лежав у забутті важкому...
Вже день над ним в красі своїй
Палав у небі голубому;

Життя прокинулось у нім,
Він застогнав, поворушився;
Зігрітий променем ясним,
Нещасний з мукою підвівся;
Навколо себе кинув зір
І бачить: недосяжних гір
Над ним підводиться громада —
Племен черкеських дикий стан,
Свободи їхньої ограда.
І пригадав юнак свій бран,

Як сну жахливого тривоги...
Та задзвеніли, чує він,
Заковані в кайдани ноги...
Все, все сказав жахливий дзвін,
І тьма злягла на всю природу.
Прощай, прощай, свята свободо!
Він раб.

За саклями лежить
Він при колючій огорожі.
Безлюдно скрізь, нема сторожі,
В пустім аулі все мовчить.
Черкеси в полі. Спить рівнища,
Немов зелена пелена;
Гірська синіє далина,
Одноманітна і пустинна.
Самотня в горах в'ється путь,
Зникаючи в далі похмурій,
І бранця молодого грудь
Нестерпні сколихнули бурі...

Далекі в руський край путі,
Туди, де зникли гомінливі
Юнацтва роки золоті;
Де він пізнав літа щасливі,
Де так жагуче він любив,
Де він зустрів грозу страждання,
Де в бурях пристрастей згубив
Надії, радість, і бажання,
І днів найкращих спогадання
В зів'ялім серці схоронив.

Він зрозумів людей як слід
І втіх оманливу відраду.
В серцях близьких найшов він зраду
І в щасті — недозрілий плід.

Йому набридло быть за жертву
В марнотній людській метушні,
Прокляв навик він дружбу мертво
І злість ворожої брехні.
Усе покинув друг природи:
Своїх близьких і рідний спів —
І в край далекий полетів
За ясным привидом свободи.

Свободо! Лиш тебе одну
Він ще шукав в чаду зневіри,
Згасивши душу запальну,
Байдужий і до мрій і ліри.
Він чуйно співи наслухав,
Свободо, сповнені тобою,
І щиро, з вірою й мольбою
Твій гордий ідол обнімав.

І сталось... Промінь сподівання
У млі, як сон щасливий, зник,
І мрії юності останні
Для нього згаснули навик.
Він раб. З печальною душею,
Чолом схилившись на граніт,
Він прагне з хмурою зорею
Покинути цей марний світ.

Згасає сонце за горою;
Щось віддалік шумить, гуде:
Народ у свій аул іде,
І кожен блискає косою.
Прийшли; запалені вогні,
Ідуть черкеси відпочити;
Замовкло все в солодкім сні.
Спокою крилами повите;

Струмки видзвонюють з імлі,
Збігаючи в німі долини,
І хмари сині облягли
Кавкаазу сонні верховини...
Та хто це в місячнім огні,
У цій глибокій тишині
Іде, неначе тінь тремтлива?
Прочнувся бранець. Перед ним,
З привітом ніжним і німим,
Стоїть черкешенка вродлива.
Поглянув бранець мовчазний
І думає: «Це сон чудний,
Це грається мана зо мною...»
Та в сяйві срібному вона
Над ним з усмішкою сумвою
Схилилась, тиха і ясна,
Кумис тремтячою рукою
До уст підносить огняних.
Та він хоч мучений жагою,
Солодкі звуки слів чужих
Душею ловить молодою
У бурі почуттів нових.
Хоча ні слова він не знає,
Та вір, що ніжністю горить,
Йому немовби шепотить:
«Живи!» І бранець оживає,
Чоло він од землі підвів,
Припав до чаші з сил останніх
У благовірних пориваннях
І муку спраги погасив.
І знов на камінь головою,
Знемоги сповнений, упав,
Та вір погаслий свій звертав
Усе до дівчини сумної.
І довго, довго перед ним

Вона задумано сиділа
І ніби співчуттям німим
Його утішити хотіла.
Мовчала ніч. Був пізній час.
Над бранцем дівчина зітхала,
І сльози жалощів не раз
Їй темні очі заливали.

За днями проминають дні.
У кайданах за чередою
Блукає бранець, як у сні.
В печері, повній супокою,
Від спеки має певний схов;
А скоро місяць променистий
У темряві нічній зійшов,
Черкешенка в імлі росистій
Приносить бранцеві вино,
Кумис живлющий, мед пашистий
І білосніжнеє пшоно.
Очима й серцем розмовляє
Вона під місяцем блідим
І, повна ніжності без краю,
Вечерю поділяє з ним;
І ніжним голосом своїм
Співає про Грузію щасливу,
І пам'яті його чутливо
Чужі передає слова.
Любов їй серце ogrіва,
Вона уперше полюбила;
Та в нього пристрасть огнева
Давно в душі перегоріла.
Холодним серцем він не вмів
Кохання дівчини відчутти, —
Можливо, щастя сон забутий
Він пригадати вже не смів.

Не зразу молодість зів'яне
З її поривами для нас,
Хвилини радості неждані
Ми ще зустрінемо не раз;
Та ви, небесні поривання,
Що перша нам дає любов,
Вражіння перші і останні,
Не прилітаєте ви знов.

Здавалось, бранець без надії
До днів безрадісних звикав.
Журби неволі, буйні мрії
В душі глибокій він ховав.
Під співи птиць і шуми трав,
Блукаючи між скель печально,
Здіймав допитливий він зір
На снігові громади дальні
Рум'яних і блакитних гір.
Краси могутньої картини!
Престоли снігові кругом,
Очам здавались їх вершини
Хмар нерухомим ланцюгом;
Між ними велетнем двоглавим
З вінцем блискучо-крижаним
Ельбрус незмірний, величавий
Білів на небі голубім.
Коли з глухим з'єднавшись гулом,
Предтеча бурі, грім гримів,
Як часто бранець над аулом
Нерушно на горі сидів!
В ногах його димились тучі,
В степу крутився пил летючий;
Уже олень між скель і трав
Притулку злякано шукав;
І з вітром, що летів в долини,

Зливався гордий крик орлиний,
Шум табунів, ревіння стад
У бурі й громі потопали...
З вогнями буйний дощ і град
На землю хмари посиляли;
Здвигнувши брили кам'яні,
В землі проривши шлях широкий,
Стікали дощові потоки,
А бранець в темній вишині, —
Один, за хмарою важкою, —
Чекав на сонце над грозою,
Під бурі безпорадний гнів,
Під грому вдари ненастанні
І слухом вітру завивання
В самотній радості ловив.

Та європейця всю увагу
Народ цей дивний притягав.
Він між горян спостерігав
Звичаї, віру їх, одвагу,
Любив життя їх простоту,
Гостинність їх, любов до броні,
Їх рухів вільних бистроту,
І легкість ніг, і міць долонів
І часто стежив бранця зір,
Коли черкес, в'юнкий, моторний,
Широким степом, синню гір
В кошлатій шапці, в бурці чорній,
Вперед склонившись на коні,
В стремено спершися ногою,
Літав, як птах, удалині,
Себе привчаючи до бою.
І вабила його проста
Одежі ратна красота.
Черкес у зброї брязкотливій;

Він нею гордий і щасливий:
У добрім панцирі вояк,
При ньому лук і сагайдак,
Кинджал, аркан і шабля вірна,
Дбайливо гострена, добірна.
Все добре пригнано на нім,
Ніщо не дзвякне: піший, кінний,
Він лише в полі бойовім
Одважний, гордий, непоклонний,
Гроза недбалих козаків,
Його багатство — кінь гарячий
З гірських далеких табунів,
Товариш вірний і терплячий.
В печері чи в траві глухий
На жертву з ним хижак чекає,
І раптом, як стріла швидкий,
На мандрівця він налітає;
Зарані вирішений бій
Скінчить удар його могучий,
І жертву в тишині німій
Волочить вже аркан летючий.
І до ущелин рідних гір
Кінь уперед летить, як буря.
Все путь йому: болото, бір,
Гірські ущелини похмурі;
Кривавий слід за ним біжить,
І дзвін копит далеко чуто,
Ось перед ним потік шумить,—
Він крає хвилю каламутну,
Скрізь піна й бризки огняні,—
І, захлинаючись на дні,
В знемозі бранець смерті просить,
Щоб потонуть у млі німій...
Та кінь його, як вихор злий,
На берег пінявий виносить.

Або, вхопившись за пеньок,
Що в річку звалений грозою,
Коли покрив землю млою
Ніч і без місяця й зірок,
Черкес на віти і коріння
У тьмі навішує разом
Колчан, і бурку, й лук незмінний,
І щит, і панцир, і шолом
І, кинувшись в потік бурхливий,
Пливе безмовно за пеньком,
Собі шукаючи поживи.
Навколо ніч. В обіймах мли
Несуть його прудкі вали
Вадовж темних берегів камінних,
Де на шпильях могил пустинних,
На спис обпершись, козак
Зорять на чорній струм ріки.
Повз них пливе, повіта млою,
Як гризна тінь, хижацька зброя...
Про що ж бо думає козак?
Чи згадає колишні битви,
На смертнім полі свій бівак,
Полків натомлених молитви,
Отчизни даль?.. Лукавий сон?
Прощайте, ниви, і станиці,
І дім батьків, і тихий Дон,
Війна й дівчата-чарівниці!
Пристав до берега хижак,
Стріла виходить із колчана,
Давенить — і падає козак
У тьму з кривавого кургана.
Коли ж у батьківськiм житлі
Сидить черкес в родиннiм колi,
І висе буря в чорній млі,
І гасне світлий жар поволі,

І, прудко скочивши з коня,
Натомлений в путі тривожній,
До нього зайде подорожній
І тихо сяде до вогня,—
Тоді з усмішкою ясною
Хазяїн радісно встає
І гостю доброю рукою
Чихир гостинно подає.
А потім гостя в саклі димній
Покриє бурка тінню крил,
І він уранці, повний сил,
Покине притулок гостинний.

А в день байрану шумно так
Зберуться юнаки юрбою
І гра замінюється грою;
То, взявши повний сагайдак,
Завзяті стрілами дзвінкими
Збивають із-під хмар орлів;
То з вишини крутих горбів
Рядами рівними й густими
На даний знак усі впадуть
І мчать, як лаві, по долині,
Непереможні і невпинні,
І пил од ніг вкрива їм путь.

Та нудно днів минають хвилі
Для тих, хто любить бою спів,
Не раз веселу гру дозвілля
Спинала гостра гра шаблів.
В бенкеті в шумному розгоні
Не раз холодний сталі гнів
Стинає голови рабів,
І діти плещуть у домоні.

Та бранець холодно сприймав
Цю гру веселощів криваву.
Колись, закоханий у славу,
Жагою смерті він палав.
Невільник честі благородний,
Не раз він бачив свій кінець,
В дуелях, гордий і холодний,
Грудьми стрічаючи свинець.
У думі похиливши чоло,
Не раз він, може, пригадав
Товаришів веселе коло,
З якими він бенкетував...
Чи в даль думки його летіли
В ті дні, що цвіт надій згубили,
Чи він за ними жалкував,
І серце рвалось у відчаї,
Чи люду дикого звичаї
Він просто так спостерігав —
Ховав у серці він глибоко
Всіх почуттів своїх сліди,
Його чоло, бліде й високе,
Було безхмарне, як завжди.
З його спокійної ходи
Грізні черкеси дивувались,
З одваги, вартої хвали,
Життя юнацьке берегли
І потай здобиччю пишались.

Ч А С Т И Н А ІІ

Ти їх пізнала, діво гір,
Пориви серця, голос крові,
Твій молодий невинний зір
Був повний радості й любові.
Коли твій друг у тьмі нічній

До тебе припадав устами,
Палкої сповнений нестями,
Ти забувала світ земний,
Ти говорила: «Бранче милий,
Розвесели свій зір похилий,
Схились лицем мені на груди,
Свободу й край батьків забудь.
Ладна я жити у пустині
З тобою, любий між усіх!
Кохай мене; ніхто донині
Не цілував очей моїх;
До мене, стишуючи кроки,
Юнак стрункий і чорноокий
Ще не скрадався в темі нічній;
Я серце горде і жорстоке
Являю їх юрбі палкій.
Лиху свою я знаю долю:
Дівочу потоптавши волю,
Мій батько й брат давно хочуть
Мене за золото продати;
Та їх зумію я вблагати
Чи трутизну гірку дістать.
Якось незнана, дивна сила
Мене до тебе притягла,
Щоб бути з тобою, бранче милий,
Я все б на світі віддала...»

Але на дівчину з журбою
Дивився бранець молодий
І, думи сповнений тяжкої,
Він слухав слів потік палкий.
Він марив у якійсь тривозі
Про дні, що одцвіли колись,
І раз нестримно полились
З очей його гарячі сльози.

Лежала в серці, як свинець,
Любов без щастя й сподівання,
І юній діві під кінець
Він розповів свої страждання.

«Забудь мене: не вартий я
Твого палкого почування.
Хай іншому віддасть кохання
Душа захоплена твоя,
Його любов тобі замінить
Печальний холод мій, повір,
Він буде вірний, він оцінить
Твою красу, твій милий вір,
Цілунків ніжних поривання
І пристрасть полум'яних слів;
Без оп'яніння, без жадання
Мій молодечий вік одцвів,
Сліди нещасної любові
Закрили щастя юнакові;
Облиш мене, та пожалій
Мене в журбі моїй тяжкій!
Нещасний друже, друже щирий,
Чому тебе я не зустрів
Тоді, як ще не стратив віри
І мрії чарівні любив?
Та пізно. Щастя золотого
Вже не зазнать мені тепер;
Твій друг чужий уже для всього.
Для ніжних почуттів умер.

Як тяжко мертвими устами
Цілунки огняні сприймать
І очі, сповнені сльозами,
Холодним усміхом стрічать!
З душею, що запала в тугу,

Під гнітом ревнощів жахних,
Так тяжко думати про другу
В обіймах пристрасних твоїх!..
Коли так ніжно, так поволі
Мої ти поцілунки п'єш
І серце щастю віддаєш,
Забувши про скорботи й болі,—
Я сльози ллю у тишині
Тоді, розгублений, безсилий,
Перед собою, мов у сні,
Я інший бачу образ милий;
До неї всі думки мої,—
Мовчу, не бачу, не вчуваю;
Тебе цілуючи, її
В своїй уяві обіймаю;
Рясні за неї сльози ллю,
В краю чужому одинокий,
І падає відчай жорстокий
На душу змучену мою.

Покинь же, діво, з ланцюгами
Мене в обіймах самоти,
З журбою тихою й сльозами,
Їх розділить не можеш ти.
Почула серця ти признання;
Прощай... дай руку на прощання.
Недовго дівчини любов
Печалить і в'ялить розлука:
Мине любов, настане скука,
Красуня покохає знов».

Сумна, з розкритими вустами
Сиділа дівчина в нестямі,
Без сліз ридаючи, в очах
Був і докір, і сум, і жах.

Бліда, як тінь, вона тремтіла;
В рупі коханого безсила
Була, як лід, її рука;
Нарешті мова, як ріка,
Із уст гарячих полилася:

«Ох, руський, чом не знала я,
Що почува душа твоя,
Коли коханню віддалася!
Недовго на груді твоїй
Я в забутті відпочивала;
З тобою в тишині нічній
Так мало щастя я зазнала!
Невже не повернуть надій
І сон розвіявся крилатий?
Хоч із жалю, коханий мій,
Мене ти міг би ошукати,
Чуттям удаваним зігрить,
Нещирих пестоців томлінням;
Я б кожен день і кожну мить
Твоїм служила повелінням;
Я б стерегла хвилини сна,
Я б твій оберігала спокій;
Ти не хотів... Та хто ж вона,
Признайся, друже мій жорстокий?
І ти в думках її палких?
Мені близькі твої страждання...
Прости ж і ти мої ридання,
Не смійся з мук моїх тяжких».

Замовкла. Сльози і стогнання
Спинили в грудях серця стук.
І у нестерпнім пориванні
До ніг йому вона востаннє
Припала, мліючи від мук.

І руський тихою рукою
Підвів нещасну і сказав:
«Знайомий з долею лихою,
Я сам любив і сам страждав.
Як ти, взаємного кохання
Не знав я у краю своїм,
І, ніби полум'я в тумані,
Під небом гасну я чужим.
Вже не побачу вас, жадані
Мої далекі береги,
І на кістках моїх в вигнанні
Іржа покриве ланцюги...»

Нічні світила потьмарились;
В імлі прозорій позначились
Верхів'я світлосніжних гір;
Безмовні, опустивши зір,
Вони в журбі німій прощались.

З тих пір самотній і сумний
Кругом аулу руський бродить.
Не раз на небосхил блідий
Пекучий день зоря виводить;
За ніччю ніч услід відходить;
На волю все нема надій!
Пролине сарна за кущами,
В тумані пробіжить сайгак,—
Він раптом дзвонить ланцюгамц.
Він жде, що з'явиться козак,
Який в нічний аул влітає,
Рабів відважно визволяє.
Він кличе... Все кругом мовчить.
І тільки хвиля бурно рине,
І звір од вигуку людини
В пустелю злякано біжить.

Раз чує руський полонений —
У горах крик розлігсь воєнний:
«До табуна!» Біжать, шумлять,
Буздечки мідяні дзвенять,
Чорніють бурки, сяють броні,
Осідлані басують коні,
І до пальоту вже аул
Готовий в грізному буянні,
Немов ріки шалений гул.
Летять по берегах Кубані
Бійці збирають криваві дані.

Замовк аул: на сонці сплять
Пси вартові, а діти голі
Шумлять між саклями на волі;
Їх прадіди старі сидять,
В тісному колі гомонять;
На фоні снігових верхів
Із люльок дим тонкий сніє.
Дівочий слухаючи спів,
Старече серце молодіє.

ЧЕРКЕСЬКА ПІСНЯ

1

Верхів'я морок обійняв,
Гримить у річці вал шумливий;
Козак з утоми задрімав,
На спис обпершись незрадливий.
Не спи, козаче: в тьмі нічній
Чеченець ходить, ворог твій.

2

Козак у човнику пливе,
Задумав рибу він ловити.
Козаче, в цвіті юних днів

Ти втонеш, як маленькі діти,
Що в час купаються душний:
Чеченець ходить, ворог твій.

3

На берегах прозорих вод
Цвітуть, пишються ставиці,
Веселий в'ється коловод.
Тікайте, руськії дівиці,
Рятуйся, люде молодий:
Чеченець ходить, ворог твій.
Так молоді співали діви.
Про втечу думав нещасливий,
Та кайданів вага тяжка,
Та бистро в даль пливе ріка...
Аж от померкнув степ заснулий,
Злилися скелі в тьмі німій,
І над хатинами аулу
Засяяв місяць молодий;
В півсні олені над водою,
Замовкнув пізній крик орлів,
І глухо лине за горою
Далекий тупіт табунів.

Чийсь крок поволі чути стало,
Майнуло діви покривало,
І от поблідла і сумна
До нього підійшла в она.
Їй на устах німіють речі,
Поблідла молода краса,
Спадає хвилию коса
На перса пишні і на плечі.
Вона з собою принесла
І пилку, і кинджал булатний,

Немов готова йти була
На тайний бій, на подвиг ратний.

І, кинувши на бранця зір,
«Тікай, — сказала діва гір, —
Черкес ніде тебе не стріне,
Спіши, не гай годин вічних;
Візьми кинджал: слідів твоїх
Ніхто не знайде в темі долини».

І пилку дівчина взяла,
До ніг його вона склонилась:
В залізо врізалась пила,
Сльоза з-під вії покотилась —
І впали кільця ланцюгів.
«Ти вільний, — голос прозвенів, —
Тікай». Та зір її безумний
Спахнув коханням огняним.
Вона страждала. Вітер шумний
Крутив чадру її, як дим.
«О друже! — крикнув він, — ходім,
Тікаймо звідси, друже милий!
Я твій до смерті, до могили!
Тікаймо вдвох!» — «Ні, руський, ні!
Квітуча юність відбуяла;
Я щастя, я кохання знала,
Та не вернуть того мені!
Кохавш іншу ти, щасливу!..
Знайди її, люби її;
Про що ж я думаю журливо?
Чом серце рвуть думки мої?..
Я в щасті жить тобі бажаю.
А я? Мій день уже погас.
Прощай, забудь, що я страждаю,
І руку дай... в останній раз».

З воскреслим серцем діві руки
Простяг юнак під вітру спів,
Цілунок огняний розлуки
Кінець любові осятив.
В руці рука, мов занімілі,
Зійшли до річки мовчазні —
Юнак в шумливій глибині
Уже пливе і пінить хвилі,
До скель добувся кам'яних,
Уже хапається за них...
Враз хвилі глухо зашуміли,
І чути стогін вдалині...
Він глянув... береги ясні,
Клекоче шумовиння біле;
Сніють гір стрімчасті схили;
Але черкешенки нема,
Шукає зір її дарма...
Скрізь мертво... Спить усе глибоко,
Усе туманом повилось,
І в світлі місячнім широко
На річці коло розпливлось.

Він все збагнув. З лицем туманним
Оглянув він в останній раз
Глухий аул з його парканом,
Поля, де бранцем стадо пас,
Де волочив свої кайдани,
Струмок, де він відпочивав,
Де марив з помутнілим зором,
Коли між гір черкес суворий
Про волю в тишині співав.

Над поріділою імлою
Зійшла зоря у небесах.
Вже вільний бранець під горою

Йшов по неходжених стежках,
І перед ним уже в туманах
Російські блискали штики,
І над списами на курганах
Перекликались козаки.

Е П І Л О Г

Так муза, мрії друг легкий,
До грані Азії літала
І для вінка собі зривала
Кавказу квіти в чарах мрій.
Вона любила дух бентежний
Племен, змужнілих у війні,
І в войовничій їх одежі
Не раз з'являлася мені.
Круг скель блукала посмутнілих,
Там, де аулів тишина,
І співи дів оспротілих
В задумі слухала вона.
Любила гори і станиці,
Степи, тривоги козаків,
Кургани, і сумні гробниці,
І шум, і ржання табунів.
Відрада віку молодого,
Згадає, може, ще вона,
Моя богиня чарівна,
Кавказу відгуки грізного;
Згадає повість давніх днів,
Мстислава мужнього змагання,
Загибель російських мужів,
Грузинок помсту в час кохання.
Я оспіваю славний час,
Коли на клич війни кривавий,
Що кинув збурений Кавказ,
Піднісся наш орел двоглавий;

Коли над Тереком мутним
Ударив бою перший грім
І гуркіт руських барабанів,
І в куль потоці огнянім
Палкий з'явився Піціанов;
Згадає ліра чарівна
І Котляревського, героя,
Що наче чорною чумою
Кавказу нищив племена...
Ти вже покинув шаблю мстиву.
Тобі не любий гул пожеж,
В спокої хатнім мовчазливо
У язвах честі ти живеш,—
Ти сам себе так жить зневолив...
Та грізна тінь на Схід лягла!
Схили ж високий сніг чола,
Скорись, Кавказе: йде Ермолов!..

Замовк у горах крик війни,
Тепер там руський меч владика.
Кавказу гордого сини,
В борні ви гинули без ліку,
Та перемоги наша кров
Вам не дала, як ваші броні,
І гори, і шаблі, і коні,
І дика вільності любов!
Забуде, як народ Батия,
Кавказ огні старовини,
Повік не знатиме війни,
Тугі сагайдаки закріє.
І подорожній помандрує
Без жаху в глибочинь долин
І лиш в переказі почує
Про волі нашої загин.

1820

ЦИГАНИ

Цигани табором гучним
По Бессарабії кочують.
Вони на березі річнім
У шатрах подраних ночують.
Як вільний спів, ночівля їх
І мирний сон під небесами.
Поміж коліс возів тяжких,
Напівзакритих килимами,
Горить вогонь. Сім'я кругом
Вечерю варить; в чистім полі
Пасуться коні; за шатром
Ручний ведмідь лежить на волі.
Усе живе серед степів:
Турботи мирні бідарів,
Що рушать ранньою порою,
Дитячий крик, жіночий спів
І дзвін ковадла над рікою.
Та от на табір кочовий
Поволі налягло мовчання,
І чути в тиші степовій
Лиш гавкіт псів та коней ржання.
Вже позгасали скрізь огні,
Усе спокійне, місяць сяє
І, плинувши в височині,
Промінням табір обливає.
В шатрі одним старий не спить;
Біля багаття він сидить,
Перегортаючи жарини,
І в тиху далечінь зорить,
Де мряка над землею плине.
Блукати звикши хтозна-де,
Його дочка гуляє в полі,
Вона розквітла в дикій волі,

Він жде її; на ніч іде,
І скоро місяць геть потоне
В імлістім мороці вічнім;
Нема Земфіри, і холоне
Вечеря в тьмі перед старим.

Та ось вона. В степу німому
За нею йде юнак чужий,
Не знаний в таборі нікому.
Земфіра мовить: «Батьку мій,
Веду я гостя: за горбами
Його в пустелі я знайшла
І в табір на ніч привела.
Він хоче жити, як циган, з нами;
Законом гнаний, він один.
Йому я подругою буду.
Алеко звуть його, і він
Ладен іти за мною всюди».

С т а р и й

Гаразд. У нашому шатрі
Побудь до ранньої зорі
Або лишись у наших колі
На довше. Буду я ділить
З тобою хліб свій доброхить.
Будь наш, віддайся нашій долі,
Мандрівній бідності та волі;
А завтра, по нічному сні,
Нас дожидає путь весела.
Віддай трудові мирні дні:
Залізо куй, співай пісні
А чи обходь з ведмедем села.

А л е к о

Я застаюсь.

Земфіра

Він буде мій:

Піти від мене не захоче.
Вже пізно... Місяць молодий
Зайшов; поля у мглі густій,
І сон мені туманить очі...

Світає. Потихеньку бродить
Старий круг сонного шатра.
«Вставай, Земфіро, сонце сходить,
Прокинься, гостю мій, пора!
Залиште ложе насолоди».

І з шумом висипав народ,
Намети складено, підводи
Готові рушити в похід;
Юрба вирує по долинах.
Осли в перекидних корзинах
Смугляву дітвору несуть;
Чоловіки, жінки та діви,
Старі й молодші вслід ідуть;
Крик, шум, циганські вольні співи,
Ведмедя рев, його ланців
Непогамоване бряжчання,
Пістрявість одягів чудна,
Дідів, малечі голизна,
Собачий гавкіт, завивання,
Козиці звуки, рип возів —
Усе це дике й недоладне;
Та все живе, усе принадне,
Чуже для мертвих наших днів,
Для цих розкошів пустоцвітних,
Як спів раба, одноманітних.

Дивився в роздумі юнак
На даль спустілої долини,

І суму тайної причини
Він зрозуміть не смів ніяк.
Земфіра з ним. Синіє поле,
Тепер він вільний, як ніколи,
І сонце весело над ним
Південним променем сміється.
Чому ж так важко серце б'ється?
За чим нудьгує він, за чим?

Пташка божа вік не знає
Ні турботи, ні труда,
Клопітливо не звиває
Довговічного гнізда,
Довгу ніч дрима на вітті;
А настане ясний день,—
Бога славить у блакиті
Дзвоном радісним пісень.
За веселою весною
Літо красне промайне
І з осінньою порою
Настає життя сумне.
Людям тяжко, людам горе,—
Вільна пташка восени
В теплий край, за синє море,
Відлітає до весни.

Як пташка, гість наш безтурботний,
І він, вигнанець перельотний,
Гнізда надійного не знав
І ні до чого не звикав.
Для нього скрізь була дорога,
Ночівля скрізь була йому;
Як сонце розганяло тьму,—
Він оддававсь на волю бога,
І не могла життя тривога
Збудити лінь його німу.
Його чарівні зорі слави

В незнані кликали путі,
Неждано розкіш і забави
Йому з'являлись у житті.
Не раз йому над головою
І грім, бувало, гуркотав,
Та він недбало під грозою
І в тихомирний час дрімав.
Він не коривсь лукавій долі
І вирокам її сліпим,
Та пристрастей огненні болі
Як своєвільно гралась ним!
Як палко билось серце чуле,
Кипіли думи як завжди!
Чи то ж навек вони заснули?
Вони прокинуться... зажди.

Земфіра

Скажи мені, ти не жалієш
За тим, що кинув, друже мій?

Алеко

Що ж кинув я?

Земфіра

Ти розумієш:
Людей вітчизни, шум міський...

Алеко

За чим жаліть? Якби ти знала,
Якби ти тільки уявляла
Неволю городів душних!
Людей там тиснуть загороди,
Вони не знають про холоди
І лук привілля весняних!
Любов ховають, мислі гонять,
Торгують волею братів,

Чоло перед кумиром клонять
І просять злата й ланцюгів.
Що я покинув? Шум зрадливий,
Безумні присуди юрби,
Сліпих безумців сміх злостивий,
Пишноту, сповнену ганьби!

З е м ф і р а

Але ж великі там палати
У різнобарвних килимах,
В бенкетнім гомоні, в огнях
Розкішні там дівочі шати!

А л е к о

Що гомін бенкетів міських,
Коли немає там любові?
А діви... Краща ти за них
Без самоцвітів дорогих
У цій одежі несвятковій!
Лиш будь такою! А в мені...
Тепер живе одне бажання:
Ділить з тобою щастя дні
І добровільного вигнання.

С т а р и й

Ти любиш нас, хоч і зростав
Серед багатого народу;
Та люблять не завжди свободу
Ті, хто до розкошів звикав.
Між нами є оповідання:
Царем був засланий до нас
Південний житель у вигнання.
(Я забуваю повсякчас
Його тяжке таке прозвання).
Він був уже в літах старих,

Та серцем — отрок незлостивий:
Мав дар він співів чарівних
І голос — як потік шумливий.
І він припав до серця всім,
І жив над тихим він Дунаєм,
Людей не кривдячи нічим,
Розвеселяючи серця їм.
Нічого він не розумів,
Немов дитина, малосилний;
Для нього рибу та звірів
Сусіди з жалощів ловили.
Як бралась кригою ріка
І хуртовини бушували,
В пухнасті шкури одягали
Вони святого старика;
Та звикнуть він не міг довіку
До бідування і тривоги;
Казав, що кару цю велику
Наслав на нього гнівний бог
За вчинок, що зробив він хибно,
І ждав визволення жадібно,
І все нещасний сумував,
Дунайським берегом блукавши,
І сльози буйні проливав
За краєм рідним скрізь і завше,
І заповідав, умиравши,
Щоб у південній стороні
Старечі закопали кості,
У смертній навіть тишині
Спокоєм не повиті гості.

А л е к о

І це судьба твоїх синів,
О Риме, о гучна державо!
Співець любові і богів,

Скажи мені, що значить слава?
Могильний гук, луна хвали,
Із роду в рід гучне подання
Чи цигана оповідання
В обіймах димової мли?

Проїшло два літа. Сонце сходить,
Як і раніше, в'ється шлях;
Як і раніш, цигани бродять
Юрбою мирною в степах.
Забувши пута виховання
Серед привілля й тишини,
Алеко ділить їх блукання,
Душею вільний, як вони;
Той самий він і та ж родина,
Де став за мужа він і сина.
Циганський побут він злюбив,
Життя безжурне, недбайливе,
Сп'яніння ліноців щасливе
І шум лункиї убогих слів.
Ведмідь, що ліс покинув дикий,
Кошлатий гість його шатра,
По селах скрізь, під сміх і крики,
Біля молдавського двора,
Танцюючи перед юрбою,
На місці тупає, реве.
На костур спершися рукою,
Старий у бубон глухо б'є,
Алеко звіра потім водить,
Земфіра глядачів обходить,
І люд данину їй дає.
Настала ніч — зварили трое
Куліш з незжатого пшона;
Старий заснув — усе в спокої...
В шатрі і п'ятьма, й тишина.

В промінні сонячному гріє
Старий свою холодну кров,
Дочка співає про любов
Біля колиски. Муж блідніє.

Земфіра

Сивий мужу, грізний,
Хоч пали, хоч заріж:
Я вогню не боюсь,
Не зляка мене ніж.

Ти не любий мені,
Ненависний мені,
За коханого я
Бути рада в труні.

Алеко

Мовчи. Покинь ці дикі співи,
Не любить їх душа моя.

Земфіра

Не любить? От який примхливий!
Собі співаю пісню я.

Хоч пали, хоч заріж;
Не боюся того;
Сивий мужу, грізний,
Не назву я його.

Він — як сонце весни,
Як проміння ясне;
Він одважний, стрункий!
Він кохає мене!

Як пестила його
Я у тиші нічній!

Як сміялися ми
З тебе, сивий, старий!

А ле ко
Невже не можна замовчати!

З ем ф і ра
Тобі все ясне в пісні цій?

А ле ко
Земфіро!..

З ем ф і ра

Можеш лютувати,
Цей спів про тебе, друже мій.
Виходить і співає: «Сивий мужу, грізний» і т. ін.

С т а р и й

Цю пісню склали для забави
Ще за моїх юнацьких днів,
Давно її лунає слава
Серед веселих таборів.
Блукаючи в степах Кагула,
Над донею у тишині
Моя дружина Маріула
Її співала при огні,—
Минулі дні в моїй уяві
Змиває довгих днів прибії;
Але й тепер дзвенить яскраво
Ця пісня в пам'яті моїй.

Глибока ніч. Ніде ні духа.
У срібнім сьайві вишина.
Земфіра лиш не спить: вона
Шепоче. Сивий батько слуха:
«Алеко став такий страшний,
Ридає він крізь сон важкий».

С т а р и й
Не руш, не руш його до рання.
Є в росіян оповідання:
У північ, о глухій порі
Стискає сонному дихання
Злий домовик у лютій грі.
Побудь зо мною до зорі.

З е м ф і р а
Ти чуєш? Шепче він: «Земфіра!»

С т а р и й
Тебе шукає він і в сні:
Він так тебе кохає щиро!

З е м ф і р а
Його любов нудна мені.
Я волі, тату мій, жадаю,
Вже я... та тихше! Чуєш? Він
Імення інше вимовляє.

С т а р и й
Чне?

З е м ф і р а
Ти чуєш? Цей проклин,
Цей дикий скрегіт... Як тривожно!
Я розбуджу його.

С т а р и й
Не можна.

Ти духа ночі не жени,
Піде і сам.

З е м ф і р а
Він обернувся,
Мене гукає; вже проснувся,

До нього йду. Прощай, засни.

А ле ко

Ти звідки?

З е м ф і р а

З батьком розмовляла.

Наліг на тебе дух нічний,
Вві сні душа твоя страждала
І мучилась. Ти був страшний:
Ти сонний скреготав зубами,
Лукав мене.

А ле ко

В страшному спі

Тебе я бачив — і між нами...

Так дико марилося мені...

З е м ф і р а

Лукавим снам не йми ти віри.

А ле ко

Не йму я віри з давнини
Ні снам, ані словам, Земфіро,
Ні навіть серцеві жони.

С т а р и й

Безумний, чом зітхаєш ти,
Відкіль цей смуток повсякчасний?
Тут люди вільні, небо ясне,
Красунь миліших не найти.
Не плач, журба тебе загубить.

А ле ко

Але вона мене не любить!

С т а р и й

Вона дитя ще, і дарма
У тугу вдався ти так чудно.
Ти любиш болісно і трудно,
Жіноче серце — жартома.
Он місячне у небі коло
Гуляє вільне й нічне,
На все однаково навколо
Проміння розлива своє.
До хмари стрічної загляне,
Її осяявши на мить,
І в іншій хмарі сріблом тане,
Та й там недовго буде жить.
Як можна в небі перетяти
Світилу ночі вільну путь?
Як серцю дівчини сказати:
«Люби одно, незмінне будь»?
Розважся!

А л е к о

Як вона кохала!
Як радо жить було мені,
Коли вона у тишині
Зо мною ночі поділяла!
В безжурній радості, ясна,
Як часто з щебетом дитячим
Цілунок солодко-гарячим
Мою задуму, чарівна,
Вона розвіяти уміла!
І, леле, зрадила вона!
Мене Земфіра розлюбила!

С т а р и й

Доволі никнути в журбі,
Про себе я скажу тобі.

Давно, давно, коли Дунаю
Ще не загрожував москаль
(Ти бачиш сам: я споминаю,
Алеко, давніх днів печаль),
Тоді боялись ми султана;
А правив Буджаком паша
Із веж високих Акермапа,
Я юний був. Моя душа
В ті роки радісно кишла,
Ще в буйних кучерях моїх
Сивинка жодна не білила;
Серед циганок молодих
Була одна... і довго нею,
Як сонцем, милувався я,
І час прийшов — назвав своєю.

Ах, швидко молодість моя
Зорею дальньою майнула!
Але ще швидше проминула
Пора любові: тільки рік
Мене любила Маріула,
Щоб потім розлюбить навик.
Біля веселих вод Кагула
Ми стріли табір. Поруч нас,
Щоб перебуть недовгий час,
Юрба намети розіпнула.
Цигани ті на третю ніч
Від нас пішли тихенько пріч.
Пішла за ними й Маріула.
Я мирно спав, душа не чула,
Що мислить жінка молода.
Прокинувся — нема й сліда!
Почув я тихий плач Земфіри
І сам заплакав... З тих от пір
Я до жінок не маю віри;

Між ними подруги мій зір
Не вибирав собі з жагою,
І вже ніхто, ніхто зі мною
Ночей безсонних не ділив.

А л е к о

Та як же ти не поспішив
За нею вслід, як грім гнівливий,
Чом хижакам і їй, зрадливій,
Кинджалом серце не прошив?

С т а р и й

Нащо? Для юності палкої
Загат нема. Така й любов.
Дається щастя нам чергою;
Те, що було, не буде знов.

А л е к о

Я не такий. О ні! Без бою
Я прав своїх не відступлюсь
Чи хоч відплатою уп'юсь.
Коли б над моря глибиною
Я бачив ворога, що спить,
Клянусь, у ту щасливу мить
Не пожалів би лиходія;
В кипучий вир його б тоді я
Безоборонного штовхнув,
І передсмертне тріпотіння
Я б сміхом лютим дорікнув,
І гук тяжкий його падіння
Мені б смішний, солодкий був.

М о л о д и й ц и г а н

Дай ще уста, моє кохання!

Земфіра

Пора: мій муж ревнивий вкрай.

Циган

Ще поцілунок на прощання.

Земфіра

Він швидко вернеться. Прощай.

Циган

Скажи — коли ж ізнов стрівання?

Земфіра

Як місяць зайде, любий мій,
Там, де курган, біля могили...

Циган

Не прийде. Я не вірю їй.

Земфіра

Біжи, ось він. Прийду я, милий!

Алеко спить. В його умі
Рій тьмяних образів блукає;
Враз він проснувся, кричить, в п'їтмі
Ревниво руку простягає;
Шукає поруч, та дарма:
Рука нікого не стрічає —
На ложі подруги нема...
Підвівся він — ніде ні звука...
Так тихо скрізь; лиш серце стука,
То в холод кидає, то в жар.
З намету швидко він виходить,
Поміж возів, як привид, бродить;

Спокійно скрізь; темніє яр,
Сховався місяць за тумани,
І промінь зоряний поблід,
Ледь по росі примітний слід
Веде травою за кургани.
І нетерпливо він іде
Куди зловісний слід веде.

Аж ось могила край дороги
Здала біліє перед ним,
Іде туди... Ослабли ноги...
В якимсь передчутті страшнім
Іде... Німі уста в тремтінні...
А серце б'ється, наче дзвін...
Враз бачить близько він дві тіні,
Близький їх шепіт чує він
Коло безславної могили.

1-й г о л о с

Пора.

2-й г о л о с

Зажди!

1-й г о л о с

Пора, мій милий!

2-й г о л о с

Ні, ні! Стривай, дождімося дня.

1-й г о л о с

Вже пізно.

2-й г о л о с

Ти несміло любиш!

Хвилинку!

1-й голос

Ти мене загубиш.

2-й голос

Хвилинку!

1-й голос

Ні, любов моя...

Проснеться муж...

А леко

Проснувся я.

Пождять! Куди ж ви заспішили?

Вам добре й тут, біля могили.

Земфіра

О друже мій, біжи!

А леко

Постій!

Куди ти, красню молодий?

Лежи!

(Встромляє в нього ніж).

Земфіра

Алеко!

Циган

Я вмираю!..

Земфіра

Ти вб'єш його! Поглянь: твій вид

І ти забризканий весь кров'ю.

О, що ти вдіяв?

А л е к о

Те, що слід.
Тепер живи його любов'ю.

З е м ф і р а

Я не люблю тебе, мару,
Твої загрози зневажаю,
Твоє злочинство проклинаю.

А л е к о

Умри ж!
(Убиває її).

З е м ф і р а

Кохаючи, умру.

Уже зайнявся схід. Далеко
Побігли смуги золоті.
З ножем скривавленим Алеко
Сидів на гробовій плиті.
Два трупи перед ним лежали;
Лицем убійник був страшний;
Цигани злякано стояли
Круг нього, у журбі німій
Могилу осторонь копали,
Ішли жінки, як скорбний рій,
І в очі мертвих цілували.
Лише старий один сидів
І в очі мертвої зорив,
З тяжкої муки нездужалий;
Нарешті з сумом на чолі
У лоно вогкої землі
Нещасну лару положили.
Алеко поглядом ловив
Усе. Коли ж мерців зарили

В землі на вічний супокій,
Він мовчки, звільна похилився
І з каменя в траву звалився.

Старий наблизився в той час:
«Залиш, людино горда, нас!
Ми — дикі мандрівці спадкові,
Чужі законам і судам,
Не треба муки нам і крові,
Та жить з убивцею — не нам.
Не звик до дикої ти долі,
Лише собі ти хочеш волі;
Твій голос буде нам жахний:
Ми не караємо злобою,
А ти, чужинче, не такий.
Иди! Хай буде мир з тобою».
Сказав, і з гомоном, юрбою
Полинув табір кочовий
Геть од жахливої долини
І зник у сині степовій,
Лиш віз один серед рівнини,
Покритий килимом старим,
Стояв на пагорбі страшнім.
Так іноді перед зимою,
В тумані ранньою порою,
Коли підноситься з степів
Ключ запізнілих журавлів,
Летить на південь і тривожить
Їх крик прощальний все кругом,—
І лиш один злетіть не може
З пробитим кулею крилом.
Настала ніч. В змаганні з тьмою
На возі вогник не спажнув,
І під запоною тяжкою
Ніхто до ранку не заснув.

Е П І Л О Г

Натхненні піснею живою,
Так у туманній далині
Встають крилатою юрбою
То світлі, то печальні дні.

В краю, де довго-довго брані
Жахливий гул не замовкав,
Там, де свої суворі грані
Стамбулу руський показав,
Де наш старий орел двоглавий
Іще дзвенить луною слави,
Я зустрічав серед степів,
Над межами прадавніх станів
У мандри кинутих циганів,
Незлюбних вільності синів.
За їх строкатими шатрами
В пустелі дикій я ходив,
Із ними їв, із ними жив,
І спав я перед їх вогнями.
В походах довгих полюбив
Я їх лункі веселі співи,
І довго Маріули-дівки
Я ймення ніжнее твердив.

Та щастя не знайти й між вами,
Природи бідної сини!
І в шатрах подраних так само
Літають нестерпучі сни,
І затаїлись муки чорні
Серед пустелі й самоти,
І всюди пристрасті незборні,
І від приречень не втекти.

БОРИС ГОДУНОВ

(Уривки)

ПАЛАТИ КРЕМЛЯ

(Року 1598 20 лютого)

Князі Шуйський і Воротинський

Воротинський

Повинні ми з тобою город зорить,
Але нема за ким дивитись нам.
Москва мовчить. Услід за патріархом
К монастирю пішов і весь народ.
Як думаєш, чим скінчиться тривога?

Шуйський

Чим скінчиться? Не важко це вгадать:
Народ іще повие та поплаче,
Борис іще хмурнітиме часину
П'яницею над чаркою вина,
І, врешті, він смиренно і ласкаво
Погодиться царський вінець прийняти.
А там, а там, як і було, він буде
Всім правити.

Воротинський

Вже місяць одлетів,
Як він уже в монастирі з сестрою,
Здається, все покинув для молитви.
Ні патріарх, ані бояри думі
Вблагать його донині не змогли;
Байдужий він до сліз і до вмовляння,
Йому байдуже до ридань Москви
І голосу Великого Собору.
Його сестру намарно умовляли
Благословить Бориса на державу;

Зажурена черниця венценосна,
Як він, тверда, як він, жалю не знає.
Знать, сам Борис навів сили їй;
А що, як він стомився і не хоче
Державою в турботі керувати
І без царя залишиться престол?
Що скажеш ти?

Ш у й с ь к и й

Скажу, що недаремно
Пролляли кров царевича-маляти;
Коли це так, Дмитрій міг би жить.

В о р о т и н с ь к и й

Жахливе злодіяння!.. Важко вірить —
Царевича згубив Борис?

Ш у й с ь к и й

Я певний!

Хто підкупляв намарне Чепчугова?
Хто надіслав на злочин Битяговських
З Качаловим? До Угліча мене
Послали все на місці розібрати.
Натрапив я на свіжі ще сліди,
Весь город був за свідка злодіяння;
Це свідчили мені всі городяни.
І вже в Москві я б міг єдиним словом
Відкрити лице злодюги потаємне.

В о р о т и н с ь к и й

Чому ж його відразу ти не знищив?

Ш у й с ь к и й

Не крию, він тоді мене змучив,
Він удавав байдужого, неждано

Й безстїдно так тримав себе, як правий:
І царственно про все мене питав,
І я йому сказав не те, що знав я,
А те, що він мені нашепотїв.

В о р о т и н с ь к и й

Нечисто, князь!

Ш у й с ь к и й

А що ж я мав робити?
Все розказать Феодору? Та цар
Дививсь на все очима Годунова,
Усе сприймав вухами Годунова,
Коли б мені й повірив володар,
Цей змії за мить розбив би твою віру.
А там мене б чекало заслання,
Та, в добрий час, як дядю мойого,
В глухій тюрмі загибель потаємна...
Я не хвалько, а виникне потреба,—
В смертельну мить і оком не зморгну.
Не боягуз, але і не дурний,
На кару я їти незгоден марно.

В о р о т и н с ь к и й

Жахливе злодіяння? Ну, а може,
Бере його сумління на тортури:
І через кров безгрішного маляти
Зійти Борис не може на престол?

Ш у й с ь к и й

О ні, не так! Борис не з боягузїв,
Яка ж це честь і нам, і всїй Русї:
Колишній раб, татарин, зять Малюти,
Катївський зять і сам у серці кат
Візьме вінець і барми Мономаха...

Воротинський

Да, родом він не славен, ми славніші.

Шуйський

Напевне, так.

Воротинський

Бо Шуйський, Воротинський,
Коли на те, то справжнії князі.

Шуйський

У жилах нам кров Рюрика клекоче.

Воротинський

Послухай, князь, ми маєм більше права
На трон царя Феодора.

Шуйський

Ще більше,

Ніж Годунов.

Воротинський

Диви, а й справді!

Шуйський

Що ж?

Коли Борис лукавити не кине,
Ми будемо підбурювать народ,
Нехай вони залишать Годунова,
Своїх князів в них досить, хай собі
Царя якого схочуть оберуть.

Воротинський

Не мало нас продовжників варягів,
Та трудно нам змагатись з Годуновим:

Давно чужа народу наша слава,
Як войовничих владарів своїх,
І землю нашу топче хтось чужий,
І для царів ми стали холоуями.
А він умів і страхом, і любов'ю,
І славою народ приворожить.

Ш у й с ь к и й

(дивиться у вікно)

Він бойовий,

а ми... Та годі. Бачиш,

Народ іде, розгублений, назад.

Ходім мерщій, узнаємо ухвалу.

К Р А С Н А П Л О Щ А

Народ.

Пер ш и й

Жорстокий він. Од себе вигнав геть
Святителів, бояр і патріархів.

Вони пред ним даремно впали ниць;

Його лякає сяєво престола.

Д р у г и й

Ой боже мій, хто буде нами править!

О, горе нам!

Т р е т і й

Аж ось верховний дяк

Виходить нам сказати ухвалу Думи.

Н а р о д

Без балачок. Дяк думний промовля;

Ш-ш — слухайте!

Щ е л к а л о в

(з Червоного Ганку)

Собором ухвалили

В останній раз узнать блага́ння сили,
Мо', згоду дасть правитель наш сумний;
На рання знов святіший патріарх
В Кремлі молебень урочистий справить,
За ним услід полинуть хоругови,
Й поміж ікон — Владимирська, Донська.
І зійде він, а з ним синкліт, бояре,
Та хор дворян, та обранці найкращі,
І весь народ московський православний,
Ми всі підем благать царицю знов,—
Да зглянеться над бідною Москвою
І на вінець благословить Бориса.
Ну, а тепер додому йдіть, брати,
Молитися,— да злине до небес
Урочиста молитва православних.

Народ розходиться.

Д І В О Ч Е П О Л Е

Н О В О Д І В О Ч И Й М О Н А С Т И Р

Народ.

Перш и й

Тепер вони пішли к цариці в келью —
І Годунов, і патріарх, і вслід
Юрба бояр.

Д р у г и й

Що чути?

Т р е т і й

Все іще

Комизиться... але ще є надія.

Т і т к а
(з дитиною)

Агу! Не нюнь, не нюнь... бо хоха, хоха
Тебе візьме!.. Агу! Не нюнь, не нюнь!

П е р ш и й

А може б, нам пробитись за ограду?

Д р у г и й

Покинь. Не варт! У полі й то тіснота,
Не тільки там. Чи ж легко? Вся Москва
Клекоче тут; поглянь: ограда, вежі,
Всі яруси соборної дзвіниці,
На куполах і навіть на хрестах
Народу гропа...

П е р ш и й

Справді, любо!

Н І Ч. К Е Л І Я В Ч У Д О В І М М О Н А С Т И Р І
(1603 року)

Отець П и м е н, Г р и г о р і й спить.

П и м е н

(Пише перед лампадою)

Іще одне останнє повідання —
Й літописа закінчено мого.
З давенних днів призначений від бога,
Я виконав обов'язок святий.
Немарно, ні, господь мене наставив
І книжній мудрості смиренного навчив.
І прийде час, коли чернець ретельний
Знайде в пилу мій безіменний труд,
Засвітить він, як я, свою лампаду,

Із хартій цих, що пил їх укриває,
Правдивий цей переказ перепише,
Да знають хай нащадки православних
Минулі дні вітчизни золоті,
Своїх царів великих поминають
За їх груди, за славу, за добро,
А за гріхи, за темні їх діяння
Шлють молитви рятівнику святому.
На схилі днів я знов цвіту, живу,
Минуле пропливає перед мене,
А чи ж давно воно подіями гриміло,
Хвилюючись, як море-океан.
Тепер воно безхмарне і безмовне.
І мало вже облич я пам'ятаю,
І мало слів до мене долина,
А решта все загинуло навіки...
Та близько день, лампада догорас —
Іще одне останнє повідання.

(Пише)

Григорій

(Прокидається)

Все той же сон! Чи ж можна? В третій раз!
Проклятий сон!.. А все біля лампади
Старий сидить і пише, мов дрімота
Йому всю ніч не тьмарила очей.
Як я люблю його спокійний вид,
Коли він весь у тьмі минулій тоне
І давні дні передає паперу!..
Я б розгадать хотів, про що він пише?
Чи про татар і темний їх тягар?
Чи про безум і карі Іоанна?
Чи про бурхливе віче Новгорода?
Чи про вітчизни славні дні?.. Намарне.
Ні на чолі високому, ні в зорі

Не можна дум таємних прочитать;
Все той же вигляд тихий, величавий,
Неначе дяк у праці посивілий,
Йому ніщо — і праві й винуваті,
Добро і зло він байдуже сприймає,
Не знаючи ні жалощів, ні гніву.

П и м е н

Не спиться, брат?

Г р и г о р і й

Благослови мене,

Чесний отець.

П и м е н

Благослови господь

Тебе, мій сину, нині і навіки.

Г р и г о р і й

Ти все писав і сну ти не корився,
А спокій мій примарою жахною
Мутив злий дух без краю, без кінця.
Неначе йшов я сходами стрімкими
На несходиму вежу; з вишини
Побачив я Москву, і комашнею
Внизу народ грозово вирував,
На мене він показував глузливо...
І стид мене, і жах оповивали —
І падав я у тьму, і прокидався...
І тричі я цей сон проклятий бачив...
Чи ж не диво?

П и м е н

Це кров млада вирує,

Гамуй себе молитвою й постом.

І сни твої тоді легкими будуть
І здійсняться... Донині, сину мій,
Коли мене дрімота обгортає
І не створю молитви я до ночі,—
Мій сон старий, незгрішний, несумирний...
Бенкетів шум ловлю я в тиші цій,
То збройний стан, то гул і сурми бою,
Веселощі безумні юних літ!

Г р и г о р і й

Як весело ти юнь свою прожив!
Ти воював під вежами Казані,
За Шуйського Литву ти одбивав,
Ти бачив двір розкішний Іоанна!
Щасливий ти! Ти жив, а я малим
До днів оцих по келіях блукаю...
Все — інок я. А міг би воювать
І вина розливать разом з царями.
А потім я, як ти, на схилі днів
Од суєти пішов би в царство келій,
Ченцем би став, як ти, чесний отець,
І богові віддав би дні останні.

П и м е н

Докопу слів не треба, сину мій,
Що ти пішов у монастир так рано,
Що кинув світ гріховний. Вір мені,
Здала чарує нас і злото, й слава,
Вино й жінок зрадлива любов.
Я довго жив, і знав я насолоди,
Але блаженства світло життєдайне
В монастирі я тільки зрозумів.
Подумай ти про владарів великих.
Хто вище їх? Єдиний бог. Хто сміє
Супроти їх? Ніхто. Але бувало,

Що їх вінець важким для них робився:
Вони його міняли на клобук.
Цар Іоани шукав собі спокою
В подобії трудів святих ченця,
Його палац, улюбленцями повний,
Подібний був не раз на монастир:
Злочинники в таф'ях і власяниці
Покірними робилися ченцями,
А грізний цар — ігуменом смиренным.
Я бачив тут, у цій, мій сину, кельї
(В цій жив тоді Кирил многотраждальний,
Муж праведний. В ті роки і мене
Сподобив бог нікчому зрозуміти
Земних суєт), я бачив тут царя,
Коли його стомили гнів і кари.
В полоні дум сидів між нами Грозний,
Ми перед ним стояли верухомо,
І в тишині він з нами розмовляв.
Він говорив ігумену і братії:
«Надійде він, сподіваний той день,
І стану я в покорі перед вами.
Ти, Никодим, ти, Сергій, ти, Кирил,
Ви заповіт прийміте мій священний:
До вас прийде розбійник окаянний,
І схиму я чесную восприйму,
Тебе, отець, благаючи преклонно».
Так говорив державний володар;—
Слова його так солодко звучали,—
І плакав він. А ми в сльозах молили,
Щоб дав йому господь любов і мир.
Щоб тишина в душі його настала.
А син його Феодор? На престолі
Він тільки снів про мирне житіє
Мовчальника. І золоті чертоги
Він обернув на келью молитовну.

І в кельї тій, де бог розкрилив далі,
Йому чужі були царів печалі.
Бог возлюбив смиренного царя,
За нього Русь була в безхмарній славі
І в тишині, а в час його конання
Чудесний світ розкрив йому обійми:
Осяйний муж, йому єдину зримий,
Од зір зійшов, з ним розмовляв Феодор
І називав великим патріархом.
Навколо всі були пойняті жахом:
Для них ясним небесне стало чудо,
Зате тоді між ними не було
Біля одра царевого владики.
Коли ж умер Феодор, то палати
Наповнило святе благоухання,
І вид його, як сонце, просіяв —
Не знати нам подібного царя.
О жах який, яке надмірне горе!
В ділах своїх ми бога прогнівили:
Володарем собі царевбивцю
Ми нарекли.

1825

ДО А. П. КЕРН

Я мить чудову пам'ятаю,
Коли мені з'явилась ти,
Як осяйне видіння раю,
Як чистий геній красоти.

В сумній холодній безнадії,
В людській тривожній метушні
Звучав твій голос, наче мрії,
У снах з'являлась ти мені.

Йшли роки. Мрії чарівничі
Розвіяв вітер часу злий,
І я забув твоє обличчя,
Твій стан і голос ніжний твій.

У глушині важкій вигнання
Минали дні мого життя
Без божества і без кохання,
Без сліз, натхнення, без чуття.

Та знов душею воскресаю,
Моїм очам з'явилась ти,
Як осяйне видіння раю,
Як чистий геній краси.

І серце б'ється знов огнисте,
В моїй душі воскресли знов
І божество, й натхнення чисте.
Й життя, і сльози, і любов.

1825

КОЛИ ЗА ВІКУ МОЛОДОГО

Коли за віку молодого
Ганьби ти слухаєш слова,
За вироком суда людського
На честь утратила права,—

Один серед юрби глухої
Твої страждання я ділю
Й за тебе марно із журбою
Ї кумир байдужливий молю.

Та світ холодний не змінє
Жорстоких осудів своїх.
За помилки він не карає,
Лиш хоче тайни він для них.

Достойні рівної зневаги
Його прокльони і любов.
Ти, горда повної наснаги,
До забуття себе готов;

Не пий отрути вогняної,
Залиш блискуче коло втіх;
У тебе, в дні журби тяжкої,
Один є друг серед усіх.

1829

«ТИ» І «ВИ»

Порожнє «ви» сердечним «ти»
Вона, забувшись, замінила
І мрії, повні краси,
В душі закоханий збудила.
Я коло милої стою
Весь у задумі, у розгубі;
Я їй кажу: «Які ви любі!»
А мислю: «Як тебе люблю!»

1828

СПАЛЕНИЙ ЛИСТ

Прощай, любові лист, прощай! Вона веліла,
Як довго я не хтів, і довго як не сміла
Рука віддать вогню цвіт радощів моїх!..

Та час наспів. Гори, лист почуттів палких!
Готовий я; в душі мовчання лиш безкрає.
Жадібне полум'я листки твої приймає...
Хвилинку! Зайнялись... над полум'ям хистким,
І в'ється, й пропада з моїм благанням дим.
Вже персня вірного утрачено значіння,
Розтоплений сургуч кипить... О провидіння!
Скінчилось! Темні вкрай згорнулися листки,
На попелі легкім їх дорогі рядки
Біліють... Груді так щось тисне. Попіл милий,
Відродо бідная у долі посмутнілій,
Зі мною ти навік на грудях залишись...

Кіндрат Рилєв

*

Мене навідати бажала
Ти у тяжкій самотині,
Коли хвороби гостре жало
Мої скорочувало дні.

Своїм ясним і любим зором
Мене хотіла оживить,
Хотіла душу мою хвору
Цілющим спокоєм налить.

Твоє уважливе обличчя
І ніжне, й щире співчуття
Мене до щастя знову кличуть
І повертають до життя.

Та не схвилює серця бій
Чуття любові золотее,
Його не сприйме розум мій,
Не вартий я душі твоєї.

Завжди цвіте твоя душа
Красою тихого спокою,
Моїм ти поглядам чужа
І почуттям, що звуть до бою.

К Рилев

Ти квітнув ~~у мене~~ мій друг
мене в моїй самотині,
коли уткне стороною там
мої скорочувано дні

Своїм серцем і любовним словом
мне ти зміла отримати,
воткнула душу мою квору
вільнодуми споконні наших
твоє уламивше обличчя
і ніколи 2° щире співчує
мене до жасу знову квітнує
і повертають до життя

~~Ти і не вору, друге мій,
та не вору, о друге мій
в поручі і воя свідел,~~

За зло ти платиш ворогам
Добром, а я цього не можу.
Завжди нищівну відсіч дам
Я за образу зловорожу.

Я тимчасово лиш ослаб,
Але душею володію,
Не християнин я, не раб,
Прощать образ я не умію.

Твоя любов — це тишина,
А я народжений для бурі.
Мене захоплює війна
За сяйво сонячне в лазурі.

Не до любові тут мені,
Коли мій край під гнітом ночі,
Коли душа моя в огні
Лиш однієї волі хоче.

Олександр Одоровський

*

Ти знаєш їх, кого я так любив,
Із ким години чорні я ділив?
Ти знаєш їх? Як я, ти брав їх руки,
Мені розмови дружні передав,

Яких ніколи я не забував.
П'ючи душею й серцем рідні звуки,
Неначе знов у рідному краю
Побачив я союзників сім'ю.

На прощу так ідуть подорожанн
Крізь огняний піщаний океан,
І пальми тінь, і небо осіяне
Їх кличе в даль примарами оман.

Та цей міраж наснажує їм сили,
І далі йде мандрівців караван,
Не боячись пекучої могили.

1836

Михайло Лермонтов

НА СМЕРТЬ ПОЕТА

Замовк поет од кулі злої
Під зле сичання ворогів,
З свинцем в груді і мсти жагою
Чоло він гордее схилив!
Душа бентежна і співуча
Знести образи не могла,
Він проти всіх повстав жагуче,
Але не встояв проти зла.
Замовк. Нащо тепер ридання
І похвали? Це все дарма.
Дарма порожні виправдання,
Коли його уже нема.
Це ж ви його так люто гнали,
Гнітили цей безсмертний дар
І для розваги роздували
В його душі страшний пожар!
Ну, що ж? Радійте, пси шалені,
Що відгримів самотній крок,
Що згас навик чудесний геній
І впав скривавлений вінок.

Його убивця, мов гадюка,
Навів удар... глухе, жахне,
Порожнє серце рівно стука,

І смерті жало не здригне.
З країни дальньої чужої,
Подібний сотням втікачів,
На ловлю щастя і чинів
Сюди закинений судьбою,
Він все бундючно зневажав:
Землі чужої давню славу
І пісню нашу величаву,
Він не відчув в ту мить криваву,
На кого руку піднімав!..

Упав поет, залитий кров'ю,
Як той співець, незнаний і чудовий,
Офіра ревнющів сумна,
Що він співав його таким могутнім словом,
Забитий, як і він, о рідна сторона!

Нащо від мирних днів і дружби золоті
В цей дикий світ ганьби і заздрості сліпої,
В це чорне ревище, в могилу для ідей
Прийшов ясний співець і руку тис катюгам,
Нащо повірив їм, що звали його другом,
Він, що з юнацьких літ уже пізнав людей?..

Замість його вінка, вони вінок терновий,
Повитий лаврами, на нього одягли,
Де сховані із нелюбові
У ньому колючки були;

Отруєні його агонії хвилини
Лукавим шепотом, що тис його, як змії...
І він помер, ждучи даремно кари днини
Недолюдкам, за біль обдурених надій.
Була його чудова пісня,
Живі слова не зазвучать:

Співцеві в тьмі могильній тісно,
І на вустах його печать.

А ви, нащадки гордовиті,
Ганьбою й зрадою прославлених батьків,
Ви, що уламки топчете розбиті
Судьбою п'яною ображених родів!
Ви стоїте юрбою біля трону,
Свободи, Слави й Генія кати!
Ховастесь ви під шатами закону,
Для вас і суд, і правда — все тремти!..
Та є ще божий суд, ім'я йому — відплата!
Він жде на вас у млі годни;
Його не купиш дзвоном злата,
Всі думи, всі діла одвіку знає він.
Тоді даремно ви почнете белькотіти:
Вам поговор не допоможе знов,
І ваша чорна кров тоді не зможе змити
Поета праведную кров!

1837

МОЛИТВА

Коли стомлюсь од битви я,
Знеможусь в боротьбі,
Звертаюся з молитвою
До неба я в журбі.

Душа, мов має крилами,
Весняно розквіта...
Сповняє серце силами
Мені молитва та...

Печаль гірка розвіється,
Думки спливають ясні,
І плачється, і мріється,
І легко так мені...

1829

ЧИНАРА

Од рідної гілки листок одірвався зелений,
І полем підніс його вихор жорстокий, шалений;
Засох і зів'яв він од холоду, спеки і горя;
І от, як вигнанець, домчав він до Чорного моря.

На березі моря чинара стоїть молода,
Їй вітер шепоче і стан її гнучкий обнімає;
На вітах зелених казкові гойдаються птиці,
Співають про чари царівни — морів чарівниці.

Й листок пригорнувся до корня красуні чинари...
І дощ його мочить, і в небі вирують злі хмари.
І так він благає: «Я бідний листочок, одірваний,
Зарані дозрів я і виріс в отчизні суворій...»
хворий,

Давно без мети я самотній блукаю по світу,
Засох я без тіні, не знаючи сну і привіту.
Прийми ж подорожця між листя, мов добра мати!
Немало я знаю казок, що уміють людей чарувати».

«Нащо ти мені?! — промовляє байдуже чинара. —
Ти зжовк і в пилу, — і синам ти моїм не до пари.
Ти бачив багато. Та що в тім?! Казок я не хочу,
Мій слух натомили давно чарівничії птиці.»
дурниці,

Іди собі геть, маюдрівниче, тебе я не знаю!
Я — сонця жона, лиш для нього я квітну і сяю.
По небу я віти розкрилила тут, на просторі,
Коріння ж моє обнімає холоднеє море...»

1841

Я ІДУ САМОТНІЙ НА ДОРОГУ

Я іду самотній на дорогу;
Крізь туман крем'яно снить земля...
Тихо скрізь. Пустеля слуха бога,
І зоря з зорею розмовля.

В небі урочисто і далеко!
Поле спить у сяйві голубім...
Що ж це я — мов ранений лелека?
Чи в журбі шкодую я за чим?

Від життя не жду я вже нічого
І не жаль за днів минулу муть,
Жду лише я тиші од тривоги.
Я б хотів спокійно так заснуть.

Та не тим холодним сном могили
Я б хотів навіки так заснуть,
Щоб життя шуміло кров'ю в жили
І у сні здіймало тихо груди.

Щоб і вдень, і росною порою
Про любов я чув солодкий спів,
І над мене зелен-головою
Темний дуб схилявся і шумів...

1841

Сосна

На повисел дикий

Своїм одиноком,

На ший вершини сосна

У парку сучасно

і сирієм сирієм

~~Як жовта береза вона,~~

~~побита, що в рідку вона~~

~~шуб рясно. Врідка вона~~

У сирієм все ін'я все,

що в парку ~~галицька~~ ~~жару~~ ~~жару~~

де сонце верал до мре,

~~вдун і сумний~~

~~Сумний і галицький~~

~~У сумний сирієм~~

на скелі зупинив

підран ~~вона~~ одиноком?

рече

СОСНА

На півночі дикій стоїть одиноко
На голій вершині сосна.
І марить хитливо, і снігом сипучим,
Мов ризою, вкрита вона.

І сниться їй все, що в пустелі жагучій,
Де сонце встає золоте,
Сумний і далекий, на скелі горючій
Платан одинокий росте.

1841

*

Ні, не тебе так щиро я люблю,
Ні, не мені краси твоєї чари.
Люблю в тобі я давніх днів примари
І молодість загублену мою.

Коли часом, неначе на зорю,
Дивлюсь на тебе, сповнений любові,
Таємну я тоді веду розмову,
Та не з твоїм я серцем говорю...

Я мов дивлюсь крізь пам'яті вікно
В твоїх очей розширені зіниці,
І з них мені цвітуть ясні зірничі
Її очей, що згаснули давно.

1841

МЦИРІ

1

Тому ще не багато літ,
Де вод злили шумливий літ
В обіймах, наче дві сестри,
Струмки Арагви і Кури,
Був монастир. Із-за гори
Мандрівця може бачить зір
Зруйнований церковний двір,
Сумне склепіння, що під ним
Не лине вже кадильний дим,
Не чути співу в пізній час
Ченців, що моляться за нас.
Там тільки дід напівживий,
Руїн печальних вартовий,
Змітає пил з надгробних плит,
Та мовить написом граніт
Про дні, коли якийсь-то цар,
Кого стомив борні пожар,
Для оборони од негод
Вручив Росії свій народ.
І благодать небес зійшла
На Грузію. І розцвіла
Вона в тіні своїх садів
За гранню здружених штиків.

2

І раз російський генерал,
Що гір покинув грізний вал,
Переїжджаючи в Тіфліс,
З собою хлопчика привіз,
Малого бранця, що знеміг

Од довгих і тяжких доріг.
Він був немов на років шість,
Цей гір далеких дикий гість,
Сумний, прозорий і блідий,
Як лань, лякливий і стрункий,
Та в нім розвив хвороби рух
Його батьків могучий дух.
Він не жалівсь і не приймав
Чужої їжі, був як труп,
І болю стогін не злітав
З його блідих дитячих губ.
Як сокіл той, що сонце знав,
Він мовчки й гордо умирав.
Йому з жалю чернець один
Притулок дав між хмурих стін
І врятував. І хлоні з гір
Одкрив обійми монастир.
Але чужий і гри, й утіх,
Він спочатку ховавсь од всіх,
Блукав, зітхаючи, один,
І все на схід дивився він,
Сумуючи за небом тим,
Де рідний край, де рідний дім.
Та потім він до брану звик,
Став інший розуміть язик,
Прийняв хрещення і, чужий
Життя спокусам, шум людський
Уже хотів вдалі од мук
Змінити на ченця клобук.
Та раптом зникнув. Темний ліс
На схилах гір навколо ріс,
Де туманів пливе печаль.
Три дні шукали втікача,
І марно все, але затим
Його в степу знайшли й до гір

Знов принесли у монастир.
Він був без сил, страшний, худий
І неприємний, і блідий,
Мов од хвороби й злих годин,
Був тяжко виснажений він,
Мов праці довгої зазнав,
І на запитання мовчав.
Мов цвіт під осепі дощем,
Він мовчки в'янув з кожним днем.
І став близький його кінець.
Тоді ж прийшов старий чернець
І став благати хлоп'яка,
Щоб смерть його була легка,
Покайтесь. І бранець з гір
Підвів на нього гордий зір
Як знак, що воля ще жива,
І полились із вуст слова:

3

«Ти сповідь слухати мою
Прийшов, і я журбу свою
Тобі одкрию в цій тиші.
Все ж буде легше на душі.
Та людям я не діяв зла,
І тому всі мої діла
Не буде користі вам знать.
Душі ж не можна розказать.
Що бачив я крізь це вікно
В узорі ґрат? Я мало жив.
Та два життя цих я б змінив
На бурі сповнене одно.
Одна лиш дума у мені
Жила і наяву, і в сні
І серце біднее пекла.

Вона для мене всім була.
Вона мене з тиші молитв
І келій кликала до битв,
У вільний світ, як в день із мли,
Де хмари, скелі і орли...
І думу цю, що нею жив,
Слізьми й журбою я зростив.
Вона моя, її люблю
І за прощення не молю.

4

Старий! Я чув уже не раз,
Що ти мене од смерті спас —
Нащо?.. В ярмі сумних думок,
Як вітром зірваний листок,
Між хмурих стін зростав я сам,
Дитя в душі, чернець життям.
І «тату» й «мамо»; слів святих,
Сказать нікому я не міг.
Звичайно, ти б, старий, бажав,
Щоб я цих слів не промовляв,
Та марно. З ними я на світ
З'явивсь. У других є свій рід
І все, що звуть на світі всім:
Батьки, вітчизна, рідний дім,
Усе, чим серце розцвіло,
А в мене їх і не було.
Тоді з журбою в боротьбі
Святу я клятву дав собі,
Щоб хоч на хвильку, хоч на мить
Своє чоло міг прихилить
З любов'ю до грудей чужих,
І незнайомих, і своїх.
Але... Од мрій моїх лиш дим

Лишився з попелом сумним,
Засну в чужих я вічним сном
І сиротою, і рабом.

5

Не страшно спать в землі сирій,
Так, кажуть, горе спить у пій,
В холодній, вічній тишині.
Та рано вмерти жаль мені.
Я ж молодий... Чи знав, старий,
Колись ти щастя юних мрій?
Чи все забув, забув, як жив,
Як ненавидів і любив
І як од серця і степів
Ти серцем радісно тремтів
На вежі сивій, де часом,
Коли усе ревло кругом,
В щілині муру затишній
Ховався голуб молодий.
І хай вже меркне світ земний
Тобі. Ти сивий, ти слабий
І од бажань уже одвик.
Та що у тім? Ти жив, старик!
Хоч ти — як попіл од пожеж,
Ти жив — і я б міг жити теж.

6

Ти хочеш знать, що бачив я
На волі? Радісні поля,
Веселі пагорби й на них
Під переливний вітру сміх,
Неначе молодість жива, —
В зеленім танку деревá.

Я бачив скелі в шумі трав,
Коли потік їх розділяв.
І угадав я думи їх,
Неначе все я знав і міг.
Простерті сумно в вишині
Обійми їхні кам'яні
З жагою стрічі кожну мить;
А час біжить, а час шумить,
І буде так із року в рік.
Ім не злучитися навік.
Я бачив гір ясні хребти,
Як мрії, повні красоти.
Вони в ранковий час зорі
Були неначе вівтарі;
І, як кадильниць дальній дим,
Хмарки у небі голубім,
Що із ущелин потайних
На схід скеровували біг;
Неначе птиць той білий стан —
Країв далеких караван.
І у снігах, немов алмаз,
Побачив гордий я Кавказ.
Й було, не знаю я чому,
Так легко серцю моему.
Таємний голос говорив
Мені, що там колись я жив,
І забуття холодна мла
З моєї пам'яті сплила.

7

І я згадав свій отчий дім
Там, де ущелина і дим,
Що в небо синє шле аул,
І табунів вечірній гул,

І гавкотняву дальню псів,
Згадав смуглявих я дідів,
Що в сяйві місячних огнів
Край ганку бесіду вели
Й сиділи гордо, як орли,
І піхви сяяли ясні
Кинджалів довгих... Мов у сні,
Все, що в душі моїй жило,
Перед очима пропливло...
І татко мій, немов живий,
В своїй одежі бойовій
З'являвся мені, мов кликав він
Туди, де зброї гордий дзвін,
І юний зір сестер моїх,
І їхній спів, і їхній сміх,
Що над колискою мені
Звучав в солодкій тишині...
Шумів в ущелині потік,
Що я до нього змалку звик,
Там, де звучав мій тихий крок,
Коли я стежив ластівок,
Що все цівікали кругом,
Води торкаючись крилом...
І я згадав наш мирний дім,
Огонь в печі і перед ним
Розмови довгі про дні
В коханій, рідній стороні,
Як люди в ній жили раніш,
Коли був світ іще красніш.

8

Ти хочеш знать, що я робив,
Як я на вольній волі жив?
Без цих трьох днів життя мое

Було б сумніше за твоє.
Уже давно задумав я
Побачить дальнії поля,
Узнати, чи красна земля
І чи для волі, чи тюрми
В цім світі народились ми.
І в час нічний, жахливий час,
Коли гроза лякала вас,
Коли на плити впали ниць
Ви в миготінні блискавиць,
Я втік од вас. Непаче брат,
Грозу обняти був я рад,
До хмар очима я летів,
Руками блискавки ловив.
То що б дали мені взамін
Ви поміж цих печальних стін,
Крім одинокої сльози,
За дружбу серця і грози?

9

Я довго біг, не зна куди,
Здавалось, буде так завжди.
Зірки не вказували путь,
Я біг крізь ночі каламуть,
І весело було вдихнуть
Повітря свіжого гаїв
У хворі груди... Дощ шумів,
А я все біг і, врешті, впав
Без сил між довгих мокрих трав.
Прислухавсь... Та ніхто із тьми
Не гнавсь за мною. В даль громи
Промчали. Небо по грозі
Заграло барвами в росі,
Й немов узор уздрів мій зір

В зорі вершини дальніх гір.
І довго мовчки я лежав.
Шакал десь плакав і кричав,
Немов дитина... Гай дрімав,
Повзла змія між довгих трав,
Та не затьмарив жах мій зір,
Я й сам ховався, неначе звір,
Немов змія в камінні гір.

10

Десь унизу шумів потік,
І шум той був, то наче крик,
Грозою збільшений, то лік
Губив я сотням голосів
В далекім гомоні... Без слів
Я ту розмову розумів.
Той ремства рокіт, вічний спір,
Води протест в обіймах гір,
Що вирував і затихав
І знов звучав у тишині.
Та ось в туманній вишині
Пташки озвалися, де схід
Зорею радісною зблід,
І голубого дня гонець,
Торкнув листочки вітерець,
Роса забризкала гілки,
Од сну збудилися квітки,
І, як вони, назустріч дню
Підвів я голову свою.
Я обдивився; не таю,
Що страшно стало: на краю
Бездні злої я лежав,
Де вал і вив, і вирував,
Крутивсь і бився, повний мли...

86

До нього східці скель вели,
Подібні до кривавих лез.
Злий дух по них ішов і щез
У темі, повержений з небес.

11

Навколо цвів чудесний сад.
Квіток солодкий аромат
Мене п'янив у сяйві рос.
І пальці виноградних лоз
В пориві сонячнім увись
Поміж дерев переплелись,
І грона повнії на них,
До перснів схожі дорогих,
Звисали скрізь... В тривоги час
Пташки ховались тут не раз.
І знов я до землі припав,
І знов вслухатися я став
До чарівничих голосів;
Вони шептались між кущів,
Мов розмовляли в саду млі
Про тайни неба і землі.
І всі природи голоси
Зливались тут. Лиш їх краси
У золотий молитви час
Ще не порушив людський глас.
Все, що тоді я пережив,
Ті думи, — їм нема слідів.
Я їх хотів би розповість,
Щоб жить, хоч тут я — тільки гість.
В той ранок неба вишина
Була безхмарна і ясна,
Така, що янгола політ
Помітив зір би поміж віт.

Той день такий прозорий був,
Що в ньому серцем я тонув,
Душею й зором, повний чар,
Аж поки полудневий жар
Крилатих мрій не розігнав,
Від спраги мучитись я став.

12

І до потоку з висоти
Я обережно став повзти,
На скелю з скелі, вниз, як міг,
І камінь іноді з-під ніг
Котився з гулом. Борозна
За ним диміла й глибина
Його ковтала десь на дні,
Де хвилі мчали в тумані.
Мене тягла до себе мла,
Та юність смерть перемогла.
Як тільки я з стрімких висот
Спустився, свіжістю од вод
У тій безумній глибині
В лице повіяло мені.
І у холоднім майві трав
До хвиль жадібно я припав.
Та вчув я раптом крок легкий
І заховавсь в куці мерщій...
І тихо з-під печальних вій
Підвів я зір тривожний свій
І слухать став грузинки спів,
Що наближався до кущів.
І голос викликав простий
У серці відгомін живий.
Звучав так солодко той спів,
Той голос, що для дружби жив.

Мені він душу полонив,
І в час вечірній кожну мить
В мойому серці він звучить.

13

Вузькою стежкою, мов птах,
Грузинка з глечиком в руках
Ішла до берега. Вона
Була і в злиднях чарівна,
І між камінням і кущів
Її веселий сміх дзвенів,
Мов срібної весни пора.
І од ходи її чадра
Вилась за нею. Смуглога
Була у неї золота.
Пашів од щік її пожар,
І вся вона, як сонця дар
Була, з жагучістю ночей
В солодкій тьмі її очей.
І я забув себе на мить...
Лиш чув, як в глечику дзвенить
Вода, як в жилах моїх кров,
Про те, що є в житті любов.
І шерех знов, і тиша знов.
А кров од серця одлила,
Вона далеко вже була.
Ішла, як сарна та легка,
Її тримала глечика рука
Так легко й вільно над чолом.
Вона мені здавалась сном.
І йшла, незнана й молода,
Туди, де, наче два гнізда,
Що їх звили собі орли,
Дві саклі у граніт вросли.

Мов зараз бачить зір сумний
Димок над саклею тонкий,
Як одчинились двері в ній,
Неначе кликали туди,
І зачинились назавжди.
О, як душа моя болить!
Тобі цього не зрозуміть.
А зрозумів би, я б жалів,
Щоб розказать це — мало слів.
Хай спогадання тих хвилин
В собі нестиму я один.

14

Пічним натомлений трудом
Я ліг під скелею, і сном
Все затуманилось, та й в сні
Грузинки юної мепі
Сіяли очі огняні...
І я поринув, повний дум,
У дивний сум, солодкий сум,
Як в океан без краю й дна...
І зникла сну мара смутна.
Вже місяць сяяв угорі,
Й до нього хмарка в сяйві гір
Скрадалась тіпню, щоб за мить
Його в коханні утопить.
Мовчала темная блакить.
І лиш, як велетні живі,
Далекі гори снігові
Сіяли в сріблі і крові,
І в шумі хвильнім промінець
Простяг до мене каганець
З віконця саклі, де вона,
Немов зоря, в обіймах сна.

90

Привітно вогник той горів,
Та я зайти туди не смів,
Бо весь був сповнений снаги
Уздрить вітчизни береги.
І голод, що мене терзав,
Я волі силою здолав.
І знов подався у шлях тяжкий
І самотній, і німий.
Пропали гори вдалині:
Я заблудив на чужині.

15

І, марно долю кленучи,
Кущами дерся я вночі,
На волю рвався між плющів,
Навколо вічний ліс шумів...
Я був далеко від людей,
І тьма мільйонам очей
Дивилась в очі крізь гілля,
Й немов крутилася земля.
Щось шепотіла в тьмі трава.
Я злазить став на дерева,
Та й на краю небеснім ріс
Все той же безконечний ліс.
Тоді на землю я упав
І, повний туги, зарідав,
І землю в розпачі я гриз,
І поливав росою сліз...
Та допомоги од людей
Я не бажав, для їх очей
Я був чужий, неначе звір.
І ти мені на цім повір,
Що з вуст якби злетів хоч крик
В одчаю мить, клянусь, старик,
Я б вирвав кволий свій язик!

Ти знавш, я з дитячих днів
Ніколи плакати не вмів...
А тут я сльози лив та лив...
Хто бачить міг? Лиш темний ліс
Та місяць, що вгорі повис.
У саяві срібному кругом
Покрита мохом і піском
Була галявина. І враз
На ній майнула тінь якась,
Промчали іскри двох огнів,
І вискочив із тьми кущів —
В один невиданий стрибок —
І внав так легко на пісок,
Що бризнув тисяччю огнів,
Могучий барс — гроза степів.
Грайливо він на спину ліг,
Глухий покинувши барліг,
І у промінні, наче з сліз,
Чиюсь криваву кістку гриз
З вицанням, і огненний зір
Здіймав до місяця і зір
І лагідно хвостом махав,
А сам весь сріблом одливав.
Рогатий сук я взяв до рук,
Затамувавши серця стук,
Що зажадало боротьби
Й крові... Це так. Рука судьби
Мене вела шляхом другим,
Та зараз певен я у тім,
Що у краю батьків своїх
В бою останнім бутъ не міг.

Я ждав. І от у тьмі нічній
 Відчув він ворога, й глухий
 І владний рик роздер мій слух.
 Мені навстріч зробив він рух,
 Зубами клацнув, як курок,
 І люто рить почав пісок,
 А потім враз на дибки став,
 Приліг і... ліс мов застогнав.
 Грозив загибеллю стрибок,
 Та вдарив барса я в висок;
 Був, як сокира, мій сучок.
 Я звіру лоба розрубав.
 Він, як людина, застогнав
 І впав на спину... Але знов,
 Хоч туго з рани біла кров,
 В незнаній хаці лісовій
 Бій закипів — смертельний бій!

На груди кинувсь він мені
 Й роззявив щелепи страшні,
 Та в горло встигнув я йому
 Встромить сучок. І ночі тьму
 Виття розкраяло до зір.
 З останніх сил рвонувся звір,
 І ми, неначе з змієм змій,
 В нестримній люті бойовій
 Упали разом і у млі
 Боролись люто на землі.
 І я, мов барс той, був страшний,
 Як він, і дикий був і злий,

Мов білий світ і я уздрів
В родині барсів і вовків,
У шумі свіжому лісів.
Здавалось, мови я людей
Не знав ніколи, і з грудей
Жахний у тьмі полинув крик,
Неначе змалку мій язик
До звуку іншого не звик.
Та став мій ворог знемагать,
Почав метатись і харчать,
Здавив мене в останній раз,
І гордий зір його погас,
Неначе захід той поблід,
Він смерть в бою зустрів як слід!..

19

На грудях бачиш ти моїх
Страшні сліди од кігтів злих —
Вони іще не заросли
І не закрились. В царстві мли,
Куди я йду, глуха й німа,
Загоїть їх лиш смерть сама.
Я в боротьбі забув про них
І знов з останніх сил своїх
Пішов у хащах лісових,
Що туманіли, як журба.
З судьбою марна боротьба.

20

Із лісу вийшов я. І от
Проснувся день. І хоровод
Зірок погас у вишині,

94

І гай в ранковім тумані
Загомонів, і вдалині
Почав куритися аул,
І у долині тихий гул
Пролинув з вітром, зазвучав.
Я сів і прислухатись став,
Та гул замовк удалині,
І глянув я по кружині.
Той край знайомий був немов.
І похолола з жаху кров,
Що я із лісової тьми
Вернувся до власної тюрми,
Що стільки днів я змарнував,
Що стільки мріяв, стільки ждав,
Терпів, боровся і страждав.
І нащо все? Щоб в цвіті літ,
Ледь глянувши на божий світ,
Пізнавши волі світлий дар,
Віддати смерті серця жар,
Про край свій мрію голубу,
Надій обдурених журбу
І ваших жалощів ганьбу!..
Невже тюрма ця — жереб мій?
Я думав, що це сон страшний,
Та враз далекий дзвін лункий
Полинув знов у тишині..
І стало ясно все мені;
Відразу ж я його пізнав:
Він сні дитячі одганяв
Уже не раз з очей моїх
Про любих, рідних, дорогих,
Про волю дику й коней біг,
Про битви поміж скель і трав,
Де я усіх перемагав!..

І слухав я без сил, без сліз
Той звук, що жах мені приніс.
Неначе з серця линув він,
Залізом в груди бив той дзвін
І так жорстоко в небі гув,
Погребно так, що я відчув:
В моїй коханій стороні
Щіколи вже не būtų мені.

21

Що ж, заслужив я жереб свій.
В степу чужому кінь баский,
У льоті схожий до орла,
Іздця невірального з сідла
У трави скинув, наче прах.
Додому сам він знайде шлях.
І що йому я? Мрій моїх
Зів'янув цвіт. Лиш мука в них
Та безнадія в них сама,
Як витвір хворого ума.
Тюрма лишила слід страшний
В душі уярмленій моїй.
Така є квітка, що у тьмі
Зросла самотньою в тюрмі,
Без сонця, між гранітних плит,
Не розвиваючи свій цвіт.
Та добра зжалилась рука
Над нею й в сад до вітерка
І руж її перенесла,
Щоб, як вони, вона цвіла.
Але світання час прийшов,
Зійшла зоря над садом знов,
І квітку, що в тюрмі зросла,
Своїм промінням обпекла...

І, як її, мене палив
 Огонь безжальних променів,
 І марно голову ховав
 Я у зелене лоно трав;
 Посохле листя, мов вінком
 Терновим над моїм чолом,
 Тремтіло, і в лице мені
 Земля палала, як в огні.
 Іскрилась синява, і пар
 Вставав од скель, і, сонних чар
 Не в силі скинуть, спав весь світ,
 Одчаю повний. Ні душі.
 Не крикне птичка у тиші
 І навіть коники в траві
 Замовкли, наче неживі!
 Не чути дзвону ручая.
 І тільки в бур'яні змія
 Жовтіла з шелестом сухим,
 Немов разючий той клинок
 У золоті написів. Пісок
 Під нею ледве шарудів
 Тривожно й глухо між кущів.
 Грайлива, хитра і страшна
 На сонці ніжилась вона,
 Трійним звиваючись кільцем,
 То, як обпечена вогнем,
 Зникала у густих кущах...

Було усе на небесах —
 І світле, й тихе, крізь пари
 Чорніли дальні дві гори,

І поміж цих печальних гір
Білів наш тихий монастир,
І, як хвиляста срібла гра,
Під ним Арагва і Кура
На сонці линули, як спів,
Поміж зелених островів,
Неначе птиці дві ясні
У недосяжній далині...
Хотів підвестись я, та враз
Все закрутилось, день погас!
Хотів кричать: язик сухий
Був непорушний і німий.
Я умирав, як промінь гас
У той тяжкий предсмертний час.
Усе здавалося мені,
Що на вогкім лежу я дні
Швидкої річки, і була
Навколо таємнича мла,
І струм, холодний наче лід,
Мене свіжив, як дня привіт,
Журби розгонюючи муть.
І я боявся лиш заснуть.
Було так солодко мені...
А наді мною в вишині
Гойдались хвилі мовчазні,
Відбивши сонця промені,
І зграї рибок золотих
Часом пливли в проміннях тих
Повз мене в тиху глибину.
Я пам'ятаю з них одну:
Привітна, ніжна і ясна
До мене лащилась вона,
І зір її в душі моїй
Сіяв, зелений і сумний.
І дивно срібним голоском,

В'ючися над моїм чолом,
Вона співала про любов,
Співала й замовкала знов:

«Побудь зі мною, о дитя,
І стань навічно мій.
Привільне у воді життя,
І холод, і спокій.

Сестер покличу я своїх!
І танків наших рух
Розвіє сум очей твоїх,
Розвеселить твій дух.

Засни в прозорості ріки
Між тихих берегів,
Пройдуть годинами віки
У чарах дивних снів.

О любий мій, я не втаю,
Що я тебе люблю,
Люблю, як вільну течію,
Як молодість мою...»

І довго, довго слухав я,
Й мені здавалось: течія,
Що в груди слала висота,
Звучить, як рибка золота.
Але погаснув божий світ,
Осипавсь марень дивний цвіт
У морі слабості та мли...

24

Таким ченці мене знайшли.
А решту знаєш ти вже сам.
Я все скінчив. Моїм словам

Ти хочеш вір, а хочеш — ні,
Це все однаково мені.
Коли згаса чуття ясне,
Мене печалить лиш одне:
Мій труп, холодний і німий,
Не буде гліть в землі моїй,
І повість мук моїх гірких
Не викличе між стін глухих
Уваги скорбної нічим
Над бідним іменем моїм.

25

Прощай і руку дай мені:
Ти чуєш, що моя в огні.
Знай, цей вогонь ще з юних днів
В мойому серці тайно жив,
Та їжі все нема йому,
І він пропик свою тюрму,
Щоб повернуть себе тому,
Хто всім у благоді своїй
Дає страждання й супокій.
Та що у тім? Нехай в раю,
В святім, надзорянім краю
Знайде душа моя спочин...
Але за кілька тих хвилин
Між скель крутих, і хвиль, і трав,
Де я колись маленьким грав,
Я б рай і вічність проміняв...

26

Коли я стану умирать,—
Тобі недовго вже чекать,—
Ти однести мене звели

100

В наш сад, в те місце, де цвіли
Акацій білих два кущі,
Де шепчуть трави уночі,
П'ючи повітря, як вино,
Де сонця чисте пломено
Цілує листячко ясне.
Там покладуть нехай мене.
Блакитний день огнем пахне,
І весь в снігах в останній раз
В очах відіб'ється Кавказ!
Можливо, він з диханням віт
З висот пошле мені привіт,
І я, звільняючись од мук,
Почую знову рідний звук
І стану думати, що друг
Чи брат, кого послав мій рід,
З мого чола стирає піт,
І в смертнім холоді хвилини
Про рідний край співає він.
І з тим навіки я засну,
Й нікого я не прокляну!»

1839

ДЕМОН

Східна повість

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Печальний Демон, дух вигнання,
Летів над обрієм земним,
І днів минулих спогаданья
Пливли юрбою перед ним;

Тих днів, коли в чертогах світу
Він сяяв, чистий херувим,
І на бігу, на знак привіту,
Комета усміхом блакитним
Любила помінятися з ним,
Коли крізь вічності тумани,
Жадібний знань і повний сил,
Він стежив зграйні каравани
В простори кинутих світил;
Коли, мов ясний небосхил,
Йому любов сяяла рання!
Не знав злоби він, ні вагання,
І не жахав ума його
Віків похмурих ряд безкрилий..
Він згадував... Але всього
Не мав він пригадати сили!

2

Давно він, проклятий, блукав
Серед страшної самотини:
Услід за віком вік спливав,
Як за хвилинами хвилини,
У блиску зір і льоті хмар..
Землі безмежний володар,
Він сіяв зло без насолоди,
І на страшнім шляху тому
Не зустрічав він перешкоди,—
І зло наскучило йому.

3

Над верховинами Кавказу
Вигнанець раю пролітав;
Під ним Казбек, як грань алмазу,

Снігами вічними сіяв.
І, повен жаху для людини,
Мов щілина, житло зміїне,
Дар'ял між горами зіяв,
І Терек буйний, як левиця,
Піднявши гриву на хребті,
Ревів — і звір гірський, і птиця
У ясно-синій висоті
Глаголу вод його вчували;
І позолочені хмарки
З країн південних, здалеки
Його на північ проводжали.
І скелі, оповиті в сум,
Юрбою димною дрімливо
Дивилися на білий шум,
На хвиль бентежних вічну зливу,
У темні башти замкові.
Чолом шматуючи тумани,
Кавказу вічні вартові
Між гір стояли, як титани!
Прекрасно-дикий був навкруг
Весь божий світ, та гордий дух
Зневажливим окинув оком
Все, богом створене самим,
І на чолі його високім
Це не відбилося нічим.

4

І перед ним нові картини
З'явилися в ясній імлі:
Розкішна Грузія долини
Прослала килимом вдалі,
Щасливий, пишний край землі!
Стовпами зведені раїни,

Під ними срібні ручаї
На ложі з різного каміння,
Хитання роз, де солов'ї
Красуням шлють пісні племінні,
Палкі освідчення свої;
Чинари пишні та розлогі,
Густим увінчані плющем,
Печери, де лежать тихцем
Удень олені ряснорогі;
І шум, і рух, і листя дим,
І гомону далекий грім,
І ніжні пахощі рослинні!
І день палкий в огні прикрас;
Росою повні кожний раз
Вогкі і ароматні ночі,
І зорі пристрасні, як очі
Грузинки у кохання час!..
Але, крім заздності глухої,
Бенкет природи не збудив
У серці, сповненім злобою,
Ні дум нових, ні почуттів;
Весь чар земних розкішних видив
Він зневажав чи ненавидів.

5

Високий дім, широкий двір
На славу в сивого Гудала...
Труда він коштував немало
І сліз рабам ще з давніх пір.
Удосвіта на схили гір
Він тіні відкида блакитні;
У скелі сходи ледь помітні
Від башти крайньої ведуть
Туди, де лле Арагва хвилі.

Не раз по сходах держить путь
В чадрі княжна Тамара білій:
Дівчата воду там беруть.

6

Завжди безмовний, на долини
Зорив байдуже хмурий дім;
Гучний бенкет сьогодні в нім —
Звучить зурна і ллються вина:
Тамару віддає Гудал.
Для цього він усю родину
Покликав. Юна молода
Сидить між подруг на покрівлі,
Де співи, й ткани, й злата дар;
Вже за високими шпилями
Заходить сонце, як пожар;
Б'ючи помірно в такт руками,
Співає коло... Молодій
Кортить до танцю... Бубон свій
Вона бере, її рука
Взялась крутить його; легка,
Вона летить, пливе, мов пава,
То раптом спиниться на мить —
І погляд, як огонь, горить
І кличе, вогкий та лукавий;
То стрепенеться, оживе,
Свій стан гнучкий нахилить трішки,
І знов по килиму пливе
Краса божественної ніжки.
І усміхається вона,
Весела й чиста, як весна.
Проміння місячне, що грає
По розхвильованій воді, —
Хто в ним ці чари порівняє,
Як цвіт, як щастя, молоді?

Клянуся сонцем понад хмар,
 Клянуся славою пророка,
 Персидський гордий володар
 І ні один на світі цар
 Не цілував такого ока;
 Гарему пишного фонтан
 У чарах літнього спокою
 Своєю срібною росою
 Не обмивав подібний стан!
 Рука ще жодної людини
 У ніжних пестощів хвилини
 Подібних кіс не розплела;
 Відколи світ позбувся раю,
 Така красуня, присягаю,
 Під сонцем півдня не цвіла.

Востаннє в танці мрійно лине
 Дочка Гудалова єдина,
 Бо ждуть уже на цю дитину
 Далекі люди, не свої,
 В новій, незнаній батьківщині
 І доля тихої рабині
 В чужім краю, в чужій сім'ї.
 І часто потайні вагання
 Темнили світле їй чоло;
 Та повне все зачарування
 Таке ясне, як зірка рання,
 Таке все миле в ній було,
 Що навіть Демон сам крилатий,
 Коли б побачив він її,
 Зітхнув би, мусив би згадати
 Безгрішні, давні дні свої...

І Демон бачив... Як світання,
 Неясний вітер хвилювання
 В собі відчув неждано він...
 Його душі німу пустиню
 Мов благовісний сповнив дзвін...
 І осягнув він знов святиню
 Добра, любові й краси!..
 І довго з дивної картини
 Він тішив зір... Дух самоти,
 В тумані мрій він знов полинув
 Про щастя давнє в давні дні,
 Що одцвіли удалині.
 Немов у бран неznана сила
 Його взяла — як все навкруг...
 В нім почуття заговорило,
 Ожив його холодний дух.
 Чи знак відродження то з неба?
 Спокуси слів знайти у себе
 Вже він не міг... Він їх не мав...
 Забуть? Бог забуття не дав,
 Та забуття йому й не треба!..

. . . . .

10

Гарячим змученим конем,
 Бажання сповнений вогнем,
 Мчав на весілля наречених.
 Арагва срібна і студена
 Вже котить хвилі перед ним.
 Він їде з почетом гучним.
 Із вантажем для молодої
 Ідуть поважною ходою

Верблюди, й дзвоники дзвенять.
Він сам, володар Сінодала,
Веде багатий караван.
Його не спинять ні обвали,
Ні дощ, ні вітер, ні туман.
Його скарбам числа немає;
Оправа шаблі так і грає
На сонці золотим огнем;
Рушниця добра за плечем.
Пустує вітер рукавами
Його чухи, горить вона
В яскравім сяйві галуна.
Усе гаптоване шовками
Його сідло... У дзвоні зброї
Зорить він мужньо в далечинь...
Під ним баский злотистий кінь,
Краса і гордість Карабаху;
Він щулиться, хропе від жаху
І скоса дивиться туди,
Де хвилі спінені води...
Тривожна путь на узбережжі:
Ліворуч — скелі, наче вежі,
Праворуч — річки глибина.
Вже пізно. Сніжна вишина
Поволі гасне; встав туман...
І поспішає караван.

11

Аж ось каплиця при дорозі...
З давніх-давен почиє в бозі
Тут князь якийсь. Його мотка
Забилла месника рука.
З тих пір на свято чи на битву,
Куди б і хто не поспішав,

Завжди ставав тут на молитву
І в тишині поклони клав;
І та молитва зберігала
Від мусульманського кинджала.
Забув, одначе, молодий
Про звичай прадідів святий.
То Демон мрією п'янкою
Його в дорозі спокушав,
Він у думках під ночі тьмою
Уста Тамари цілував.
Враз перед ним майнуло двоє,
І ще, і ще... у тьмі, на жах,
Ударив постріл і в горах
Полинув тужною луною...
Підвівся князь на стременах,
Немов орел, щоб стать до бою...
Сяйнув турецький ствол в руках,
І він помчав на бій стрілою.
Знов постріли, і крик глухий,
І стогін в темряві долини...
Тривав недовго смертний бій:
У нім не встояли грузини!

12

Замовкло все в долині тій,
Що стріла караван бідою.
І над мерццями в тьмі важкій
Верблюди збилися юрбою;
Лиш їх дзвіночки біля ший
Свій плач тонкий зливали з тьмою...
Пограбували караван,
І над тілами християн
Уже кружляє птиця ночі!
Навік закрилися їм очі,

Не жде їх вічний супокій
Біля батьків, в землі своїй,
Під монастирською плитою.
Не придуть сестри й матері
Над ними плакати на зорі,
Покриті довгою чадрою.
На пам'ять тут про вихор бою
Біля дороги хтось хреста
Поставить доброю рукою,
Щоб плющ зеленою весною
Своєю сіткою тонкою
Його ласкаво обплітав,
В'ючись до сонця без тривоги,
Де хмари, птиці й вітру спів;
Щоб після довгої дороги
Тут перехожий відпочив...

13

У п'яті кінь летить стрілою,
Хропе і рветься, мов до бою;
То раптом стане на скаку,
Прислухається в ніч лунку,
Всім тілом тремтячи з нестями;
То в землю вдарить копитами
Так, що гуде вона, як мідь,
То знову гривою важкою,
На вітрі маючи стрілою,
Вперед без пам'яті летить.
Він швидко дихає, лякливий,
У настороженій імлі,
І ніби б'ється у сідлі
На ньому вершник мовчазний
З чолом, похиленим на гриву.
Летить він в морок навмання,

110

Він не керує поводами,
І кров широкими струмками
Стікає з нього на коня,
Що від клинків в важку годину
Свого господаря беріг,
Але від кулі осетина
Урятувать його не зміг!

14

В сім'ї Гудаловій ридання,
В подвір'ї юрмиться нарід:
Чий кінь примчав і без дихання
На камінь впав біля воріт?
І хто цей вершник, що на ньому
Поникнув, наче од втоми,
В обіймах смерті? В юнака,
Що вже не дивиться навколо,
В останнім тиску захолола
На гриві скрючена рука.
Недовго ждав на молодого
Тамари зір в огні уяв,—
Князівське виконав він слово,
І на весілля він примчав...
Та вже він на коня свого
Повік не сяде на прудкого!..

15

Грозою впала в день ясний
На дім Гудала божа кара!
В сльозах поникнула Тамара,
Журбі віддавшися тяжкій.
Її груди рвуть важкі ридання,
Ніхто ридань таких не знав.
І голос ніжний, як дихання,

В її уяві зазвучав:
«Не плач, не плач, моя дитино,
І не смути свого чола!
Не повернуть сльозі невинній
Того, що смерть уже взяла.
Сльоза лише псує ланити,
Туманить блиск очей ясних.
Його нема, і оцінити
Не зможе він страждань твоїх.
Він там, де спочиває серце,
Де ані часу, ані мір,
Огонь небес давно вже летіть
В його очей блаженний зір,
Святої музики дихання,
Як вічне щастя там бринить...
Що значить дівчини ридання
Для гостя райського в цю мить?..
Ні, доля смертної людини,—
Повір, мій ангеле ясний,—
Не варта навіть і хвилини
Твоїх сумних дівочих мрій.

У небеснім океані
Без керма і без вітрил
Тихо плавають в тумані
Хори радісні світил;
У пустелі неозорій,
Не лишаючи сліда,
Хмари сходяться прозорі
У невпіймані стада.
Час побачення й розстання
Ім ні в радість ні в печаль,
Іх майбутнє — без бажання,
Ім минулого не жаль.
В день томливої тривоги

Ти про них лиш спом'яни,
Будь байдужа до земного,
Безтурботна, як вони!

Як тиха ніч своїм покровом
Огорне скелі і шпилі,
Як все на світі сном чудовим
Засне на втомленій землі;
Як вітер, повний супокою,
Повіс тихо над травою
І пташка, схована у ній,
Полине в темряві німій;
Як рос напившись медових
Край виноградів смарагдових,
Розквітне пишний квіт нічний;
Як тільки місяць золотий
Із-за гори тихенько встане
І крадькома на тебе гляне,—
До тебе буду прилітатъ,
І колисати ніжні мрії,
І на твої шовкові вії
Сни чарівливі навіватъ».

16

Слова замовкли... Мов примари
Пройшли, розвіялися сном.
І зачарована Тамара
Крізь сльози дивиться кругом...
У ній в нежданому прибої
І жаль, і захват із журбою;
З душі немов тягар упав,
Забилла в жилах кров, як племінъ...
І довго голос невідомий,
Здавалось їй, у тьмі звучав,

І лиш на ранок сон бажаний
Їй вії стомлені закрив;
Але думки її збудив
Передчуттям якимсь туманним
Цей гість, незнаний і близький,
В красі невиданій своїй;
Подібний темному вогню,
Схилився в сні над нею знову
І зором, сповненим любові,
Дивився сумно так на ню,
Немов жалів її... Не схожий
Він був на ангела, що з божих
Небес до неї прилітав
І від гріха охороняв
В вінці з проміння золотому,
Що на чолі сів святому...
Для нього слів у нас нема,
То був не пекла дух жахливий,
Він, ніби вечір, був мінливий:
Ні світло дня, ні ночі тьма!..

ЧАСТИНА ДРУГА

1

«О татку мій, залиш погрози,
Свою Тамару пожалій!
Я плачу... Бачиш ти ці сльози!..
Вони не перші, тату мій!
Хай юнаки до мене линуть,
Несуть серця свої і юнь,—
Не мало в Грузії красунь!
А я нікому за дружину
Не зможу бути, рідний мій!..
О, не клянн мене, постій!

Ти бачиш сам: я сохну, в'яну,
Мене терзає дух незнаний
Непереборних мрій огнем.
Я гину... Пожаль мені!
Не можу бути я з журбою
В цих дум пекельному чаду;
За монастирською стіною
Я порятунок свій найду.
Туди я пташкою полину,
Проллю святим журбу свою,
І келія, мов домовина,
Зустріне хай дочку твою...»

2

І в божий дім батьки Тамару
Навіки з дому одвезли,
У власяницю, мов на кару,
Красу дівочу одягли.
Та й під одежею святою,
Як під узорною чадрою,
Гріховна мрія знов і знов
Серед свічок і молитов
Дівочу хвилювала кров...
В вечірній час і в час ранковий,
Впочі і вдень, вночі і вдень
Вона знайому чула мову
Серед божественних пісень.
В похмурому просторі храму
Сіяв, над блиском віттаря,
Серед туману фіміаму,
Знайомий образ, як зоря,
Й кудись примарною рукою
Тамару кликав за собою...

Там, де чинари і тополі
 Рядами стали в дружнім колі,
 В тіні, між пагорбів, густій
 Ховався монастир святий.
 Як ніч надходила, мов хмара,
 І серед гір лягала мла,
 Мампада грішної Тамари
 Крізь вікна сяєво лила.
 Там, у тіні дерев миндальних,
 Де ряд хрестів стояв печальних,
 Безмовних вартових гробниць,
 Тремтіли радо співи птиць,
 І по камінню від криниць
 Струмки холодні дзюркотіли
 На дні ущелини, де лік
 Природа квітам загубила.

Було на північ видно, гори.
 В огні ранкової аврори,
 Коли тонкий від диму слід
 Синіє в глибині долини,
 І, обернувшись на схід,
 Молитись кличуть муедзини,
 Й лякають дзвони тишину,
 І будять монастир од сну;
 Коли ідуть з гори крутої
 По воду юною ходою
 Грузинки з глеками. В ясну
 Піднесли гори вишину
 Снігами вкриті верховини.
 У барв лілово-ніжній грі,

Що надвечірньої години
Були рум'яні від зорі;
І височів над гір юрбою,
Чоло підвівши вище хмар,
Казбек — Кавказу володар
В чалмі із ризи парчевої.

5

Та чистих радоців не знає
Тамари серце; в муках мрій
Уся земля здається їй
Сумною й темною без краю.
Чи кине ранок промінь свій,
Чи ніч покриє даль габою —
Все будить розпач лиш у ній,
Усе охмарене журбою.
Як день погасне за горою
І пиль росу почне трава,
Перед іконою святою
Вона сльозами вилива
Печаль свою, печаль безкраю.
Ридання, сповнене одчаю,
Лякає в тьмі мандрівника,
І дума він: «То дух прикутий
В печері стогне!» І рука
Його нагай міцніш стискає,
Й коня він швидше поганяє.

6

А дні пливуть, нема їм дна.
Тамара часто край вікна
Сидить скорботна, одинока
І зорить в даль уважним оком,

Зітхає й жде під біг годин...
Йй хтось шепоче: «Прийде він!»
Немарно в снах вона спокою
Не знала, й він з'являвся їй
З очима в тоскності німій,
Під шепіт мови неземної...
Життя подібне їй до ночі,
Сама не відає чому;
Святим молитися захоче,
А серце молиться йому;
Без сил од боротьби з собою
Чи схилиться на ложе сна,
Уся в огні тремтить вона,
Пече подушка, давить млою
Йй гаряча тишина;
Нема куди втекти від муки,
І лиш туман стоїть в очах...
Обіймів ждуть жадібно руки,
Цілунок тануть на вустах...

. . . . .
. . . . .

7

Покрила Грузії долини
Вечірня мла. Далеких гір
Уже туманяться вершини.
І Демон в думках про єдину
Знов прилетів у монастир.
І там, де мурів довгі тіні
Над сонним дзвоном ручаїв,
Він довго мирної святині
Порушить супокій не смів.
Здавалось, замір свій жорстокій
Готовий був покинуть він.
І під його нечутним кроком

Без вітру листя в тьмі глибокій
Тремтіло, ніби без причин...
Скрізь тишина стоїть незмінна...
Він зводить очі до вікна,
Неначе жде когось вона!
Лампади промінь звідти лине...
І от мов вітер десь майнув,
Крилом вгамовуючи муки,
І розітнули тишину
Чингари дзвін і пісні звуки,
Що, наче сльози, потекли
Один за одним... Мов зложив
На небі для землі той спів
Хтось ніжний-ніжний... І були
І звуки ті, і весь той спів —
Немов солодке щастя й туга!
Мов ангел із небес до друга
Шляхом таємним прилетів
І тихо річ свою повів
Про дні далекі спогадannya...
Уперше Демон і кохання,
І тугу зрозумів людей.
Вжахнувся він, хоче відлетіти,
Але крило немов прибите.
І чудо! Із його очей
Сльоза на темні впала плити...
І досі можна бачить слід —
Під монастирською стіною
Його сльозою нелюдською
Наскрізь пропечений граніт!..

8

І він іде, любить готовий,
Щоб стать навік на путь добра.
І дума він: для щастя знову

Прийшла сподівана пора.
Неясний трепет сподівання,
Перед незаним жаж німий,
Неначе в першу мить кохання,
Опали дух його хмурний,
Лихе було в тім провіщання!
Він увіходить. Перед ним
Стоїть прекрасний херувим
На варті грішної черниці,
Вінець на ньому проміниться
Огнями раю над чолом.
Тамару він закрив крилом,
І духа злого зір нечистий
Він засліпив огнем святим,
Були слова його огнисті,
Докором сповнені тяжким:

9

«Дух неспокійний, дух лукавий,
Хто ждав твоєї тут появи?
Тут думи чисті лиш живуть,
Тут не було гріха донині;
В мою любов, мою святиню
Не прокладай злочинну путь.
Як ти насмілився прибуть?»
Лиха усмішка заміїлась
У злого духа на устах,
Ненавість давня пробудилась
І загорілася в очах.
«Вона моя! — сказав він грізно, —
Залиш її, вона моя!
Ти рятувать з'явився пізно,
Нам з нею ти не судія.
На серце, сповнене гордпні,

Я положив печать свою.
Твої тут нема святині,
Тут я паную і люблю!»
І херувим поникло глянув
На бідну грішницю, сумний...
Крильми махнув він і розтанув,
Як промінь сонця золотий.
. . . . .

10

Т а м а р а

Ти хто такий? З жахливим словом
Тебе послав чи ад, чи рай?
Чого ти хочеш?..

Д е м о н

Ти чудова!

Т а м а р а

Хто ти такий? Відповідай...

Д е м о н

Я той, кого ти чула й знала
У опівночній тишині,
Чия душа твоїй шептала,
Чий сум ти смутно відгадала,
Чий образ бачила вві сні.
Я той, чий зір в'ялить до краю
Ще молодий надії цвіт,
Кого живе все проклинає,
Кого ненавидить весь світ.
Я цар пізнання і свободи,
Я бич рабів моїх земних,
Я ворог неба, зло природи —

І от я біля ніг твоїх!
До тебе я приніс з журбою
Молитву радісну мою,
Любові першої земної
Гарячі сльози... О, молю,
Мене ти вислухай з жалю!
Могла б ти словом повернути
Мене добру і небесам,
І, скинувши гріховні пута,
В новому блиску був я б там.
О, тільки вислухай, молю!
Я раб твій, я тебе люблю!
Свою зненавидів я владу.
Як тільки я тебе зустрів,
І смертним бути захотів,
Безсмертю власному не радий,
Та я позаздрих мимоволі
Неповній радості земній;
Не жить, як ти, — в цім стільки болю,
Нáрізно — страшно жить мені!
Неначе променем нежданим,
Спахнула враз душа моя,
Печаль на дні старої рани
Заворушилась, як змія.
Без тебе вічність неозора
І володінь моїх простори —
Немов без значення слова,
Розкішний храм — без божества!

Т а м а р а

Залиш мене, о дух лукавий!
Не вірю ворогові я...
О боже мій! Душа моя,
Неначе огненної лави,
Отрути сповнена... Ніяк

Молитви слів не пригадаю.
Мій розум слабне, я конаю...
І вороття нема назад.
Послухай, ти мене загубиш,
Твої слова — вогонь і яд.
Скажи, чому мене ти любиш!

Д е м о н

Чому, красуне? Розгадать
Несила. Повний щастя знову,
З чола злочинного зірвать
Вінець я зважився терновий;
Я все минуле кинув в прах,
Мій рай, мій ад — в твоїх очах.
Люблю тебе так, як ніколи
Тебе любить ніхто б не зміг:
Всією силою і болем
Безсмертних дум і мрій моїх.
В душі твій образ, як святиня,
Живе від світу перших днів,
Мені, як сонце, він світив
В ефіру вічного пустині.
Тривожив думу він мою,
Твоє ім'я мені звучало,
В блаженства дні мені в раю
Тебе одної не ставало.
Якби могла ти зрозуміть,
Яка нудьга, яка гіркота,
Коли не можна розділить
Ані страждань, ні насолоди,
Ні тишини, ні бур, ні гроз,
В віках самотньому блукати,
За зло похвал не дожидати
І нагороди за добро;
Терзатися самим собою,

І мукою, і боротьбою
Без мирних днів, без торжества!
Завжди жаліть і не бажати,
Все бачить, знать і почувати
Всією силою ества,
Усе зненавидіть без краю
В віках, що в безвість одлітає;
На всьому бачить їх печать
І все на світі зневажать!..
Як тільки богове прокляття
Збулось, став зразу відчувать я
Природи холод, що була
Для мене сповнена тепла;
Синіли навкруги простори,
Весільні бачив я убори
Світил, знайомих так давно..
Вони пливли, всі в злоті, мимо —
І що ж! Свого побратима
З них не пізнало ні одно.
І став я кликати з одчаєм
Таких же гнаних, як і я,
Але облич, де лють безкрая,
Не міг пізнати уже ніяк.
І я крильми змахнув легкими,
Помчався — та куди, за чим?
Не знаю... Друзями своїми
Невизнаний, у світі цім
Лишився сам я невтомимим.
Так без вітрил і без керма,
Розбитий бурею морською,
Хитливий човен за водою
Пливе... Одірвана від хмар,
Хмарина так летить і мріє,
Але віде пристать не сміє,
Летить, мов кинене орля,

Бог зна куди і відкіля!
І я людьми недовго правив,
Гріху недовго їх навчав,
І благородне все неславив,
І все прекрасне проклинав.
Недовго... Чистий промінь віри
Назавжди погасив я в них...
Чи ж варт були зусиль моїх
Невігласи і лицеміри?
І я помчав в тумани гір,
Щоб мандрівний манити зір,
Блукати в темі ночей глибокій...
І часто вершник одинокий,
Оманним зраджений огнем,
Летів у тьму разом з конем
І марно кликав... Слід кривавий
За ним на скелі червонів...
Але похмурі ці забави
Недовго тішили мій гнів!
В борні з шаленим ураганом,
Що люто в груди бив мені,
У блискавицях і туманах
Шумливо мчав я в вишині,
Щоб у стихій бентежнім гулі
Тривогу серця заглушить,
Забути дні мої минулі,
Що не забуду ні на мить.
Всі люди, роджені землею
Для марних мук і поривань,
Моїх невизнаних страждань
Не варті й миті однієї!
Що люди? Їх життя і труд?
Їх смерть земних позбавить пут...
Надія є — небесний суд,
Що їх простить, хоч покарає!

Моя ж печаль незмінно тут,
Йї краю, як мені, немає.
І не заснуть в могилі йї!
Вона то лащитья, мов змії,
То, мов огнем, пече без краю,
То душу кам'яно стискає,
І вир неугасимий цей —
Надій погаслих мавзолей!

Т а м а р а

Мені страждань твоїх не треба,
Для чого знати їх мені?
Ти согрішив...

Д е м о н

Чи проти тебе?

Т а м а р а

Нас можуть чути!..

Д е м о н

Ми одні!

Т а м а р а

А бог?

Д е м о н

На нас він і не гляне,—
Він тільки небом зайнятий!

Т а м а р а

А в пеклі кара невблаганна?

Д е м о н

Ну що ж! І там я буду твій!

Т а м а р а

Хто б ти не був, незнаний друже,
Твій голос душу порива,
В солодкім чарі, як недужа,
Твої я слухаю слова.
Коли ж вони в собі ховають
Туман облудливий,— і я...
О, пожалій мене, благаю!
Нащо тобі душа моя?
Невже красою я не схожа
На всіх, що зір твій проминув?
Цвітуть воли, пеначе рожі;
Як тут, незаймане їх ложе
Рукою смертний не торкнув...
Ні! Поклянись мені, благаю...
Скажи, ти бачиш: я страждаю,
Солодкий жах мене проймає...
Ти зрозумів усе до краю,
І вірю — пожалієш ти.
Клянись мені... Нехай жадання
Тебе навек покине тьма.
Невже на світі для кохання
Вже непорушних клятв нема?..

Д е м о н

Клянусь я днем, коли постанув
Цей світ, розкинутий кругом,
Клянуся днем його останнім
І правди вічним торжеством;
Клянусь я злочину ганьбою,
Падіння, мукою образ;
Клянусь побаченням з тобою,
Розлукою, що жде на нас;
Клянуся силами і тьмами,

Мені підвладних, і рабів,
Мечами ангелів над нами,
Моїх безсмертних ворогів;
Клянусь пекельними вогнями,
Клянусь тобі усім святим,
Твоїми першими сльозами,
Останнім поглядом твоїм;
Безгрішних уст твоїх диханням
І шовком кучерів густим;
Клянусь блаженством і стражданням,
Коханням зоряним своїм,—
Від дум про помсти і гордині
Я відрікаюся в цю мить,
Спокуси чар гіркий одинні
Нікому серця не сп'янить;
Я небу ворогом не буду,
Молитва чиста сповнить груди,
Повірю знову я добру.
Сльозою каяття зітру
Я на чолі, тебе достойнім,
Сліди небесного вогню
І світу з болем невігоїним
Його покину метушню!
О, вір мені! В шукань горінні
Лиш я тебе збагнути міг.
Для мене ти — моя святиня,
І владу всю свою віднині
Складаю я до ніг твоїх.
Від тебе щастя жду, як жару,
Я вічність дам тобі за мить.
В любові й злоби,— вір, Тамаро,—
Мене нікому не змінить.
Над зорі, хмари й блискавиці
Тебе візьму з собою я;
І будеш світу ти цариця,

Єдина подруга моя;
Спокійно й байдуже дивитись
На грішну землю будеш ти,
Де ні з красою не зустрітись,
Ні щастя й миру не знайти,
Де тільки злочини та страсти,
Де мучилась душа твоя,
Де не уміють ні кохати,
Ні так ненавидіть, як я.
Людей хвилинної любові
Хіба не знаєш ти сама?
Тривога молодого крові,
А потім і цього нема!
І переборе хто розлуку,
Краси нової бран новий,
Розчарування, втому, скуку,
Мінливий цвіт бажань і мрій?
Ні, не тобі в земній неволі
Призначено, на глум і сміх,
Зів'янути в тісному колі
Рабою ревнощів сліпих
Між друзів кволих і нещирих,
Між ворогів, надій і мрій,
Згубивши час, і лік, і міру
Роботі марній і нудній!
За муром цим під дзвонів клекіт
Не згасне юнь твоя жива;
Завжди однаково далека
Ти від людей і божества.
Ні, не на це судило небо
Тобі у цьому світі жить;
Страждання інше жде на тебе
І інших радощів блакить,
Покинь свої старі бажання,
Лиши нікчемній їх юрбі;

Бездню гордого пізнання
За це відкрию я тобі;
Щоб слугувать тобі, покличу
Я юрби духів неземних,
Прислужниць юних, чарівних
До ніг я покладу твоїх;
З зорі досвітньої для тебе
Зірву корону золоту;
Росою квітів, що як небо,
Я окроплю корону ту;
Вечірнім променем рум'яним
Твій стан, як стрічкою, пов'ю;
І ароматів океани
Навколо тебе розіллю.
Твої розвію я тривоги
Музикою, що як зоря;
Я возведу ясні чертоги
Із бірюзи і янтаря;
На моря дно, що в тьмі вирує,
Я опушусь, помчу за твердь;
Я все земне тобі дарую,
Люби мене...

11

І він ледь-ледь
Торкнувся гарячими вустами
До губ тремтливих: і у тьмі
З його знадливими словами
Злились благання молоді.
Могутній зір палив їй очі
Страшним огнем. Крізь морок ночі
Над нею владно він сів
Огнем невиданих загравав...
І поцілунок враз гріховний
Її уста вогнем обпік —

130

І ночі тишину безмовну
Протяв жажливий болю крик...

12

В той час обхідник опівнічний,
Один у мороці німім,
Обходив мури кроком звичним
Під сяйвом місяця блідим.
Пливли на небі дальні хмари
У голубому царстві снів,
І біля келії Тамари
Він тихий крок свій зупинив.
Там, за вікном, і крик, і стогін
На мить прорвали тишину,—
Він руку зняв, мов для тривоги,
Над дошкою із чавуну.
Крізь келії тісної шиби
Чернець, недремний вартовий,
Почув і поцілунки ніби,
І ніби зойк якийсь тяжкий!
І серце сторожа старого
Гріховний сумнів полонив...
І знову тиша, знов мовчання
Навкруг. Лиш чути здалеки
Густого листя трепетання
Та плескіт бистрої ріки.
І в тишині канон святого
Спішить обхідник прочитать,
Щоб чарування духа злого
І грішні думи відігнать.
Хрестом він хоче заспокоїть
Схвильовану раптово грудь,
І в тьму тривожною ходою
Продовжує знайому путь.

. . . . .

Як пері в сні, вона була
 В гробу під білим покривалом,
 Що ніби млою облягало
 Печальний сніг її чола.
 Закрила вії смерть востаннє...
 Та хто б, о небо, не сказав,
 Що зір під ними не чекав
 На дотик губ чи світло раннє?
 Але даремно заливав
 Їх промінь золотом заграв,
 І марно з невимовним жалем
 Їх рідні губи цілували.
 Ні... смерті грізної печать
 Ніщо не в силі вже зірвать!

Ніколи ще, у жодні свята,
 Вбрання Тамари не було
 Таке розкішне і багате.
 Їй груди, руки і чоло
 Залляли квіти ароматом.
 Так обрядить її велів
 Закон, узятий від батьків.
 Квітки її стискали руки,
 Мов із землею на розлуку.
 Ніщо в обличчі не було
 Ознакою кінця страшного
 Від шалу пристрасті п'яного;
 В своїй красі її чоло
 І риси, ніжні й благородні,
 Як мармур, мертвий і холодний,
 Позбавлений чуття й ума,

Таємний, наче смерть сама.
Усмішка дивна і несміла
Застигла на її устах,
Вона багато говорила
І сум будила у серцях:
У ній зневага і благання
Душі, що відлітає в рай,
Остання дума і останнє
Землі покірливе «прощай».
Була усмішка та примарна,
Як промінь осені блідий,
Останній промінь, відблиск марний
Очей, погаслих назавжди.
Так в час вечірньої втоми,
Коли у морі золотому
Лишає день багряну путь
І тіні падають в долини,
Сніги Кавказу на хвилину
Рум'яний відблиск бережуть,
І сяють горді верховини.
Але цей промінь неживий,
Ніде вже відблиску немає
І шлях нікому не осяє
З вершини в кризі голубій!..

15

Юрбою рідні і знайомі
Готові вже в печальну путь.
Рвучи волосся й до втоми
Б'ючи себе в старечу грудь,
В останній раз Гудал рушає
На білогривому коні —
І похід вирушив. Три дні
І ночі путь їх бути має:

Там, між дідів старих кісток,
Спокійний жде її куток.
Один із прадідів Гудала,
Що люд і села грабував,
Коли біда його спіткала
І умирати час настав,
Щоб дні гріховні замолити,
На верховині скель гранітних
Поставить церкву слово дав.
І скоро між спігів Казбека
Підвівся одинокий храм,
І кості лютого абрека
Знайшли навіки спокій там;
І стала цвинтарем в ті дні
Та скеля, де простори сині,
Неначе там, у вишині,
Тепліш по смерті в домовині!..
Неначе там, де вітру спів,
Ніхто вже сну не потривожить!..
Та марно! Мертвий снить не може
Про сум і радість давніх днів...

16

В ефіру синьому просторі
Один із ангелів святих
Летів на крилах золотих
І душу грізну ніс між зорі
В обіймах праведних своїх.
Солодким словом сповідання
Її він болі відганяв.
Сліди гріха, сліди страждання
Сльозами з неї він змивав.
Здаля прозорі звуки раю
Уже леліяли їм слух,—

134

Як враз їм путь перетинає
З пекельної безодні дух.
Він весь — як вихор темнокрилий,
Як чорна блискавка сія,
І гордовито, певний сили,
Промовив він: «Вона моя!»

На груди ангела припала,
Ховаючи в молитві жах,
Тамари грішної душа.
Їй долю зараз вирішали,
Знов перед нею він стояв.
Та, боже, хто б його пізнав?
Яким огнем йому горіли
Зіниці, грізно помутнілі!..
Така там лють... І край їй де?
Смертельним холодом могили
Обличчя віяло біде.

«Залиш її, примаро аду! —
Небесний гість йому сказав. —
Вже ти доволі святкував,
Тут не твоя панує влада.
Суда жаданий час настав!
Вже їй чужі земні тривоги,
Як пуга, що на ній були.
Для неї дні важкі пройшли,
Така безсмертна воля бога!
Давно на неї ми чекали.
Її душа була із тих,
Життя яких, як блиск світання,
В огні нестерпного страждання,
Бажань нездійснених земних.
Рука творця їх струни ткала
З проміння іншого, ніж всіх.

Не для землі вони постали,
Й земля постала не для них!
Ціною муки заплатила
Вона за сумнівів відчай...
Вона страждала і любила —
Й відкрився для любові рай!»

І ангел строгими очима
На духа злобного зирнув,
Змахнув крильми він золотими
І в синім небі потонув.
І Демон, мукою розп'ятий,
Прокляв безумний порив свій,
Щоб, як завжди, в світах блукати
Самотньо й гордо, без віради,
І без любові, й без надій.

На схилі кам'янім гори,
Край Койшаурської долини,
Ще і до нашої пори
Старі підносяться руїни.
Про них страшні оповідання
Дітей лякають уночі...
Як привид, пам'ятник останній
Про днів казкових далечинь
Поміж гіллям дерев чорніє.
Внизу розкиданий аул,
Земля цвіте і зеленіє,
І гомону далекий гул
Доносить вітер. Каравани
Пливуть у даль, де синь лунка,
І, падаючи крізь тумани,
Вирує піною ріка.
Під грою сонця золотою
Своєю вічною весною

Радіє й тішиться земля,
Мов безтурботливе маля.

Та сумно в замку. Онімільй,
Він одслужив чергу свою,
Як дід, що пережив, похилий,
І любих друзів, і сім'ю.
Як ніч настане, в прохолоді
Незримі мешканці його
Святкують радісно свободу:
Дзижчать і бігають кругом.
В кутку павук нечутно лине
Й пряде химерне павутиння;
Зелених ящірок сім'я
У сяйві на покрівлі грає,
І обережлива змія
Із тьми щілини виповзає
На плити ганку: то за мить
Зів'ється в коло, то лежить
При світлі смугою тонкою,
Огнем лисніючи страшним,
Як меч на полі бойовім,
Вже зайвий мертвому герою!..
Так дико скрізь. Ніде сліда
Минулих днів: немов вода
Так довго, довго їх змивала.
І вже ніщо, ніщо кругом
Не нагадає про Гудала
І про любов дочки його!

Лиш церква на стрімкій вершині.
Де сплять вони у тишині,
Про дні минулі, давні дні
Між хмар нагадає й донині.
Біля старих її воріт

На варті чорною юрбою
Стоять граніти, вітру літ
Їм не дає в снігах спокою,
І замість броні бойової
Покрив їм груди вічний лід.
Обвали виснуть, як загроза,
В снігів холодному цвіту,
Мов водоспади, що морозом
Їх закувало на льоту.
І хуга там дозором бродить,
Здуває пил із стін старих,
То пісні довгої заводить,
То в тьмі гукає вартових;
Почувши вдалині туманній
Про давній храм в тій стороні,
Зі сходу хмари лиш одні
Спішать на прощу караваном.
Та над мерців холодним сном
Ніхто не плаче вже давно.
Їх стереже Казбек незмінно
В своїй одежі сніговій,
І вічним гомоном людина
Їх не стривожить супокій.

Микола Некрасов

НА СМЕРТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Гнівом і журую вас потривожу я,
Більше не битися серцю жагучому,
Так у нас гине, ще й з божої милості,
Син батьківщини, великий, замучений.
Так у нас водиться. Юнь закріпачена,
Мова смілива, надіями сповнена,
Битва нерівна за щастя розковане,
Потім заслання і муки солдатчини.

Все він узнав: і тюрму петербурзькую,
Чемність жандармів, як плаху на помості,
Довідки, допити і оренбурзькую
Дальню фортецю. В нужді, в невідомості
Жив він там, гнаний неробами лютими,
Простим солдатом з одвічною мрією,
Міг він загинути і од шпіцрутенів,
Може, і жив він цією надією.

Та, скоротить його мук не бажаючи,
Поберегла його, страдником граючи,
Російська доля, терниста, грайливая,
Роки вигнання скінчилися жахливії.
Все, що чекав і тягнувся до чого він
З юності трудної, зору з'явилося.
Тут стало задрісно богові — й серце спинилося.

1861

Олександр Блок

ДВАНАДЦЯТЬ

1

Чорний вечір.
Білий сніг.
Вітер, вітер
Такий, що збиває людину з ніг.
Вітер, вітер —
По усьому світу.

Як закрутить вітер
Білий сніжок,
А під ним льодок.
Віє, меле...
Тільки пройде хто —
І впаде, ой леле!

Мур на мурі вгору,
Поміж них — канат,
А на нім — плакат:
«Вся влада Установчим зборам!»
Старенька побивається, плаче,
Не втямить ніяк, що це значить,
Чому такий плакат
Марно висить ще й досі?
Скільки б вийшло онуч для хлоп'ят,

А всі ж — роздягнені, босі...
Старій іти несила,
Сльоза повзе з щоки:
— Ой боже, нас в могилу
Заженуть більшовики!

В'яне в тривозі
Даль од заграв...
І буржуй на розі
Зовсім охляв.
Це хто? Аж на плечі волосся,
І щось він під ніс бубонить:
— Іуди! Загинула Росія! —
Це, мабуть, письменник —
Пійт...

А он і довгогривий
Од снігу мов осліп...
Чом нині нещасливий,
Товаришу піп?
Згадай, як, бувало,
Ти йшов — гей, гей!
І пузо сіяло
Хрестом на людей.

Он бариня в каракулі
До другої, мов крєп:
— Ой плакали ж ми, плакали...—
Спіткнулась
І на землю — геп!
Ой, ай!
Тягни, підіймай!

Вітер веселий,
Усім на зло,
Крутить і стеле —

Чи місто, чи село?
Тисне, рве і носить
Плакат угорі:
«Вся влада Установчим зборам!»

І слова доносить:
— І у нас були збори...
Ось у цім дому...
Обговорили —
Ухвалили:

Один раз — десять, на ніч — двадцять п'ять.
— І менше ні з кого не брать...
— Ходімо спать...

Пізній вечір.
Біла вулиця.
Один нетяга
До муру тулиться.
Та вітер свистить і лютує...

— Ех, бідолахо!
— Підходь —
Поцілую...
— Хліба!
...Обрубки руки...

— Проходь!
— Ач який!
Небо — неначе на дибі.
В тьмі — наче жала-штики,
І серце лютує
У морі заграв...
Товаришу, не лови
Гав!

2

І сніг, і вітер... Туманна путь.
Кудись дванадцяттеро йдуть.

Рушниць вилискують ремні,
Навколо їх вогні, вогні...

В зубах цигарка, блином картуз,
На спину б треба бубновий туз.

Гей, свобода, свобода,
Без хреста!
Тра-та-та!..

Холодно, товаришу, холодно!

— А Ванька з Катькою в шинку...
— У неї керенки в чулку...

— Ну й субчик Ванька, ну ж і гад!
— Колись був наш, тепер солдат.
— Ну, Ванька, іродів буржуй,
Мою попробуй поцілуй!

Гей, свобода, свобода,
Всі ми, хлопці, без хреста!
Катька з Ванькою, гай, гай...
Що там роблять, одгадай...
Тра-та-та!..

Кругом — вогні, вогні, вогні...
А на плечах — рушниць ремні.

Революційний тримайте хід,
Не спить наш ворог біля воріт!

Чого ж ти, друже, сумний чомусь?
Візьмем на мушку святую Русь,
Дерев'яну
І рум'яну,
Товстозадую.
Гей, гей, без хреста!

Як пішли наші хлоп'ята
 До червоних послужить,
 Головою наложити!
 Ех ти, горе, горенько,
 В серці біль один!
 Шинель моя нелатана,
 Австрійський карабін!
 Ми на горе всім буржуям
 Світовий пожар роздуєм,
 Світовий пожар в крові —
 Господи благослови!

Сніг, мов кучері, тремтить,
 Ванька з Катюкою летить —
 Із голобель ліхтарьок
 Світить, світить на сніжок.

У шинелі він солдатській,
 На лиці фасон дурацький,
 Він жартує і сміється,
 Чорним вусом задається.

Ванька-хлюст не ловить гав,
 Мов на все він наплював.
 Сани мчать у тьму безкраю...
 Катюку Ванька обнімає.

От так Ванька! Все він може.
 А вона цвіте, як рожа...
 Сани в тьму безкраю мчать,
 Ах ти, Катю, моя Катю!

Ой лишив у тебе, Катю,
 Шрам на шиї ножик мій.
 Під грудьми у тебе, Катю,
 Шрам од нього ще й другий...

Потанцюй же, Катю, Кать!
 В тебе ніжки на ять!

Дорогі вбрання носила
 У шовках і кружевах,
 З офіцерами ходила
 І блудила з ними, ах!..

Тільки ще раз поблуди,
 То взнаєш ти біди!

Пам'ятаєш офіцера —
 Наказав він довго жить...
 Що? Забула вже, холеро?!
 Може, пам'ять освіжить?

Ех, ех, освіжи!
 Спать з собою положи.

Панські гетри ти носила,
 Шоколаду їла тьми,
 З офіцерами ходила,
 А тепер з солдатами!

Ех, ех, согріши!
 Буде гарно на душі!

...І знов копитами дзвенить,
 Віаник гукає і летить...

Стій, стій! Андрюшко, помагай!
Ти, Петько, ззаду забігай!..

Трах-гарарах-тах-тах-тах-тах!
Лиш біла курява в очах!..

За візником гуде, мов гай...
І Ванька з ним... Стріляй, стріляй!..

Трах-гарарах... хай знає гад,
Як одбивать чужих дівчат!..

Утік, гадюка, од біди...
Ще поквитаємось, зажди!

А Катька де? Лежить в крові...
І половина голови...

Що, Катю? З'їла? Ні гугу...
Лежи, падлюко, на снігу!..

Революційний тримайте хід!
Не спить наш ворог біля воріт!..

7

Із рушницями дванадцять
В тьму ідуть, мов так давно...
Лиш у вбивці бідолахи
Не лице, а полотно.

Він іде в спігів завії,
Поспіша на гул атак.
Замотав платок на шиї,
Не очунає ніяк...

— Що ж, товаришу, ти скиснув,
Мов ворону з пір'ям з'їв?
Що ти голову повісив,
Може, Катьку пожалів?

— Ой дружки мої кохані,
Цю я дівчину любив...
Тільки з нею ночі п'яні,
Чорні ночі я водив...

Це ж своїми я руками
За огонь у синь-очах,
За родимки милу пляму
Біля правого плеча
Загубив її, нетяма,
Загубив навіки... ах!

— Не хили чоло в долоні,
Не така у тебе роль.
В небі прапори червоні,
Ти ж людина, а не ноль!
Тож держи себе в фасоні
І натурі дай контроль.
Ти не баба, не дитина,
Так тримай себе в руках.
Не така іще година
Нас чекає у боях!

І Петрунь іде тихіше,
Мов направлені часи.
Він очима коле-ріже,
Знов веселий, як і всі.
Ех, іх!
Нам погратися не гріх!

Стоїть буржуй, мов пес голодний,
І в комір носа заховав,
Облізлий пес об нього треться,
Штовхає носом у рукав.

Стоїть буржуй, мов пес голодний,
Мов знак запитання, мовчить.
І світ старий, мов пес безродний,
За ним на вітер скавучить.

10

Заліпила очі хуга,
Ані неба, ні зірок!

Ані ворога, ні друга
Не побачиш і за крок!

Хуга плаче і шумить,
Сніг і в'ється, і летить...

Ох, і хуга ж, боже мій!
Гей, Петрунь! Брехать не смій!
Де ж та милость, де ж той гнів
Золотих твоїх богів?
Де ж поділась їхня слава?
Несвідомий ти, їй-право,
На руках хіба не кров
Через Катькину любов?

Крок тримай революційний!
Близько ворог неспокійний!

Уперед, на грізний бій,
Йди, народе трудовий!

...І ідуть без імені святого
 Вої дванадцять в даль,
 На усе готові,
 Ні на що не жаль...

Іх рушниченьки зі сталі —
 На облудних ворогів,
 Там, де хуга в чорній шалі,
 У провулках без огнів,
 Там, де сніг тамує хід,
 Що й не витягнеш чобіт.

У очах
 Знамен прибий.

Крок лунає
 Бойовий.

Ось проснеться
 Ворог злий...

Хуга б'є крилом їм в очі,
 Не одкрить
 Од снігу вій...

Уперед, на грізний бій,
 Йди, народе трудовий!

...В даль ідуть державним кроком.
 Хто боїться там зорі?

Стяг багряний і широкий
Грає вітром угорі...

Впереді — намет холодний,
— Хто там бродить у дворі?! —
Тільки пес один безродний
Шкандиба в нічній порі...

— Одчепися, шолудивий,
Не погань ти путь мою!
Світ старий, мов пес паршивий,
Провались, а то заб'ю!

...Шкірять зуби вовк голодний,
Хвіст крючком — не відстає.
— Пес голодний — пес безродний...
Цитьте, хлопці!.. Хто іде?

Хто там, хто там підіймає
Стяг червоний в морі тьми?

Хто ховається й тікає,
Як мара, за ворітьми?
Все одно тебе здобуду,
Краще здайся нам живцем!
Ей, товариш, гірше буде!
Вилізай, стрілять почнем.

Трах-тах-тах! І тільки луни
Одбиваються в кутках...

Тільки хуга сміхом юним
Заливається в снігах...

Трах-тах-тах!..
Трах-тах-тах!..

...Так ідуть державним кроком...
Виє пес, і дзвонить сталь..
Стягом радісно-широким
Багряніє сніжна даль.

А над снігом і над тьмою
Білокрилою ходою
В ніжнім мареві із рос
Перед ними йде Христос.

1918

Підводять на доброго дядю вії,
немов на зорю уранці...
Беруть, неначе беруть чайовії,
паспорт американця.
На польський зорять,
як на афішу коза.
На польський — лиш подив,
а усміх щеза,
нема поліцейської гречності;
це звідки таке і що це за
географічні недоречності?
І не здригне голови качан,
мов зір нічого не вгледів,
бездушно беруть
паспорти датчан
та інших, як кажуть,
шведів.
І враз, неначе він рота обпік,
як щось жахне і незміряне,
бере панок, тамуючи крик,

мій паспорт
багряношкіряний...
Бере,
як бомбу,
як лезо ножа,
що з двох боків
загострене,
бере,
як гримучу
на 20 жал
змію
двометровозростую.
Моргнув
і в усмішці звів
носій щоку,
хоч речі
нестиме даром вам.
Жандарм із запитанням
зорить на сищика,
сищик —
на жандарма.
О, як би мене
ця жандармська каста
схотіла б отут
розп'ясти!..
За те,
що в руках
у моїх —
молоткастий,
серпастий
радянський
паспорт.
Я вовком би
вигриз
бюрократизм.

Мандати
                    поваги
                                    мові
не варті.
                    Летить і горить,
                                    як хмиз,
паперки усі!
                    Та цієї...
Я дістаю
                    з широченних штанин
дублікатом коштовного грузу.
Читайте
                    і заздрить,
                                    я — громадянин
Радянського Союзу!

1929

Сергій Ссенін

БЕРЕЗА

Біла береза
За моїм вікном
Під пухнастим снігом
Спить холодним сном.

І пухнасті віти
Срібно обніма
Китиць бахромою
Снігова кайма.

І стоїть береза
В сонній тишині,
І горять сніжинки
В золотім огні.

А зоря ліниво
Колом сновига
І у нове срібло
Віти одяга.

1913

ПОРОША

Їду. Тихо. Чути дзвони
Під копитом на бігу.
Тільки сивії вороги
Розшумілись на снігу.

Я немов у казку лину...
Гай дрімає. Тишина.
Наче в білу хустину
Пов'язалася сосна,

Як бабуся в самотині
Обіперлась на клюку.
І довбає на вершині
Дзьобом дител на суку.

Скільки простору земного!..
Пада сніг і стеле шаль.
Б'ють копита, і дорога
стрічкою біжить у даль.

1914

З ДОБРИМ РАНКОМ

Задрімали зорі золотаві,
Затремтіло дзеркало затона
І відбило сяйво кучеряве,
Що рум'янить неба сині гони.

Усміхнулися крізь сон беріаки
І шовкові розпустили коси.
Зеленаві шелестять серіжки,
Повні срібла й перламутра роси.

Кропива заросла біля тину,
Оповита райдужним серпанком,
Мов шепоче радісно й дитинно:
«З добрим ранком!»

1914

ЖЕБРАЧКА

Плаче дівчинка маленька поїд вікнами палат,
А в палатах сміх веселий, світлу й пісні кожен рад.
Плаче дівчинка і мерзне під осінній вітру свист,
Посивілі рученята витирають краплі сліз.

У сльозах вона благає дати хліба їй шматок,
Од образи й хвилювання завмирає голосок.
Але голосу тонкому не пробити стін глухих,
І стоїть маленька й плаче під чужий байдужий сміх.

1915

ПІСНЯ ПРО СОБАКУ

Ранком в житнім покутті,
Де, як злото,— рогожі в ряд.
Народила у муках сука
Сім рудих цуценят.

До вечора вона їх лизала,
Зачісувала язиком,
І сльозився сніжок помалу
Під теплим її животом.

А ввечері, коли кури
Обсиджують свій куток,
Вийшов хазяїн хмурий
І сімох всіх поклав у мішок.

По заметах за ним несміло
Вона бігла крізь ночі гать.
І так довго, довго тремтіла
Води незамерзла гладь.

А коли довелось повертати,
Все дивилась вона назад,
І привидівсь їй місяць край хати
Одним з її цуценят.

Як біль нестерпний, вона вся,
Квиллила у ніч сліпу.
А місяць тонкий сховався
За пагорбом десь в степу.

І глухо, як од подачки,
Коли кинуть їй камінь в сміх,
Покотились очі собачі
Золотими зорями в сніг.

1915

ЧЕРЕМХА

Черемха після холоду
З весною розцвіла
І сонця тепле золото
У кучері вплела.

Г. Майборода, В. Сосюра, П. Козицький серед воїнів Радянської Армії і Флоту.

В. Сосюра в робочому кабінеті. Фото 1958 року.

Кругом роса медяная
Сповзає по корі,
Під нею зелень пряная
У сріблі, як в зорі.

І китиці атласні
Під перлами роси,
Немов сережки ясні
У дівчини-краси.

А поруч, де проталина,
Де в травці корінь змок,
Дзвенить, немов віддалено,
Малюсінький струмок.

Черемха духовитая
Розкрилено стоїть,
А зелень, золотом вкрита,
На сонці вся горить.

Струмок на віти бризкає
Водою цілий день,
Під сонячними блисками
Співає їй пісень.

1915

*

Гай без листя, поле голе,
В тумані усе змінилось.
Колесом за сині гори
Сонце тихе закотилось.

Ліне стоптана дорога,
Йй примарилось, приснилось,
Що вже зовсім-зовсім трохи
Ждать на зиму залишилось.

Ой і сам я на узліссі
Вчора бачив крізь тумани:
Жереб'ям руденьким місяць
Запрягався в наші сани.

1917

*

Розгулялась хуга,
Стука вітер в стіни.
Нагинає туго
До землі ялини.

А в шибки сніжинки
З вітром срібно б'ються,
Тануть, і сльозинки
Вниз прозоро ллються.

І комусь жаління
Вітер шле й лютує,
Весь у білій піні:
Хтось його не чує.

А в віконні рами
Б'є сніжинок зграя
Йй, танучи, сльозами
По шибках стікає.

1918

*

В сніжному майві, як в горні,
Ніжні черемхи квітки.
В полі, де борозни чорні,
Ходять поважно граки.

Трави шепочуть шовково,
Пахне смолою сосни.
Ой ви луги та діброви,
Я оп'янів од весни.

*

Співа зима, гукаючи,
Кошлатий гай люляючи
Стодзвоном сосняка.
У даль, промінням зорану,
Пливе в далеку сторону
Отара хмар пухка.

А у дворі метелиця,
Мов килим білий, стелиться,
Холодна ж бо вона.
Горобчики грайливії,
Мов дітки сиротливії,
Притислись край вікна.

Так тяжко їм від холоду,
Од втоми і од голоду,
Що убива живе.
Й вони докупи горнутья,
А хуга б'є в віконниці
І люто так реве.

Пташки дрімають ніжні
Під вихори ці свіжні
Край мерзлого вікна.
І сниться їм, замученим,
З теплом життя розлученим,
Вся у квітках весна.

1910

Михайло Ісаковський

ПРОМІНЕЦЬ

Юний воїн під зорями,
На фронті ідучи,
Попрощався з дівчиною
Біля ганку вночі.

І у темі, за туманами,
Доки бачив бобць,
Із віконця дівочого
Все світив промінець.

Тепло хлопця зустрінула
Побратимів сім'я,
Друзів вірних, ушавлених
У кривавих боях.

Та знайомі вулиці
Не забув наш бобць.
«Де ти, дівчино любая,
Де ти, мій промінець?»

І дівчинонька хлопцеві
Звістку шле з далини,
Що кохання дівочого
Не розвіяли сні.

Буде так, як загадано...
Хоч лунає злий бій,
Та єднає два серденька
Промінець золотий.

І так любо і радісно,
Наче день розцвіта,
Юнаку од хорошого
Од такого листа.

І ще з дужчою силою
Він рушає на бій
За Вітчизну Радянськую
Й промінець золотий.

1942

Олександр Прокоф'єв

*

Як жити й любити — і туга розтане,
Мов тануть весною сніги.
Дзвени, моя пісню, про все, що кохане,
Під шум золотої тайги!

І льнуть, дороги одна і друга,
У наші роздольні краї...
Мене полюбила одна дорога,
І я усім серцем — їй.

І хай не мене, а її за рікою
Грози не зачепить розбіг
За те, що ніде я не знаю спокою
Од синіх очей дорогих.

У їхньому сльозі зла туга розтане,
Як тануть весною сніги...
Дзвени, моя пісню, про все, що кохане,
Під шум золотої тайги!

1937

Олексій Сурков

БОЙОВА СПАДЩИНА

Куля торкає віти.
Кінь хитає в сідлі...
Вітер, воєнний вітер
Наш замітає слід.

Що ж, замітай! Не жалко!
Йдем крізь вогонь до мети.
Смерть заховала балка.
Як її обійти?

Ніє куля тривожна.
Ждуть нас і хліб, і мир.
Значить, інакше не можна,
Тільки вперед свій зір.

В світі доріг без краю.
Наша пряміша всіх.
Що ж ти замовк, не співаєш,
Друже, пісень своїх?

Цокіт підків залізних,
Вітер сухий з ланів.
Ми у своєї Вітчизни
Кращі із кращих синів.

Встань задзвени клинками
В пориві огнянім!
Світ лежить перед нами,
МИ — господарі в нім.

Вітер в степу отаманить.
Пісня обходить ряди:
«Ой у огні з-за Кубані
Стелиться чорний дим».

Ніч стрічали в заставі.
Ранком були в огні.
В спадщину друг мій ласкавий
Пісню лишив мені.

Виріс на жовтій могилі
Горбик землі малий.
Пісні слова огнекрплі
Вічно в душі моїй.

А як тривожним гонам
Мідь продзвенить війну,
Знову над ескадроном
Пісню я розгорну.

Горло клинок роздробить
Хай! Співуня в нас ростуть.
Весь ескадрон підхопить
Пісню мою на льоту.

[1925—1929]

*

Шелестять за вікном весняні дерева,
Тільки холоду вірш мій здолати не зміг.

І рядками встають на папері слова,
Що півроку я в серці ревниво беріг.
Був обов'язку вірний я в мріях своїх.
Розкажу, як шуміла тайга у вітрах,
Як крізь сніг по гранітних увалах крутих
Йшли полки по гарячих ворожих слідах.
Є і радість, і сум, і утома в бою,
Дим похідних огнів бачу я, як раніш.
Друг відчує цю щирю пісню мою
І людей полюбить міцніш.

[1939—1940]

*

Чи ми діти доби такої?
Сорок років уже мені,
А ніяк і тепла, й спокою,
Хоч убий, я не хочу, ні!

Коли буря шумить на світі —
Як в теплі втамувать жагу?
Підхопив мене гострий вітер,
Закрутив, закинув в тайгу.

По-армійськи знайому, люблю
Трьохлінійку держу метку
І тягнуся до чорта в зуби
На попутнім грузовику.

Хай мороз всі суглоби мучить,
Голод шлунок гризе нехай.
Коли куля в путі не влучить,
Ти живий — значить, пісню співай.

Лиш міцнітиме в силі співній
Слово те, що дає буревій.
Фронтний газетяр мандрівний,
В бліндажах я кожному свій.

Чим трудніше бува в дорозі,
Тим завятіш ідеш вперед.
І на вітрі, на злім морозі
Жодна хворість тебе не бере.

Мов броня на мені сталава.
Не старіючи, як і світ,
Так і в сто будеш вірить, напевно,
Що тобі вісімнадцять літ.

[1939—1940]

*

Крізь хмарки підіймаючись круто,
Йде винищувач у вишині.
Ешелони південним маршрутом
Пробігають в нічній тишині.

На теплушках узорі із хвої,—
Як це все не любити, не знать!?
Це із півночі їдуть герої,
В їх устах наші співи звучать.

За платформою, з самого краю,
Плес ромашковий, сонячний зріс.
Сумно слухаю, як завмирає,
Даленіючи, стукіт коліс.

Вітер. Ніч. І вогні золоті.
Водокачка. Тінь семафора.
Піснє! Ти дожени їх в путі
І скажи, що зустрінемося скоро.

[1939—1940]

*

Ліс причаївся, ховаючи гнів.
Зорі погасли, і місяць не світить.
На перехрестях розбитих шляхів
Вибухів громом розіпнені діти.

Глухнуть прокляття жінок там, де смерть
Над пожарищем схилилася тупо.
Шанців повітря отруєне вщерть
Смородом чорним забутого трупа.

Муки ввійшли до народних глибин.
Горя не змиєш сльозами гіркими.
В жах спопелілих домів і хатин
Зорить убійник пустими очима.

Руки його у крові і в гязі.
Ось він ірже, скалить зуби щербаті.
Месник! Над полум'ям встань! І в грозі
Сталлю пробий серце ката прокляте.

Західний фронт, 1941

*

Він схилився над струмком між трав
І побачив, що вже сивий став.
А йому було лиш двадцять літ.

І поклявся він у шумі віт,
Де не стріне, без жалю карать
Тих убивць, що йдуть з чужих країн.
Хто ж йому посміє дорікати,
Як в бою жорстокий буде він?

Західний фронт, 1941

*

Кат прийшов в мій дім і розбив,
І розвіяв в крові доріг
Все, що я ростив і любив,
Як зіницю ока беріг.

За сокиру батька свого
Я во ім'я життя берусь.
Нести ворогу карп вогонь
Я клянусь тобі, Беларусь!

І удень, і у ночі синь
Там, де йшли крізь дим вороги,
Невідступно повзу, як тінь,
Я крізь хащі й через луги.

Я піду по його слідах,
Стріну кулею через тинь,
Я спокою йому не дам,
Хай холоне від жаху він.

Кров за кров! Я розправлюсь з ним!
Все віддасть йому моя мста
За зруйнований отчий дім,
За потоптані жита,

За злеліяні мною сади,
За короткий синовній вік
І за кожний ковток води
Із моїх білоруських рік.

Гомель, 1941

*

Стали ночі у серпні, як темні сні,
Осінь вікна сльозить дощем.
Дочка шепче: — Мамо, дійдем до війни
І його сюди приведем.

— Що ти, ластівко! Чуєш, як дощ шумить
І заплутавсь місяць у нім.
Татка нам у далеких лісах не зустрій,
Ніч все вкрила плащем своїм.

Спи, забудься, дитинко, у майві сна,
В темі дороги вже не знайти.
Ти ще зовсім маленька. Далеко війна,
І до неї тобі не дійти.

Ми в листі намалюємо ручку твою,
А листа віддамо стрижу.
Хочеш, донечко, слухать пісню мою?
Хочеш, казочку розкажу?

Глухо краплі дощу у скло дріботять.
І дитячий голос замовк...
На охоту худих своїх вовченят
Вивів хижий німецький вовк.

Вовк повзе в твоїм краї під гул гармат,
Хоче кров він твою точить.
Щоб зустрінули рідні наших солдат,
Треба злого вовка убить.

Батько твій переможцем прийде до нас
І обніме доню свою.
Ти заснула, пора вже, бо пізній час.
Баю-баюньки, бай-баю!..

Західний фронт, 1941

*

Стомились... Ну й день був під небом війни!
Спалили шість танків з колони.
Хлопчина навсидьки поринув у сні
В землянці розвідбатальйону.

Снаряди терзають чорнильну тьму,
І поле снігами укрито.
А хлопець розніжився. Сниться йому
Весна, що іде уже в літо.

Такий супокій скрізь і тиша така,
Що чути сердець перестуки.
Над Волгою йде він, рукою стиска
Гарячі дівочії руки.

Співа соловей на мідній сосні,
Туман по долині йде тишком.
І хлопцеві губи торкає вві сні
Така не воєнна усмішка.

Західний фронт, 1941

*

Караули обходячи тихо на диво,
Без доріг, цілиною, під вражим свинцем,
В полк прийшла по пороші не зігнена, сива,
З потемнілим од горя суворим лицем.
Розказала, як сина послали на муку,
Розказала, як дім до світанку горів...
І полковник потис вузлувату їй руку,
Пригадав дні дитинства, в обіймах зігрів.
З ним пройшла повз бійців партизанова мати,
Повз гармати, повз танки, укриті в кущах.
Він сказав їй: — Збудуєм ще кращую хату,
І під вікнами все засія у квітках.
Не дамо ми сльозі материнській пролитись,
Збережем ми од холоду старості сні.
Глянь нам в очі, клянёмсь за тебе помститись!
Росіяни усі ми, всі твої ми сини.

Західний фронт, 1941

Степан Щипачов

ХАТИНА В ШУШЕНЬСЬКОМУ

Поєма

1

Над світом знов завилла хуга люта.
Над Шушенським ні місяця, ні зір.
Із краю в край, морозами окутий,
На безліч верст розкинувся Сибір.

Іще не у приміщеннях істпарта,
Де дати в пам'яті перебирай,
А тільки намальованим на картах
Ти найдеш дальній Мінусінський край.

Ще тяжким кроком пройнуть роки горя
До мокрого світання в Октябрі,
Й гармати ті, що будуть на «Аврорі»,
Залізною рудою ще — в горі.

Од сййва свічки тіні — мов зелені,
У вікна б'ють крилами хуги злі.
Але лиш тут, де творить рідний Ленін,
У Шушенським, проходить вісь землі...

Вже пізня ніч, і ваячвають повіки,
А він все пише в бігові хвилини,

Крізь хуги дев'ятнадцятого віку,
Двадцятий вік, тебе розгледів він.

Він знає, в чім Росії слава й сила,
Її майбутнє бачить він давно.
Нехай іще не висохло чорнило,
Але словам безсмертя вже дано.

Ледь видно хату в сніговому вирі,
Але на склі узор — немов із зір,
І тут вся географія Сибіру
Од океану до Уральських гір.

Ось даль степів і срібних, і широких,
Ось у тайзі стежки засипав сніг,
І гір хребти, і, як оленів роги,
Заплутані у листі, гирла рік...

І на столі не сторінки біліють,
А той же сніг Росії в сьйві зір,
Губерні всі, де не для слів, а дії
Він врахував і той одноосібний двір,

З похилим тинном в сніговім сувої,
Де годувальника сім'я
На цвинтар провела з журбою,
Й за тижнів три зродився я.

Бліда й слаба од горя мати
Гада про мене. Ніч — як жах.
І сумно, сумно, сумно в хаті,
І плаче вітер по кутках...

А в сінях тиша... В тьму безкрилу
Неначе дивиться вона.

Де дошку витягли з настилу,
Земля промерала, мов до дна.

По дошці цій ступав мій прадід
В весілля день, як в даль ясну,
Її стесали у огряді
В день смерті батька на труну...

Та все — і горе — вклав він у таблиці.
Ще на столі огонь свічі не згас,
І за вікном у тьмі негода злиться,
Сумпу Росію бачить він в цей час.

Вузькі й круті провулочки Казані,
Бібліотеки давньої Москви,
І Петербург простер графітні длані
Там, де краса закована Неві.

Дзвінки умовлені — і він в квартирі
З годинником на вицвілій стіні,
Де час ланцем іржавим тягне гирі,
Ковтаючи секунди в тишині.

Застава Невська... Збив він опівночі
З путі шпиків, що стежили за ним,
І знову він в гуртку своїм робочім
У очі учням дивиться своїм.

Вони не зрадять у борні за мрії,
Од їх очей стає крилатим час,
В них світиться життя твоє, Росіє,
Твоє майбутнє, робітничий клас!

2

Яка світань! І срібно як навколо,
І як залита сріблом цим земля!

Хребти Саянські сяють яспочоло,
Їх навіть видно в Шушенськім здаля.

Сніг на катку хвилястий і горбатий,
Рябіє гір в очах срібляна гать,
І, як гвинтівки, знявши вверх лопати,
Хлоп'ята поруч Леніна стоять.

Одним повітрям дишуть їх легені,
Один у них лишають ноги слід,
Хоч, може, вперше світле ім'я «Ленін»
Вони почують в дальніх бурях літ.

Хто ж із хлоп'ят не схоче першим бути,
Коли од свігу срібний, як блакить,
Сміється він, на зло морозам лютим,
І свіг з лопат іще хутчіш летить.

І Русь лежить безмежжям океана
Під безконечним майвом небошат...
І хай це шушенські чи костромчани,
Та схожа доля скрізь у всіх хлоп'ят.

І тут, і там вона, іще сліпая,
Веде од батька у життя моря...
Десятилітнім хлопчиком Чапаєв
На побігеньках в чайній, в крамаря.

Легка в Уржумі майорить пороша,
Ліси й ліси, як і ліси в житті...
Приютський хлопчик, Костриков Серьожа,—
Що може знать він на своїй путі?

. . . . .

Будьопнівські кінпотники відважні,
Чапаєвці ще сплять у пелюшках,
Їх не злічити, як піску в морях...

Де од зайців сліди у хащах сонних
І сходить сонце в майво снігове,
В хатині тій, що у заметах тоне,
На світі хлопчик перший день живе.

З ним поруч мати. Сон їй давить очі...
До правди тої бідній не дійти,
Що народитись в нас глухої ночі
Тепер не страшно і для сироти.

Під вікнами твердіє сніг вчорашній.
Не зводить мати скорбного чола.
Тобі за сина не було б так страшно,
Якби ти знать про Леніна могла.

3

Все той же в тій, де він зростав, квартирі
Годинник б'є. Зелені стали гирі.
Щоб ні на мить од часу не відстати
Крізь тьму ночей і наших днів блакить,
Все роблять кола стрілки циферблату,
І в даль земля орбітою летить.

О стрілки ці, що в спеку і морози
З дитинства йшли до нашої весни,
Години війн і революцій грози
Секундами одміряли вони.

І на швидкім холоднім Єнісеї,
Ще не в обжитім, юному краю,

В хатині цій, у вічності музеї,
Я край стола робочого стою.

Тут Ленін жив, за цим столом яснився.
Я для життя ще тільки народився,
А він уже рішав судьбу мою.

Прошло дитинство. Наш народ залізно
Повстав на тьму в години Октябрю,—
І не подвір'я — маю я Вітчизну,
Поля і ріки, гори і моря.

І честь, і славу рідного народу
Я під червоним прапором прийняв,
Пілотку, що злиняла у походах,
Я з голови ще за дверима зняв.

Я по підлозі тихо так ступаю,
В хатині цій, як в храмі, я ходжу,
І тишина пливе у ній святая,
Немов безсмертям, нею я дишу.

Травень — липень 1944

Микола Ушаков

ПІСНЯ ПРО РУКАВИЦІ

У руці мелькають спиці.
Йде робота до кінця.
Дуже гарні рукавиці
В'яже юнка для бійця.

В'яже, в'яже, скаже слово,
І ласкава і сумна.
Червонармові з любов'ю
Промовляє так вона:

«Заплітає нитку нитка,
Йде робота до кінця.
І на фронт пошлю я швидко
Рукавиці для бійця.

Щоб йому давали сили,
Щоб голки холодні хуг
Зачепити не посміли
Рідних, любих, теплих рук.

Щоб зима глуха, тривожна
Зупинила лють свою,
Щоб влучала куля кожна
В серце ворога в бою!»

1942

Григорій Пстник

ЗАПОВІТНЕ СЛОВО

Беріз залиті сріблом ризи,
На зміну рожам — танок той.
Як зоркий блиску виклик сизий,
Так неможливо древніх хвой.

Так от: за краї, за вінця долі
В німій непевній глибині
Спів голубино високолить
На гони росяно-рясні.

На рівнім морі, морі грому
Уламок дня багряно вщух.
Вівсяні нахилило токи
Шнурами сірого дощу.

КАЗКА ПРО МОГУЛЬ МЕГЕРІ

Все живе, згорає й, мов заграви,
Падає і виникає знов.
І у вітра є у синяві застава,
Наливають уста, коли до їх — любов.
Буде ширить нам повітря жили,
Бо весна нікого не мине.
І над нами небо юно й мило

Облітати зоряним огнем.
Ти і не розкажеш, бо немає мови,
Як живеш в затоні гарної мети,
Нам за тебе вітер скаже слово,
Нам за тебе очі — зорям молодим.
Може, ще й не ти, а тільки марев
Порожнеча то і тут, і там.
Будем бачить, як за хмарні зграї
Окриляться й пролетять літа.
В цьому стані, стогоні й одгулі
Ти лети промінням, бийся на снігу.
Ніби той метелик, що влетів в іюлі,
Вмерла і воскресла молода Могуль.
Тільки струни вдар — вони потонуть,
Чуєш, чуєш ти мене давно,
Як я заблукався на слизькому тоні,
В цьому «сі» і «ре», бо ти й вони — одно.
До життя іде не через смерті тіні
Все живе на обсязі землі.
Мила, що ти чуєш крізь оде кружіння
Й ізмурдну зміну весен цих і зим?

Янка Купала

СТАРІ ОКОПИ

Уздовж Дніпра лягла окопів смуга,
Зарослі в травах шанці, бліндажі,
Мов і тепер крові відгонить духом,
Минулих битв спливають міражі.

За рабовласників, за патріархів,
За королів, банкірів знов і зпов
Лилася кров людей, блідих од жаху,
Під музику гармат і дзвонів — братня кров.

Закриєш очі — і здається, очі
Перед собою бачать трупи-кістяки,
Здається, вуха чують, як скрегочуть
У муках передсмертних вояки.

Ой ви, мої окопи з бліндажами,
Огідно робиться на серці й на душі,
Що там, за прикордонними стовпами,
За нові війни п'ють криваві бариші.

Що там вони — сапєги, радзівілли, —
Розгром забувши коло вод Дніпра,
Свої в Росії свіжі ще могили, —
Кричать: «На схід, у похід нам пора!»

Що гітлери і герінги з Берліну,
Культуру нищачи, що нам дали віки,

І в божество возвівши гільйотину,
До нас готують гострені штики.

. . . . .

Пливе Дніпро, плоти пливуть помалу.
Спокійно спить, окопи! Прийде час,
На їхніх землях з їхніх генералів
Шаблі зірвемо й марний блиск окрас!

1939

ГЕНАЦВАЛІ

Сніг біліє на вершині
На горі, де скелі й далі,
Квіти квітнуть у долині,—
В сонці, в квітах генацвалі.

Любо так було в Цхалтубо
В животворних вод хоралі,
Я в думках тебе голубив,
Неповторна генацвалі.

Лікувало личко миле,
Губ вишневі коралі,
Чарівливі сни будила
Ти, грузинко, генацвалі.

Я поїду, і у грудях
Серце стиснеться од жалю,
І такий самотній буду
Я без тебе, генацвалі!

Будуть снитися скелі, гори,
Грузії чудові далі —

І між зір, єдина зоре,
Снитись будеш, генацвалі!

Еліко, моє світання,
Посмутились зір кришталі...
«Суліко» на знак розстання
Заспівай-бо, генацвалі!

1938

А МИ СОБІ СІЄМО Й СІЄМ...

1

А ми собі сіємо й сієм
Пшеницю і квіти барвисті;
Очищене сієм насіння
В колгоспні поля молодисті.

Гудки наших фабрик, заводів
Складають нам сонячні думи;
І пісню щасливу заводять
В просторі нам тракторів шуми.

У світ нам дороги одкрито,
Їм краю нема, осіяним,
На землю, квітками повиту,
Не прийде біда ураганом.

Стоїть вартовий на кордонах,
Вартує наш край од напасті,
І нашу пшеницю, і гони,
І наше великеє щастя.

А ми собі сіємо й сієм
Пшеницю і квіти барвисті;
Очищене сієм насіння
В колгоспні поля молодисті.

2

Судилось нам у сьайві щастя жити,
Йти по землі у райдузі пісень.
Вночі збираєм папороті квіти,
Об руку з сонцем ходимо удень.

Летять у даль квітчастії дороги,
Нам до мети по них іти дано,
І ранки стелять промені під ноги
І ллють у жили радості вино.

Для нас кругом цвітуть сади й городи,
І житній колос мрійно нам шумить,
І про життя та праці насолоду
Зелений бір листками гомонить.

І виноград цвіте, як дар любові,
Плоди під сонцем спіють наливні,
Пасеться статок в полі і в діброві,
В труді й цвіту пливуть веселі дні.

І в свята й будні, в день і в ніч німую,
В містах шумливих, в селах голубих
Багатство нам дари свої готує,
Своїм трудом ми заслужили їх.

Про нас по світу слава горда лине,
Поміж людей ми славою ясні:
І протина наш погляд соколиний,
Що буде там — в майбуття даліні.

Де пуста поруч з вічним лихоліттям
І з диким звіром правила й жила,—
Нові міста снопами світла світять
І переможців стверджують діла.

Каналами з'єднали море з морем,
Стан Волга обняла Москви-ріки,
Пливуть по синіх кораблі просторах,
Пливуть, куди не плавали віки.

Щоб так було, як не було ніколи:
У небі плинуть наші кораблі,
Як мед густий збирають в сотах бджоли,
Збираєм скарб з землі ми, з-під землі.

Свабільних рік ми води зупинили,
Ім греблями перепинили плин,
І освітила скована їх сила
Радянську даль до неба верховин.

І там вода життям і щастям лине,
Де сум пустель стрічав мандрівників,
І спрага й голод мучили людину,
І суховій в просторах шелестів.

Мов од громів казкового Перуна,
Проснулось все, що спало довгим сном.
В сухих пісках зазеленіли вруна,
І мідь з-під скель полинула струмком.

З глухих глибин фонтанами б'є нафта,
Прийшла весни сподівана пора,
І чорне золото дають невтомно шахти
Вдень і вночі потоком на-гора.

Лунає шум веселий, будівничий,
По всій країні вільній з краю в край.
Зозуля роки радісні нам лічить,
І співи птиць зеленій будять гай.

*3 листопада 1938 р.
Мінськ*

Якуб Колас

КИНЬТЕ СМУТОК!

Що ви, хлопці, посмутніли,
Побратими мої рідні?
Чи близький хтось у могилі,
Чи замучили вас злидні?

Плюньте, хлопці! Заспіваймо
Так, щоб вікна забряжчали!
На всі груди загукаймо,
Щоб думки всі повтікали.

Чи ж ми будем вічно в муці
Опускать могутні руки?
Більше сльози хай не ллються,
Хай лунають пісні звуки.

За роботу живо, живо,
Щоб нас доля шанувала,
Щоб не сохла наша нива,
Щоб нужда нас більш не гнала!

1907

192

ВІДГУК

Чи коси задзвонять під час косовиці,
Чи дівчини спів задзвенить,
Чи небо засяє в огнях блискавиці,
І хмари покриють блакить,

І грім розпанахає даль неозору,
Чи грюкне над лісом Перун,—
Все відгук знаходить на вільних просторах,
До їхніх торкається струн.

А ти, коли горе спітка твого брата,
Чи сестер почувеш ти плач,
Або запанує де кривда проклята,—
На все відгукнися, одзнач.

А радість почувеш, що з правдою в злучі
Негоди розбили ми гать,—
Нехай твої струни тоді засміються
І піснею щастя звучать.

1921

УСТІНСЬКИЙ ГОРБОК

Я до душі собі горбок обрав
І часто вільної години
Сідаю там, коло ялини,
Дивлюсь та слухаю новини,
П'ючи меди лісів і запах трав.

Не славиться скарбами мій горбок,
Але він простий і одкритий,

Блакиттю й сонцем оповитий,
Де бджоли шлють квіткам привіти,
Збираючи по крапельці медок.

Гвоздичка білая розсипана навкіл,
Немов зірчастії сніжинки
Упали на тонкі билінки,
І різнобарвні рослинки
Оздобили цей піскуватий діл.

І навкруги пригожий краєвид
Милує зір, думкам так радо,
Дубів зеленії громади
Стоять і наче радять раду,
І сонечко на свій підносять щит.

А там луги, по Свіслочі, як сні,
З їх купами лози, ліщини,
І острівці, немов мілини,
Де синюватим шовком лине
Землі дихання — тихі тумани.

І походжають по лугах бусли
У чорноперому уборі,
І оглядають косогори,
Мов землеміри-ревізори
Або якісь поважливі послі.

Блищить роса мільйонами перлин,
Трави леліють переливи,
Проходить часом там мисливий —
Який же він бува щасливий,
Коли бекаса уполює він!

З горбка мені все видно, все чутно:
І трактор десь з-за Балочанки,

І грім сталеві криванки,
І спів дівчини з Березянки,
А неба шир — розчинене вікно.

З свого ж горбка в засушливі дні
В вікно дивлюсь на повні хмари,
Мене полонять їхні чари,
Очей не зводжу з їх гуцари,
Де лине грім та блискавок огні.

Тепер живу од Усті я вдалі,
Сиджу між книг, чорнил, паперу,
А там горбок і хмар химери,
Гриби і риба на вечерю,
Роздолля й скарб колгоспної землі.

Та з дум своїх сплітаю я вінок,
У нім — теплінь, і голос літа,
І діл, проміннями зогрітий,
І мрії мирного піїта,—
То дар тобі, Устінський мій горбок!

1939

Пятрусь Бровка

ПАМ'ЯТНИК

Сумно, сумно шуміли бори,
Хмари мчали, забувши про спокій,
На кургані, щоб видно з гори,
Ми поставили камінь високий.

І берізки схилялись над ним,
Мов про нашу вже відали втрату,
На зорі ми на камені тім
Написали зажурено дату.

Хай же знають старі і малі
І, проходячи, схиляться щиро,
Що два друзі в холодній землі,
Партизанські лежать командири.

І якби то можливо було,
Сам би ліг, щоб їм жити в безжурі,
Комісару Олесю Бусло
І начальнику штабу Бакурі.

Пам'ятають їх сині вітри
І огні над стежками досвітні,
Налібоцькі зелені бори,
Калачанські озера блакитні,

Як не спали вони по ночах,
Боронили наш край в завірюсі,
Як водили вони по шляхах
Нас на бій за життя Білорусі.

Як згадаю, так серце болить,
Лине пісня в заплакані гони.
Смерть взяла їх, коли у блакить
Розгорнувся наш промінь червоний.

У щасливих вітрах золотих
Ми братів уже поклики чули.
На останній версті до своїх
Їх скосила загарбника куля.

Поховали в землі їх своїй,
Двох героїв, і склали їм шану,
І на захід з гвардійцями в бій
В грізні далі пішли партизани.

Змовкли битви, розвіявся жах,
Одспівали, одцокали кулі,
Біля пам'ятника у згадках
Пролітають походи минулі.

Сплять герої. Спокійні їх сни
Ми прикрили вінками густими.
Ми б хотіли, щоб чули вони,
Як Вітчизна сумує над ними.

Петро Глебка

ЛІТНІЙ ДЕНЬ

За млинами, за мостами,
Неба синяву п'ючи,
Широчезними листами
Оповилися кущі.

І од вирів од глибоких
Опромінена, дзвінка,
На піску, забувши спокій,
Вигинається ріка.

І огненно, рясноцвітно
Мак хитається густий,
Соняшник яскраво квітне.
Золотавий, золотий.

А за річкою, на правих
На високих берегах,
Знепокоїлися трави
На некошених лугах.

Луг залився голосами,
Це до нього в сяйва грі
Вийшли рівними рядами
Загорілі косарі.

Всі вони в сорочках білих,
У червоних поясах,
І на гук їх забриніла,
Відгукнулася коса.

Наче вулиці, прокоси
Вижинає чиста сталь,
І нагостренії коси
Обсипають дзвоном даль.

Слава травним океанам,
Слава квітам, літнім дням,
І засіяному лану,
І покошеним лугам!

Слава, слава людям праці.
Слава їм! Минуть віки,
Буде так же вигинатися
Скло прозористе ріки,

Буде мак цвісти й жоржина,
Й понесе у всі літа
Непокірлива людина
Радість творчого труда.

Пимен Панченко

УПЕВНЕНІСТЬ

Грім одгримів, одгмоніло літо
На мальовничій мові зір і квітів,
І на стерні, колючій і сухій,
Лягли снопи, як табір золотий.

Жеребчик б'є копитом. Повний віз
Готовий в путь веселу. Рип коліс,
І хлібний дух, і вечір цей, що лине,
Говорить все про радощі людини.

А неба синь голубить, ніби очі
Коханої. Я йду, де гай шепоче,
Повитий мрійно у зелений дим,
Пташки щебечуть на усі лади.

Хустинка біла промайнула й зникла
Поміж орішин.
Люба, почекай!
Давай удвох послухаєм, як гай
Співає пісню нам на мові звиклій.

Присядем до беріз. Ми маєм право.
Багатий урожай — як дар за піт з чола.
Цей зжатиї хліб — любові й дружби справа,
Це все бригади нашої діла.

Долонь твою до серця прикладу я:
Упевненість і радість б'ється в нім.
За Батьківщину нашу молодую,
За скарб, який звемо ми дорогим.

І чуть, як дише вереснем блакить
Над лоном трав, що в вечоровім димі.
І люблю нам мовчати і зоріть
На рідний край очима молодими.

1940

*

На Ардабільським перевалі
Під гострим поглядом орлів
Мене, як скрипку ту, торкали
Смички дванадцяти вітрів.

З безумної тієї висі
Я — безпорадний і малий,
До скелі горнучись, дивився
На мусульманський край чужий.

На чалій скроні перевала,
Під золотом льодовика
Ревла, гула й бенкетувала
Високогоряна ріка.

Коло ріки молився богу
З шаблюкою кривою курд,
І раптом з хмари на дорогу
Джейранів вибіг сірий гурт.

Курд, розквитавшись з аллахом,
Враз — на коня й за ними вслід.
А я торкнув з журбою флягу —
Ото б джейрана на обід!

Таким незвичним тут було все,
Таким південним, трепетким,
Мов стати казкою клялося,
Немов просилось у рядки.

І я не стримавсь од спокуси,
Став вірш писать край срібних вод,
На плечі, так сказати, Ельбрусу
Поклавши вірний свій блокнот.

1944

Максим Лужанин

ТАНКІСТ

Щоб дати печотно перейти своїм,
Покіль глибока ніч не стала ранком,
Лишився він, і вийшли битись з ним
З-за пагорба п'ять кращих вражих танків.

Він підпустив їх близько, скільки міг,
І за життя, за день землі своєї
Послав набій. І танк передній ліг
На чорний бік з пробитою бронею.

Але чотири йшли на нього ще,
Гули, трубили, вили і стріляли,
Та від вогню, спихнувши гаряче,
Вони крутнулись і на місці стали.

А двоє йшло,— вже танк його конав,
Бензин гримів, зірватися готовий,
На повний хід він танк свій розігнав,
То був таран останній і громовий...

З'їдав вогонь розпечену броню,
Та дужчий був за нього гнів солдата:
Останній танк він, вийшовши з вогню,
Спалив огнем останньої гранати.

Він переміг. Упали в море мли,
Щоб вже не встать, фашистські яничари.
Його в тяжкій гарячці підняли
На полі наші санітари.

І в час, коли його товариші
Бій почали в новому місці з маршу,
Йому потиснуть руку від душі
Жадав відомий всім славетний маршал.

І, перейшовши ледве за поріг,
До зробленої госпіталем хати,
Він струнко став і сили ще зберіг
Рапортувать, як вимагає статут.

Стояв він так, на варті був немов.
Як знак життя, але не смерті злої,
Найвищий орден маршал приколов
До гімнастюрки воїна-героя.

Хотів сказать, але на руки впав,
В очах його погас останній племінь...
А всім здавалось: хлопець міцно спав,
Як діти сплять після тяжкої втоми.

Був душний день, і даль була тонка,
Його несли в останню вже дорогу,
Пливло в труні обличчя юнака
І на подушці орден біля нього.

Дзвеніла сталлю воїнів клятьба;
Без сліз жіночих тіло опускали,
І над героєм золота труба
У небо спів протяжно й ніжно слала.

1944

Валентин Тавлай

РАНОК ПЕРЕМОГИ

Ми тебе виглядали із рідних країн,
Довго спилась ти нам серед мороку злого,
І журились журбою могил і руїн
По тобі, ясносяйна весна перемоги!

Наші квіти, й дерева, і діти, і сні
Облітали без тебе сумним недоцвітом,
Ще ніколи й ніхто не чекав так весни,
Як чекали цієї ми у бурях над світом.

Очі дим виїдав, дим зелений чорнів,
Землю й душу вогнями пекли блискавиці,
І здавалось: світанок весняний горів,
Щоб ніколи до нас не всміхнулась травиця.

Наче тол, вибухали і серце, і спів,
Кості гублячи, смерть все назад відповзала
Повз могили забутих у битві братів,
Повз руїни од міст, тіні сіл і вокзалів.

Ми, як гнів невідступний, на захід ішли,
Задихались у яросних битвах, погонях,
І лишилися за нами відбиті у мли
Рідні села на зораних битвою гонах.

Чорним саваном слалась ворожа земля,
Що у тьмі берегла люті жала зміїні,
Їхнім ядом поїла колосся в полях
І ненависть родила, як хліб той, людині.

Прокляли її наші гармати наскрізь
Од Маазурських озер до руїни Берліна,
Поки сонячним днем, невмолима, як ліс,
Увійшла наша помста на Унтер-ден-Лінден.

І так легко зітхнулось в годину ясну,
Зір здивований пестив нам сонячний ранок.
Ми пізнали її, довгождану весну,
І занили від радості світлої рани.

1945

Констанція Буйло

МОЯ БІЛОРУСЬ

Білорусь моя, бору і шелест, і тиш,
Мох високий, повитий хвилястим туманом,
В драговині шумить тонконогий комиш,
Гонобобель розплився болотним дурманом.
Білорусь моя, темний, засмучений бір,
Глухарі де курличуть, ячать журавлі
І здіймається гомін таємний до зір,
Сонця блиск одбивають їх хвилі прозорі,
Наче пісня чудова про щастя землі.
Білорусь моя, смуги осріблені рік,
Що несуть свої води одвіку і ввік
Аж до теплого моря, що лине в просторі.
Білорусь моя, очі озерні, ясні,
У які задивилось задумане небо,
Де сяють зірки в голубій глибині
І пташки над водою снують без потреби.
Білорусь моя в зелені білих беріз,
Що ведуть край широких доріг хороводи,
Дощ обсипле їх краплями радісних сліз,
І спливають по листю барвистії води.
Білорусь моя в свіжій віночку дібров,
По долинах і пагорбах цвіт горобини,
І калина горить, як гарячая кров
На щоках у красуні — сільської дівчини.
Білорусь моя в розквіті білих садів

Повесні під рожевою шаллю туману,
Де щоранку в блакить устає з димарів
Дим пахучий такий і над стріхами гане.
Білорусь моя, тіні од тину і хат,
Що укрили їх гонт або жовта солома.
Стукни в двері — і кожний там гостеві рад.
Хоч чужий, але зразу відчуєш, що дома.
Білорусь моя, нив золотий океан,
Бараболі моря зеленіють за обрій,
Хвилі ходять глибокі, хвилюється лан.
Колос довгий, важкий — урожай буде добрий.
Білорусь моя, гнізда пташині в росі,
А у небі бездонному ключ журавлиний.
Край криниці юнак нахилився до дівчини,
Стрічки світять, мов жар, у дівочій косі.
Білорусь моя, в бурі скидає вже гніт
Твій відважний народ, твій народ працьовитий,
Кривичанський, могутній, нездоланий рід,
Що відомий давно вже чужинцям-бандитам.
Білорусь моя, доля світає тобі,
Недарма били німців твої партизани!
Перемога зоріє уже в боротьбі,
Покотився на захід твій ворог поганій.
Білорусь моя, котиться ворог назад,
Жде напасників хижих загину ганеба.
Жить не буде чужинець, розбійник і кат
Під шатром голубим білоруського неба!

1943

*

Пісня звільна пливе, лине дзвоном бринливим,
могутнім,
Нахилиються трави у шелесті мрійнім, нечутнім,

Бір шумить... І пливе шум глибокий, протяглий,
прониклий.

Наливається колос, додолу од золота никне.
Ріки срібнії линуць, пливуть над полями тумани,
Грім гуде переливно і лунами дальніми тоне,—
Як волокна у нитку, сплітаються звуки розбіжні
У нехитрі пісні, білоруські пісні мої ніжні.

1944

ЛИПИ

Солодко пахнуть, хитаються липи,
Ніби порошею хтось їх обсилав...
Віти у квітах тремтять легкокрилих,
Наче в натягнених туго вітрилах.

Так ось зориш — і за хвилю, здається,
Все це для льоту у небо зірветься
І понесеться в вітрах без печалі,
Пахом медовим наповнивши далі.

На Білорусі так само є липи,
Тільки не злотом їх липень обсилав,
Німці, на захід одходячи мимо,
Їх оповили пожаром і димом.

Корчаться в пломені свіжії віти,
Зорі в крові над пожарами світять...
І нерозквітлії ріднії липи
Попіл од сіл догорілих обсилав.

1944

Анатоль Астрейка

КРАЙ БЛАГОСЛОВЛЯЄ

Ми з сходу ждали перемоги,
Питали в гуркоті пожеж:
Коли до рідного порога
В шинелі сірій ти прийдеш?

Далеко десь зітхала битва,
У ніч глуху, в світання час
Твоє ім'я, немов молитву,
Ми шепотіли кожний раз.

Що прийдеш ти із моря крові,
Ми серцем вірили своїм,
Що сонце ясне зійде знову
Над нашим краєм дорогим.

І ось тепер тебе ми бачим,
Палає сонце на штиках,
Од щастя ми співаєм, плачем,
Тебе здіймаєм на руках.

І хоч вугілля не дотліло
І ще кругом пожарів слід,
Здається, рани в нас на тілі
Загоїв світлий твій прихід.

Зима для нас подібна маю,
Гримить полків визвольний крок.
І рідний край благословляє
Твій шлях на Мінськ і Белосток.

1943

Акакій Церетелі

СПОМИНИ

Линуть пісень похоронних мотиви,
Наче ридають над кимсь нещасливим.
Наче хтось плаче, ламаючи руки...
В серці моєму лунають ці звуки.

Господи! Як я ридання люблю ці
Ліри моєї, що стогне у муці,—
Звуки чудесні, породжені нею,
Серце очистять, покрите іржею.

Ліра вдина мені не злословить:
Тільки вона мою слухає сповідь,
Пестить, як мати, завжди співчуває,
Горе моє у сльозах виливає.

От і тепер мої марення щирі
Зрушують, збуджують струни на лірі,—
Давні часи, що у серці воскресли,
В край мій коханий мене перенесли.

І пригадав юнака я одного...
Часто він плакав з нужди і тривоги.
Чесна і горда, достойна людина,
Перед начальством не гнув він коліна.

Він не вимолював, живши убого,
Ситої долі для себе ні в кого,—
Правді слугуючи, щиро й святково
Завше проказував істини слово.

Застерігав проти кривди громаду,
Ганьблячи в ближніх дволичність і зраду,
Але на вдячність не міг сподіватись,—
Ближні не кидали з нього знущатись.

Він їм казав: «Треба іншими стати
І полюбить селянина, як брата!»
Але казали в одвіт бідакові:
«Цить, замовчи, бо поб'ємо до крові!»

Бачили ласку від нього селяни,
Грізно картав він вельможу і пана,
Не боячись анічого на світі,—
Отже, на нього й лютилися ситі.

Все ж не схиляв він чола перед ними,
Перед життя ворогами лихими,
Хоч тайкома і ридав від знемоги,
Всім їм чужий, і голодний, і вбогий...

Як же зраділи народу катюги,
Що він захворів од голоду й туги.
Вмер він без догляду, згаснула сила,
Рідна земля назавжди його вкрила.

Світу мерзоту й бридоту покинув,—
Так, він помер, та безслідно не згинув:
Славне майбутнє про нього згадає,
Ліра поета його оспіває.

Той же, хто звів юнака в домовину,
Проклятий буде у смертну годину,—
Син його власний знайде в собі силу
Плюнуть на батька прокляту могилу.

Сина такого вітаю я щиро!
От що говорить про це моя ліра:
«Батьком того лиш ми визнаєм сміло,
Хто для вітчизни зробив добре діло».

1868

МОЛИТВА ДЕКОГО

Сило нечиста! Я серцем з тобою,
Та не благаю я щастя у тебе.
Ближніх моїх покарай ти бідою,
Й більше нічого для мене не треба.

Буду диявола я прославляти,
Буду багатити тебе, о великий!
Тільки в душі мого рідного брата
Честі чуття прожени ти навіки.

Буду служити тобі психвилини,
Щиро поститись, молитися гоже,
Тільки надію ти дай, що грузини
Будуть ненавидіть кожного кожен.

Краще хай буду голодний і голий,
Щоб тільки бачить кругом безголов'я,
Щоб тільки в серці своєму ніколи
Добрим не був я, для зла тільки жив я.

Дай мені спритності й сили чимало,
Дай мені розуму хитрого й злого,
Щоб я народ міг гнобити зухвало,
Втіху і радощі маючи з цього.

Зміцнюй в мені дух брехливості й зради,
Лжі і дворушництва, люті й сваволі,
Щоб у вітчизні добився я влади,
Щоб я вперед посувався поволі.

Сило нечиста! Крім долі цієї,
В тебе просить я нічого не буду.
Виконай це, і країни моєї
Будуть мене прославляти всі люди.

1869

ПРОЩАННЯ

(Моїй країні)

Любов, якою я був сповнений до тебе,
Не можуть висловить всіх мов земних слова.
Ти є моїм і подвигом, і словом,
Тобою повниться моя душа жива.

Од юних днів моїх до старості сумної,
Мов шовк коштовний, я перед тобою славсь,
Горів, як та свіча горить біля ікони,
І танув, як вона, і знов огнем займавсь.

Керований твоїм дороговказним сяйвом,
Я віддано ішов по вибраній путі.
Для мене це було бажанням заповітним
І нагородою єдиною в житті.

Згораючи в огні святім перед тобою,
З тобою злитися і зникнуть я хотів.
Та навіть це чуття священне і пречисте
Укрила брудом лють і задрість ворогів!

І що тепер сказать? Нам долі не збагнути...
Нехай же буде так. Такий уже мій шлях,
Що світло ти моє вважати тьмою стала,
Хвалу мою тобі — прокляттям на вустах.

Тебе покинути я змушений одинні.
Прощай! Як боляче мені від тебе йти!
Якщо ж я согрівив колись перед тобою,
То милість появи і грішника прости!

[1898—1900]

Хачатур Абовян

*

Візьми мою, кохана, душу,
Звільни її од мук тяжких,
В яких я жить на світі мушу,
Мов у кайданах навісних.

Чи можна квітці свіжій бути,
Не загубити їй краси
І сном останнім не заснути
Без вітру ніжного й роси?

Якщо тобі мого кохання
Чужі пориви весняні
І серця бідного страждання,—
Нащо тоді життя мені?

Що жах могил, що в тьмі повиті,
Куди нас днів хода несе?
Без тебе жить на цьому світі
Мені страшніше над усе.

Я все віддам тобі. За тебе
Готов на муки огняні,
Коли душі твоєї небо
Належать буде лиш мені.

І що для мене біль страждання,
І грози всіх доріг земних...
Лиш пий очей твоїх сіяння,
Благоухання вуст твоїх.

Світи мені, моя ти зоре,
Щоб донесло крізь плач вітрів
Мого життя холодне море
Мене до щастя берегів.

А ветік Ісаакян

*

Мене по смерті схороніть
На Алагяза схилах,
Щоб слухав шум я верховіть,
Вітрів отчизни милих...

І щоб поля кругом цвіли
Барвистою красою,
І верби коси розплели
З риданням наді мною

1899, Казарнат

*

Дзвін чарок, мені на горе,
За вікном, де лине спів.
І круг тебе, моя зоре,
Все сини багатіів.

Сніг і ніч. Я шлю прокляття,
Серце з ревнощів болить.
Ти — мов кат в багрянім платті,
Що, як кров моя, горить.

1900, Цюрих

*

Я бачив сон... На березі морським
Лежав я, в груди крицею пробитий...
І хвилі слали серцеві привіти
У лагідному гомоні своїм.

Я бачив уві сні товаришів,
Вони повз мене йшли з піснями далі.
Але ніхто позвать мене не хотів,
І я мовчав в обіймах тьми й печалі...

1901, Цюрих

Мажит Гафурі

ПІСНЯ РАДОСТІ

Перо, моє перо, лий з радістю чорнило!
Я націю свою вітаю цим листом,
Тому що простягла над нами воля крила,
Долає радість сум і у мені й кругом.

Радіючи цьому, кажу я гордо: «Браво!»
І нації своїй шлю сонячний привіт!
В душі моїй весна, блакитна і ласкава,
І я — мов немовля, що тільки вздріло світ...

Тому, що скрізь звучить свободи світле слово,
Радієм ми усі, як не було давно.
Я нації своїй пишу цей вірш святковий,
Бо наші всі серця злилися у одно.

Народжене в цей день, свободи сонце сяє,
Розірвана душа зрослась і ожила.
Прийшов недолі край. Од сонця утікає
І тоне, як туман, насильства дика мла.

Такі щасливі дні не так вже часто будуть,
І треба нам цінити цей день як слід усім.
Упав страшний тягар, і ми, як вільні люди,
Давайте діяти і будувати наш дім.

Розбито ланцюги, вже вільні наші руки,
Немає перепон на радісній путі.
Свобода сяє скрізь без горя, сліз і муки,
Так віддамо ж себе її святій меті!

Хай бог допоможе нам творити наше щастя!
Усе для поступу! Усе меті святій!
Така можливість нам дається не так часто,—
Давайте ж діяти, нема життя без дій!

З'єднаємо ж водно ми наші всі пориви!
Прокляття всім катам! Проклять немає гірш!
Сьогодні, як і всі, свободою щасливий,
Бідар Габдулмажит вітальний пише вірш!

1905

ПЕРЕД БАЯМИ

Будь перед баями смирним, поштивим,
Нижче трави — перед дужим, щасливим,

Мовити першим при нім і не смій.
Будь за багатих, за бідних не стій.

«Так воно, так...» — ти кажи і в мовчанні
Слухай смиренно його мудрування,

Думай над тим, як його звеселить,
Хоч і що знаєш, не смій говорить.

Настрій його не зіпсуй: все загубиш.
Тільки як згоден у всьому з ним будеш

З гідністю власною у боротьбі,
В нього здобудеш прихильність собі.

Всім догоджай йому. Треба терпіти
Глум і образи. І слово привіту,

Може, в бундючності хижій своїй
Їине, як кістку, тобі багатій.

1908

ПРОЛИТІ СЛЬОЗИ

В глиб землі дощ іде, та не губить у ній свою силу,
І немарно його так ласкаво приймає вона.
Через деякий час озеленює землю він милу
Й виростають на ній і квітки, і шумлива трава.
Це природно, й про це знає кожен товариш чудово.
Так і сльози людські,— не зникають вони назавжди,
Коли чиста душа викликає їх, повна любові,
Коли сльози ці ллються в блаженні надії сади.
І в садах цих квітки свої ніжні лелітки розкриють,
Наче в клятві святій, що навік не зів'янути їм.
Коли щира любов у серцях, як весна, зазоріє,
Обере собі путь, правди путь у горінні своїм,
То не зможе ніщо подолати любов цю могучу.
І тоді стануть люди всі жити, як сестри й брати,
Зникнуть чвари тоді й ворожнеча сліпа — неминучо,
І народиться дружба, і людство досягне мети.
Коли зникнуть слова «перемога», «поразка» й на світі
Буде справжня краса, я побачу дні, щастям залиті.

1914

ВЕСНА

Хоч сонце ще закрили тучі,
Та дружно тануть вже сніги.
Нам принесе весна могутча
Пісні пташині навкруги.

Хоч хмари вкрили вись безкраю,
Весна, як молодість, жива:
В саду, на сонячному краї,
Зійшла несміливо трава.

А потім сонце все здолало
І усміхнулося землі,
І сяйву теплому помалу
Дали дорогу хмари злі.

Як стріли, пущені з лука,
Їх розірвав проміння рій,
І простягнуло сонце руки,
Як дівчина в красі своїй.

І чорних хмар полки розбиті
Одходять ген, по кружині,
Тікають, злякані й сердиті,
І тануть десь удалині...

Вони — як дим, що швидко тоне,
Як тоне всяка темнота,
Коли промінням осіянна
Весни прихід земля віта.

1926

С ай ф і К у д а ш

КРИНИЦЯ

Б а л а д а

Під горою, під березою,
Срібно бив криниці дзвін,
Голубими бризків лезами
Про життя мов піяв він.

І зустрівся над криницею
Раз із юнкою джигіт.
Із цебра її водицю він
Пив і слав очей привіт.

Потім часто, наче змовники,
Там стрічались... Та, як мла,
Налетіли завойовники,
Люди чорного орла.

Ой рубалися невидано
Все клинками без кінця.
Затулила юнка віддано
Від біди того стрільця.

І упала у криниченьку,
Покотилось відерце...
І ронила сльози ніченька
На розрубане лице...

І джигіта... Тучі, тученьки,
Сіл запалених огні...
Ой зв'язали білі рученьки
Сиром'ятніі ремні!..

Офіцери хижі, хвацькії
І патлатий дужий кат
Ніздрі рвали, ой, юнацькії,
Крізь солдатський гнали лад.

Хто не бачив того видива
Кров'ю змитого лиця,
Як гула спина джигітова
Від ударів без кінця...

Потім каторга дрімучая,
Вартового крик і штик!..
Сяяв місяць поміж тучами,
Як із каторги він втік.

Ой летіли птиці з вирію,
Гострий камінь, ноги в кров...
В золоту свою Башкирію
Він старим уже прийшов...

Де ти, де ти, білолиця?
Не одна цвіла весна...
І умер він над криницею,
Де загинула вона.

Він упав, упали рученьки,
Покотилось відерце...
І дощем ридали тученьки
На скалічене лице.

Люди руські, сталь булатова,
Сталь башкира, руський штик...
І країна Салаватова
Стала вільною навек.

Ой ви, птиці, птиці, птиченьки,
Даль бузкова і дзвінка!
Сад шумить біля криниченьки,
А криниця — вже ріка.

Линуть птиці в вирій з вирію,
А в серцях весна, весна!..
Та ріка — моя Башкирія,
Щастя й волі сторона!

Ми до праці й бою звичнії,
Нас виводить до висот
На шляхи комуністичнії
Славний російський народ.

З ним ми йдемо, повіті славою,
Й путь показують здала
Над Москвою златолавою
Зорі радісні Кремля.

1948

*

Колись стрічались ми, то сонця коло
Заходило і сходив молодик.
О, будь разом, коли світає поле
І в небі місяць тоне, ніби дим...

Разом зорить увечері б з тобою...
Як тайну вій квітки ховають в сні,
І в сході час побачить, як росою
Тремтять лелітки їхні чарівні...

Я б проводжав тебе, моя кохана,
Щоб знов зустріть, леліючи завжди,
І в росяній отаві осіянно
Лишили б ми, закохані, сліди.

Абулькасем Лахуті

ЛИСТ З ДОРОГИ

Привіт сердечний і хвали рулади солов'їні
од тіла в мандрах шлю душі, що у краю святині.
Є переконання, що дух мандрує без утоми,
куди бажає завжди він, а тіло нерухоме.
А я вважаю навпаки: ти дух, що дома мріє,
я ж — тіло в мандрах, що в думках красу твою леліє.
Про інших дум нема в мені, бо є у цій країні
володар свій. В моїй душі, як істини нетлінні
в думках, є завжди ти, як в змісті є зовнішнє
і як не можна розірвать сьогоднішнє й колишнє.
Мене без тебе не назвать, думки мої з тобою,
хоч і між нас розлуки гать, ти завжди скрізь зі мною.
Бо я — це ти, а ти — це я у радості чи в муці,
І тут і там, і тут і там чи вдвох ми, чи в розлуці.

1933

ВИНОМ ЛЮБОВІ

Вином любові серце я собі налив до краю,
Щоб быть як ти, прибрав його, бо іншої не знаю.

І от воно в мені, в мені для тебе тільки б'ється,
Любові силою з руїн моє повстало серце.

Кохана кличе — я стаю чуття свого офіра,
Хто сповідь слухає мою, той співчуває щиро.

Я у кохання поринав, в його страшні глибини
І от нарешті відшукав душі ясну перлину.

Троянда заздрить цій красі душі і мого серця,
Коли коханої лице у росах відіб'ється...

І скрізь, куди я не піду, на золотім дозвіллі
Співають пісню Махуті про серце божевільне.

1937

Костас Кубілінскас

З ЯНТАРНОГО БЕРЕГА

З янтарного берега радісна юнь
Приходить стрункими рядами.
О вітре балтійський, ти серце бурунь —
Хай линуть пісні за вогнями.

Край Вільнюса юнь на зелених горбах
Зійшлась при святковім багатті...
Тут звіку литовський народ у боях
Боровся за волю в завязті.

І юнь на янтарному березі час
У праці й піснях обіжала,
Зняла смолоскипи, щоб вічно між нас
Про війни прокляті не знали.

Так, юності — крила і мрії лиш їй,
І молодість світу для неї.
Єднає й єдиатиме моря прибіій
З квітучою влітку землею.

РОЗМОВА З РІЧКОЮ

Гасне день поволі, гасне й ніби тоне,
Од зорі багрянні хмари і поля.

Річкою й зорею серце осіяне,
З синьою водою тихо розмовля.

— Ой куди ти линеш, річко-сиротино,
В скорбній самотині в даль поміж долин.
Тут пісок гарячий за тобою гине
І сумують сосни до сухих вершин.

— Ой тому й чекають, ой тому і кличуть,
Що через каміння і через піски
Лину в край коханий серцем і обличчям,
Лиш про це потоки виграють швидкі.

Вод моїх нап'ються верби і берези,
Будуть пить їх сосни, схожі з янтарем,
І смола заблиска, як сльоза небесна,
На яснім роздоллі золотим вогнем.

О, віде не знайдеш ти сосни такої
І такого бору, що як весен цвіт.
Скільки хвиль прозорих пролила росою
Я заради нього, хоч не знає світ.

Антанас Венцлова

ПУСТЕЛЯ

Коли у вечірнім промінні
Засяє пісків океан,
Крізь марево в далі пустині
Невтомно іде караван.

І видно в пекучім просторі,
Де мідних пісків каламуть,
Немов кораблі у морі,
Спокійно верблюди йдуть.

Пустиня напружено слуха,
Як дзвоники срібно дзвенять.
Пісок шарудіє сухо
Й заносить слідів печать.

І довго ще видно хитання
І ший, і голів, і горбів,
Аж поки промінь останній
Не згасне у тьмі пісків.

І в звуках цикадного співу
Завмерлий зориш, як в туман,
Туди, де пройшов хитливо
В безмовних пісках караван,

Щоб, поки ще зорі блискучі
Огні будуть слать з висоти,

По спеці денній жагучій
Оазу жадану знайти.

І тут, де у темряві линуть
Снопи паровозних вогнів,
В великій праці людина
Зростить довгі смуги лісів.

Тут вітер шумітиме радо
В колосі й плодах золотих,
Заблиснуть міст колонади
Між віттям чинар густих.

І лиш на музейній картині
Побачиш пісків океан,
Де йде в оазу пустині
Крізь спеку злу караван.

Тут житимуть вільні люди,
Де зникне безмежжя пісків.
Нащадок здивований буде
Могутністю більшовиків.

10.XI.1949

Мішші Сеспель

*

Ніч. Так душно мені.
Згиньте, тіні сумні!
Все старе хай згорить у вогні!

І зоря днів нових
В пишних фарбах своїх
Розцвіте у полях золотих.

Зійде сонце ясне,
І нове, й огвяне
Слово в серці, як день, спалахне.

Шубашкар, не забудь
І осяй славному путь,
Джерелом слова світлого будь.

Хто ж тих днів огнецвіть
Не зуміє любить,
То такому не треба і жить.

Хай таких промені
Спопелять у вогні,
Розметуть їх громи весняні!

Всі, хто духом ослаб,
Той, хто серцем лиш раб,—
Хай обернуться в бруді на жаб!

Зорянице, заграй,
Путь нову осявай
І, як хандос, життя заквітчай!

Путь нова приведе
У життя молоде,
Світ новий — він іде, він іде!

Сонце! Шли промені
І в звитяжній борні
Все старе спонели у вогні!

**ІЗ ЗАРУБІЖНИХ
ЛІТЕРАТУР**

Христо Ботев

НА ПРОЩАННЯ

Не плач, не тужи, моя нене,
Що став я хайдуком нарешті,
Що став я хайдуком, повстанцем,
Що спн твій коханий, єдиний
Зоставив тебе у печалі!
Але прокляни, моя рідна,
Ти чорную долю вигнання,
Що турки дали нам ще змалку
Цю долю прокляту блукання
По тій чужині непривітній
Без хати, без стріхи, без ласки.
Я знаю, що я тобі рідний,
Що, може, я юним загину,
Коли відпливать завтра стану
По хвилях холодних Дунаю.
Бо що ж мені діять, подумай?
Сама ж ти мене породила
З юнацьким гартованим серцем.
Це серце не може, матусю,
Терпіти турецьке знущання
Над вогнищем рідним вітчизни.
Зростав де колись я маленьким,
Годований груддю твоєю,
Там чорні коханої очі,
Моеї краси золотої,
З усмішкою ніжною вперше

В сумне моє серце світили.
Там чорно в тривозі за мною
І батько, і брат мій поникли.
Прости, з юнаком попроси,
Моя ти матусю юнацька!
З рушницею я за плечима
На клич поспішаю народний,
На стрічу із катом-чужинцем.
За все те, що серцеві любо —
За батька, за матір і брата,
Зійдуся я з ним на двобої.
І долю нам вирішить шабля
І честь, мати рідна, юнацька!
А ти, як почувеш, матусю,
Що кулі по стріхах заплачуть
І хлопці в село мчать на конях,—
Ти вийди до них, щоб узнати,
Що синові стало твоєму.
Коли ж вони скажуть, матусю,
Що впав я від кулі навіки,
Ти, рідна, ридати не думай,
Не слухай юрбу гомінливу,
Недобрих її пересудів;
Як чутка про мене пролине,
Вернись, моя рідна, додому
Й братам розкажи ти маленьким
Всю правду від щирого серця:
Хай знають вони й пам'ятають
Коханого старшого брата,
Що згинув в бою з ворогами
За те, що не міг перед турком
Хилитися він у покорі,
Терпіти і злидні, й неволю,
Ти все розкажи їм, матусю!
Нехай пам'ятають, шукають

Моє біле тіло по скелях,
По скелях, по гніздах орлиних,
А кров мою хай пошукають
У чорній землі, моя нене!
Знайдуть вони, може, рушницю,
Рушницю мою і шаблюку;
Коли ж вони ворога вглядять,
То кулею хай почастують
І шаблею стрінуть мою!
Коли ж, моя рідна, не зможеш
Од суму цього ти зробити,
То в час, коли вийдуть дівчата
Край хати водить хороводи,
І вийдуть мої однолітки,
І вийде кохана скорботно
У колі своїх любих подруг,—
З братами ти меншими разом
Послухати вийди, матусю,
Юнацьку пісню про сина,
За що він і як він загинув
І слово яке він промовив
Востаннє заgonу своєму...
Дивитись тобі буде важко
На той хоровод біля хати.
Тоді ти з моєю красою,
З коханою, стрінешся зором,
І серця два рідних про мене
Зітхнуть в ту хвилину так тяжко.
Два серця — твоє і дружини.
І скотяться хай дві сльозинки
По грудях, старій і по юній!
Брати мої хай це побачать
І, ставши дорослими, будуть,
Як брат їх, так сильно, так дуже
Ненавидіти і любити...

Коли ж, моя нене, додому
Вернусь я живим і здоровим
Із прапором нашим священним,
З юнацьким загоном могутнім,
В одежі повстанців барвистій,
З золоченим левом на шапках,
Із кресом своїм за плечима,
При поясі зміями шабель,—
Тоді ти, матусю юнацька,
З моєю коханою разом
Нарвіть у саду різних квітів,
Здравця і плющевого віття,
Зв'яжіть у вінки і букети
Для наших голів і для зброї!
Тоді і з вінком, і з букетом
Прийди ти до мене, матусю.
Прийди, пригорнися до мене,
Чоло поцілуй, що на ньому
Палають два слова огненні:
«Юнацькая смерть чи свобода!»
А я обійму свою милу
Рукою, що в рані кривавій,
Аби вона чула, як б'ється,
Як серце тріпоче юнацьке,
І сльози поллються у неї
На грудь од мого поцілунку.
А потім... Прощай, моя нене,
Загін мій помчить, наче буря,
В дорогу криваву і славну.
І, може, я юним загину...
Та досить мені нагороди,
Коли говоритимуть люди
Про мене, що вмер він за правду,
Загинув за правду і волю.

ЕЛЕГІЯ

Бідний народ, брате похмурий,
Хто тебе в рабстві, ой, виростив змалу?
Може, це той, що Христа на тортури
Кату продав на смертельні страждання,
Чи, може, ті, що тобі все співали
За порятунок терпіти знущання?

Чи, може бути, їх інший намісник —
Син того Лойоли, брат Іуди, й тому
Зрадник ганебний, жажний передвісник
Кари нової для гнаних і бідних,
Другий Кірджалі в безумстві сліпому
Брата продав, що ще й батька убійник.

Він? Але відповіді все ще не чути,
Тільки кайдани видзвонюють знову,
В дзвоні цім плаче свобода закута.
Зором суворим народ оглядає
Виборців-мавп, цих тварин безголових,
І рясоносців, що рай обіцяють.

Зорить народ, і з чола на могили
Потом утома скривавлена ллється,
В тіло живеє гвіздки йому вбили,
Кріє іржа йому висохлі кості,
Смокче гадюка народове серце —
Злодії наші й грабіжники-гості.

Терплять раби, як раніше терпіли,
Лічим безсоромно ми ті години
З часу, як ярма кати нам наділи,
Як задзвеніли кайдани народу.
Віriamo ще ми в те кодро тваринне,
Їдем, що воно принесе нам свободу.

МОЇЙ МАТЕРІ

Нене, чи ти це так тужно співала,
Цілих три роки мене проклинала,
Що я по світу, нещасний, блукаю,
Все, що душі ненависне, стрічаю?

Чи я масток пропив батька свого?
Чи, може, болю завдав я тяжкого?
Що ж моя молодість глухне і тане,
Ніби зсушила яка її рана?

З друзями, радий, сиджу я своїми,
Іподі навіть сміюся я з ними.
Я вже згасаю, та їм невідомо,
Що мою молодість палить утома.

Як же їм знати? Я друзів не маю,
Щоб розказать їм, чого я страждаю,
Вірю я в що, і кого я шаную,
Мрій і думок моїх муку німую.

В світі, крім тебе, єдина нене,
Віри й любові немає у мене!
Та і любить я не зможу, нещасний,—
Скоро душа догорить і погасне.

А як хотів я душею палкою
Щастя і слави зазнати з тобою!
Стало б на все і бажання, і сили,
Тільки бажанням готова могила...

Бідна, одна ти у мене лишилась!
Тоскно горнуся до тебе, безсилий,
Щоб розповісти тобі всі страждання,
Вилити юного серця ридання...

Тільки б обняти без муки, без гніву
Батька, братів і сестру мою милу,
Хай тоді в жилах вся кров замерзає,
Прах мій в могилі нехай дотліває!..

1867

БРАТОВІ

Тяжко, брате, нам живеться
Поміж дурнів безголових:
Серце в ранах ледве б'ється,
Вся душа згорить готова.

Я люблю свою країну,
Бачу путь ясну крізь сльоту,
Але, брате, сам я гину,
Бо ненавижду глупоту.

Мов розп'ятий я думками
В бурі мрій, що мчать без ліку!
Хто ж страждання скине камінь
З юної душі навіки?

Ні, ніхто, ніхто! Не знаю,
Де та радість і свобода?
Тільки стогін посилаю
У одвіт на плач народа.

Часто сам-один заплачу:
Весь народ — у домовині,
І просвітку я не бачу —
Чи ж мені радіти вині?!

Що, крім люті, тут шукати?
Клич мій тоне благородний!
Ти ж мовчиш так само, брате,
На глас божий — плач народний!

1868

ДІЛЬБА

Нас думка збрала крилата,
Збрала чуття благородні,
Над долею нашою, брате,
Ми плакати не будем сьогодні.

Чи зло, чи добро ми робили,
Нащадок нехай нас розсуде.
Навіки ми руки скріпили:
Дорога нелегкою буде.

Були нам скорбота з нуждою
Супутниками на чужині,
Їх будем ділити з тобою
Й надалі, як ділимо нині.

Ми братньо поділимо болі,
І глум, і докори без краю,
Бо нашої спілки ніколи
Ніхто і ніщо не зламає.

Без людських божків ми живемо.
З тобою так палко і щиро
Розкажемо серце своє ми
На наших печальних двох лірах.

Вперед же підем непохитно!
Лишилось ділить небагато.
Хай здійсниться дума завітна!
За волю не страшно вмирати.

1870

МОЙ ПЕРШІЙ КОХАНІЙ

Ти пісню забудь, що чарує
Отрутою щастя й любові.
Хоч я молодий, та забув я
Про молодість власну, і знову
Не млітиме серце заснуле.
Ногами топчу я минуле.

Хвилини ті краще забути,
Коли я в сльозах за тобою
Ходив, наче раб той закутий,
Усмішки благав я з журбою
Й тобі в сивий порох дороги
Чуття своє кидав під ноги.

Забудь божевілля-кохання,
Його моє серце не чує,
Його там нема, де страждання
З ненавиддю днює й ночує.
Лютує неправда там п'яна
Й глибока не гоїться рана.

Я знаю — твій голос прекрасний.
Послухай не цю, лісовую;
Де плаче сірома нещасний,
Там рідную пісню я чую,

Туди мої думи і серце,
Де кривця народная летється.

Кинь пристрасть-отруту і муку,
Послухай ридання суворе,
Як буря гуде, наче море,
І в бурі зростають тій згуки,
Слова про минуле народне,
Про чорне прокляте сьогодні.

Про чорне сьогодні прокляте,
І ти заспівай мені, мила,
Як брат продає свого брата,
Як гинуть і юність, і сила,
Як плачуть без матері діти
І голод жене їх по світу.

Співай чи замовкни! Й од мене
Йди ти, тебе я не знаю.
Кипить моє серце шалене,
Все ближче гримить і палає
Земля од ударів упертих,
Од крику й пісень передсмертних.

Там віття з дубів буря косить
І шабля клинком їх стинає,
Там жах по долинах голосить,
І куля в полях завиває,
Там смерть — наче усмішка мила,
Й солодкий спочинок — могила.

Ту пісню я слухав би, леле!
А іншої слухать не треба.
Підняв би кривавий я келих,

Любов одігнавши від себе,
І сам заспівав би цю пісню
Про все, що любов'ю так тисне!

1871

У КОРЧМІ

Тяжко як! Вина! В вині я,
Може, те усе забуду,
Що глупота не посміє
Ані славить, ані гудить.

Хай забуду плач народу,
Батька вогнище те миле
Й тих бійців, що дух свободи
В моїм серці запалили.

Хай забуду рід свій гнаний,
Батька смерть і матір в горі
Й тих, що рвуть шматок останній
З рота з чемністю у зорі.

Тягнуть все з мого народу,
Тягне чорбаджі без краю
І гендляр, скупий з природи,
Слуг церковних чорні зграї.

Що ж, грабуйте невозбранно,
Вам ніхто не заважає,
Дзвонять ще кругом кайдани,
Чаша нас усіх втішає.

П'яно грима наша пісня,
Шлем грозу в них на тирана,

А в шинку нам стає тісно —
Кричимо: «Йдем до Балкану!»

А як протверезимось,—
Клятви гинуть, як в безодні,
Плачемо і сміємося,
Жертви бачачи народні.

І лютує кат поганій,
Край коханий мій ганьбує,
Ріжуть, б'ють народ мій гнаний,
Шибениці скрізь будують.

Пиймо ж завтра і сьогодні,
Щоб замовкли в серці муки,
Всі пориви благородні
І повисли дужі руки.

Ми на зло ворожим силам
Будем пить, що до вподоби,
Щоб забув я все, що миле,
Але ви всі... дурнолоби!

1873

НАПЛИВАЮТЬ ХМАРИ

Хмари линуть звідусюди,
І з-за лісу на Балкані,
Може, дрібен дощик буде,
Може, вдарять бурі п'яні.

«Чорні, діду, наші роки,
Ледь соху воли волочать,

Сієш вслід ти їм щороку,
Піт тебе, як дощ той, мочить.

Що ти думаєш, мій діду,
Над ріллею, бідний брате?
Чи, як хмара, чорна з виду,
Смерть зайшла з бідою в хату?

Що таке? Згадай, бувало,
Йшов ти в сонці золотому,
Баба Стойниха співала,
Ти орав, забувши втому.

Пам'ятаєш, як із поля
Йшов я в ліс зеленошатий,
Ти сидів в юнацькім колі,
Славний батько бородатий!

Був ти сповнений відваги.
Що ж тебе журба збудила?
Чи поникли, може, стяги,
А чи серце постаріло?»

«Ех, мій сину! Чуєш, криче
Ворон десь! Чого, питаєш?
До села піди, козаче,
Там всю правду ти узнаєш.

Плакать марно дід не стане...
Там громада вся зійшлася,
Де героїв на майдані
Кров гаряча запеклася,

Їхні голови на палі,
Мов намисто, нанизали.

Один одного з печалі
Там зағони порубали.

Там два сини воеводи
Посварилися з-за того,
Хто з них стане у поході
Над загоном батька свого!

Затісні були їм гори,
Хоч боролись за свободу,
Та на палях їм просторо
Слухатъ плач свого народу...

Хай громи мене розкрають,
Сонце хай в очах погасне,
Щоб не чути, як ридають
Вдови й сироти нещасні.

Щоб не бачити, як мати
Буде мучитись у горі
І як боса піде з хати
Під ярмо в сліпій покорі...»

Раптом краплі впали всюди,
І качок злетіла зграя,
Ні, не дощ маленький буде —
Грізна буря наростає!

Буря всіх жене з дороги.
«Діду, вийдемо з-під тучі!»
«Сину, жить не маю змоги,
Допоміг би вмерти лучче!..»

МОЯ МОЛИТВА

«Благословен бог наш...»

О мій боже, правий боже,
Ні, не ти, що в небі тому,
Інший є в мені, мій боже,
В серці бідному, сумному.

Ні, не ти, що в тихій змові
Із ченцями, із попами,
І кому свічки воскові
Ставлять злякані нетями.

І не ти, що дав із глини
Світу жінку й чоловіка
І, покинувши людину,
Рабство їй лишив навіки;

Патріархам дав корону
І царям — тим невблаганним,
А ярмо, на радість трону,
Всім голодним, босим, гнаним.

Всім голодним, що звелів ти
Вік терпіти, вік молитись,
Хліб ростить — без хліба жити
І надіями живитись;

Не молюсь тобі, тирану,
Батькові брехні і муки,
Ідол дурнів, бог омани,
Людства ти душій сторукий;

Бог мій — розум, дух крилатий,
Що рятунок знайдуть в ньому

Всі раби й готують свято
Всі вони йому одному.

Серце кожного, мій боже,
Запали вогнем свободи,
Щоб боровся він, як може,
Проти всіх катів народу.

І моїй руці дай силу,
Щоб, коли мій край повстане,
Я знайшов в борні могилу,
Вірний бойовому стану.

Хай моє не згасне серце,
Моє серце на чужині,
Хай не мовкне й співом лється
Клич мій дужий по пустині.

Христо Ясенов

КРІЗЬ ГРАНІТНІ ОГОРОЖІ

Де задумані будинки крізь гранітні огорожі,
там печаль, повита тьмою, зариває не одна...
Прокидаються страждання, щоб терзати і тривожить,
мов співає, мов риває міста синя тишина.

Тяжко бачить ці будинки і ці вулиці туманні,
ці бульвари, повні люду, і строкаті, і смутні:
хочу грому, хочу бурі, барикад, щоб впали мури,
щоб по брукові дзвеніли вікон цих скалки скляні!

Хочу бурі й руйнування замків цих, палат цих пишних
і дощу, дощу з заліза, щоб горіли небеса,
щоб будинки клекотіли от прибоїв огнедишних,
бо в огні, огні земному є краса і чудеса!

Ніко́ла Вапца́ров

ПРОЩАЛЬНЕ

Мойй дружині

Коли тобі я в мареві дрімоти
з'явлюсь, як гість далекий і нежданий,
не залишай мене надворі і ворота
не замикай, кохана!

До тебе тихо, тихо увійду я,
крізь морок гляну на твою я вроду,
щоб надивитись, потім поцілую
й піду у ніч під зорі небозводу.

*

Немилосердна боротьба, жорстока,
Як звать її — епічна. Аж до гроба.
Я впав. Другий замінить знов — до строку.
І що тут може значити особа!

Ось розстріл. Строчать гробаки — до гною.
Такі всі прості ці слова, логічні.
Та в бурю, мій народе, я з тобою,
бо полюбив тебе на віки вічні.

Христо Радевський

ЛЮБОВ

Ти пробач,
що забув вже тебе я,
Що не можу тебе я назвать.
Та ім'я твоє ніжне, ясне,
І слова в моїм серці горять,
Повні ласки й любові до тебе.
Образ твій мої думи в'ялить.
Моя доля — твоя,
і не треба

Нам другої.
Я твій кожну мить.
Юнаком ще мене ти зустріла,
Моє серце забрала в полон.
Взяв я руку твою світло-милу,
Й стали дні чарівливі, як сон.
Зір твій сяє

так ясно і чисто,
Наче глиб
голубої ріки.

Він зорить,
строгий, ніжний, іскристий,
У далекі прекрасні віки.
Полонив він мене глибиною,
Погляд твій, повний ласки і чар,
Захопив мою юність з собою,

Мою кров запалив, як пожеар.
І життя засіяло, неначе
Час світання без ночі заков,
Мов од сили якоїсь,

що бачить

Непогасную людську любов.
Після чого життя нам здається
Різногранним,

ясним і новим,

Навіть трудно сказати, як серце,
Твоє серце мужніло у нім
З кожним днем, як ти ріс у розгоні
Юних літ, щоб в майбутнє іти,
Як в чуття золотому полоні
Впивсь любові й ненависті ти.
Я ревную,

і в гордім пориві

Моя кров невгомно кипить,
Коли хто своїм поглядом хтивим
У очей твоїх гляне блакить.
Моя вірна

і вічно кохана,

Бачиш ти й розумієш сама:
Вірність є

і любов без омани

І на грішній землі не дарма!

...На обличчі могому вже видно
Слід, що років залишив огонь.
Тихо старість

безрадісна, бідна

До порога підходить мого.
Щоб засяяли дні нам новітні,
Я пройшов крізь завихрені дні,

Та любов моя двадцятилітня
Така ж чиста й глибока в мені.
Дужче неї нічого немає,
З нею я — мов крилатий в ці дні.
Путь вона у квітки не встилає,
А гартує вона у борні.
І за світлий цей гріх я прокляття
Не одне переніс у житті.
Та ніколи тобі дорікать я
Не хотів
на тернистій путі.

Н і к о л а й Х р е л к о в

ДИМИТРОВГРАД

Ми співали, будуючи дружно завод,
Вільно й дужо у давоні металу.
Був нам труд урочистий, і в сяйві висот
Наші співи навколо лунали.
Ми склепіння виводим і вишки ясні,
Що стримлять до рожевих хмарин в вишині.

Ми вкладаємо в нього цей простір ясний,
Наче мрія, чудесний, високий.
Комуністи ми — моря могутній прибий.
Смолоскипів у ночі глибокі
Ми несем непогасні й прекрасні вогні,
Вірні діти Вітчизни в труді і в борні.

Працювали ми вдень, працювали вночі:
Там законом не був відпочинок.
Кожний спів кликав далі, простори рвучи,
На залізобетонний ужинок.
І пливли транспортери, й звучав їх метал,
Мов луна, що одгонить нестриманий вал.

Ми були на зорі там, на юній зорі,
Піонери здобутої долі,
Діти класу нового, життя трударі,
Діти слави й народної волі.

Оборона і труд — все робити для них,
Щоб ніхто похитнуть наш фундамент не зміг.

Ми співали, будуючи дружно завод,
Вільно й дужо у дзвоні металу.
Ми вкладали життя в нього, повні турбот,
І в новому новими ми стали.
Ми склепіння виводим і вишки ясні,
Що стримлять до рожевих хмарин в вишині.

І безсмертна природа у силі своїй,
І життя у пориві зеленім
Відбивались в заводі в красі молодій,
Як у місті казковім, священнім.
Там в фундамент несхитний ми вільно лягли,
Юнь народна, що нею шляхи розцвіли.

І коли ми дивились далеко в блакить
І в осяяні сонцем простори,
Нам здавалось — оркестр десь могутній гримить,
То дзвенять слави нашої хори,
І луна в далі ті, де весни ясен цвіт,
Посилає залізобетону привіт.

І в а н Б у р і н

ПІСНЯ ПРО ПОДРУГУ

Ти любиш зорю, що встає над горбами,
Над тьмою долин голубою,
І віти, укриті важкими плодами,
І скелі в блакитнім спокої.
Говориш мені ти, що любиш принади
Лісів і зими свіжні бурі,
Тому ти й ходила крізь них з автоматом,
З вагою патронів в кобурі.

Про дальні мандрівки ти мріяла часто
Ще з першої стрічі зі мною —
Ти любиш світання і вечір квітчастий,
Що серце хвилюють красою,
Побачить народи і чорні і білі
І далі країв невідомих.
І ти їх побачила в славі і в силі
Між друзів під пострілів громи.

Ти любиш поля, ці зелені майдани
Важкої, як злото, пшениці,
В крові твоїй сила земная не тане,
В очах твоїх сяє Маріца;
Ти любиш цю землю, що ввік не забути,
Як люблять селяни ділами.
Як личить тобі тут на тракторі бути
З закачаними рукавами!

Ех, постать твоя і гнучка, і струнка!
Співається в пісні народній,
Як в озері чистім край темного гаю
Давно ти живеш безтурботно.
Та станеш-бо, подруго, ти іще краща,
Коли пишносаяйним убором
Волосся розпустиш ти літом гарячим
В басейні зеленім, прозорім.

То темносмуглява з мужською ходою,
То іноді ніжна і руса
З гвинтівкою ти, то прядіво з тобою,
То Чанкова ти, то Маруся!
Люблю тебе, подруго світла із вуза,
З тобою в одному ми струмі.
Однаково любя в фабричній ти блузі
І в гарнім спортсменки костюмі.

Шандор Петефі

МАДЬЯР ІЗНОВ МАДЬЯРОМ СТАВ!

Мадьяр ізнов мадьяром став!
Він знов розправив вільно груди.
Багато горя він зазнав,
Але рабом уже не буде.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
І од зорі вже ніч тікає.
Як листя осені у став,
На землю пута опадають.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
І на клинках мечів і шпагах
Огонь повстання засіяв,
І душі сповнює відвага.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
І пламеніють нам обличчя
Огнем і стягів, і заграв,
Що сяйво їх на бій нас кличе.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
Одно у всіх мадьярів серце.
Кривавий ворог вже узнав,
Як у бою це серце б'ється.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
У сьйві слав чоло героя.
І світ, великий світ узнав,
Що значить наша світла зброя.

Мадьяр ізнов мадьяром став!
І вічно буде сам собою.
Вперед! Відплати час настав,
Життя чи смерть на полі бою!

[1847—1848]

НА ВЕРШИНИ

І смерть прийшла, щоб кинуть нас до гробу,
Втопить в крові мільйони гнівних воль.
На нас з гнилої, чорної утроби
Дихнув огнем і смородом король.

Усе страшніш гудуть вітри похмурі,
І ми йдемо назустріч тим вітрам,
Хоч і гнемось, як гай, в години бурі,
Та не зломить ніколи нас катам.

Мадьяр живий, живе моя вітчизна,
Вона сіяє в блискавках клинків,
І вся Європа чує дзвін їх грізний...
Мадьяре, ти це чудо сотворив.

Хто знав колись, що десь понад Дунаєм
Ти жив у тьмі, в неволі і в журбі,
А от тепер весь світ про тебе знає
Й народи всі дивуються тобі!

Мадьяром будь для нас було прокляттям,
Ти змив його, повстань святий пожар,
І хто тепер із нас не гордий, браття,
Що, з волі бога й неба, він — мадьяр!

У сляво дня ми вийшли із тумана.
Як довго нам прийшлось до нього йти...
З яких квіток, Угорщино кохана,
Тобі вінок найкращий нам сплести?

Але іще, моя чудесна музо,
Ще рано нам у бурі спочивать.
Не зовсім ще розрубано той вузол,
Якого ти повинна розрубать.

Народе мій, ніхто тебе не спине,
На півпуті не стань в грому заліз!
Тяжкий твій шлях, та ти йдеш па вершини,
А легко йти буває тільки вниз.

[1846—1848]

Юліуш Словацький

НЕВІДОМО ЩО — ЧИ «РОМАНТИЧНІСТЬ»

Епілог до балад

(Вірш, написаний разом з А. Е. Одинцем)

Двос йшло вночі в тривозі,
Раптом що це на дорозі?

Чи то хорт?
Чи то чорт?

Один каже з переляку:
«Бачиш чорного собаку?»

Чи то хорт?
Чи то чорт?

Лиш мовчання, лиш тривога,
Жоден з них не знав нічого.

Чи то хорт?
Чи то чорт?

Стало їм життя не миле,
І в рові вони присіли.

Чи то хорт?
Чи то чорт?

Жах їх б'є і хилить нижче,
А собака — ближче й ближче...

Чи то хорт?
Чи то чорт?

Ось підбіг, біжить все мимо
І хвоста задер над ними
    Чи то хорт?
    Чи то чорт?

Вже пробіг. Їм не сиділось,
Підвелись і вслід дивились.
    Чи то хорт?
    Чи то чорт?

Що за диво? Пес марою
Враз пропав і злився з тьмою.
    Чи то хорт?
    Чи то чорт?

Довго так вони стояли,
Але так і не вгадали,
    Чи то хорт?
    Чи то чорт?

[1831—1835]

Генріх Гейне

НОВА ВЕСНА

7

Весни блакитні очі
Пробились крізь траву,
Це ті фіалки ніжні,
Які я в лісі рву.

Зриваю їх і мрію
Про сни моїх ночей,
Мої зітхання дзвінко
Підхоплює соловей.

Авжеж, про що я мрію,
Він навкруги розніс:
Мою чарівну тайну
Увесь вже знає ліс.

8

Знову серце у полоні,
Зникла лють даремна давня:
Знову ніжні почування
Відродили чари травня.

Знов алеями старими
Рано й пізно я блукаю
І під кожним капелюшком
Личко милої шукаю.

Знов спиняюсь я на мості,
Де зелена річка плине,
Може, тут вона проїде
І на мене погляд кине.

Знов у шумі водоспаду
Чую скарги я безсилі
І сприймаю чулим серцем
Все, що кажуть мудрі хвили.

Знову, наче в лабіринті,
Думи сплутані снуються,
Із закоханого дурня
У кущах птахи сміються.

11

Чи мені вже цими снами
Не доводилося снити?
Чи сьогодні не ті ж самі
Дерева, цілунки, квіти?

Чи не кидав сяйво місяць
На альтанку і на воду?
Не білів уже крізь листя
Мрамур статуй біля входу?

Знаю я, як дивовижний
Сон кохання відлітає,
Як покров холодний, сніжний
Дерева й серця вгортає,

Як і ми все забуваєм,
Стаємо як лід холодні,
Ми, що нині так палаєм,
Що так любимо сьогодні.

13

Сяйвом місячним упившись,
Дише липи цвіт над нами,
І повітря, й листя повні
Солов'їними піснями.

«О, як гарно нам, коханий,
Тут під липою сидіти,
Коли місячне проміння
Пробивається крізь віти.

Подивись на цей листочок!
Він — мов серце по будові;
То ж несуть до липи люди
Серце, сповнене любові.

Ти всміхаєшся, коханий,
Мов пірнув у дальні мрії.
Розкажи, яке бажання
У твоєму серці зріє?»

«Ох, чому б не розказати:
Я б хотів, моя єдина,
Щоб з північними вітрами
Налетіла хуртовина;

Щоб з тобою, хутром вкриті,
З калатальцями, з дзвінками,
На санках по бездоріжжю
Полетіли ми ланами!»

15

Дні мої і навіть ночі
Повні дзвону весняного,
Відгомін зелений лине
І вві сні мені від нього.

Та ще дужче в сні лунають
Співи птиць, і ще ніжніше
Теплий вітер у діброві
Запахом фіалок дише.

Червоніш цвітуть троянди
В ореолі золотому,
Наче ангелів голівки
В молитовнику старому.

І мені здається: сам я
Соловейко, і без краю
Тим трояндам про кохання
Мрійно, голосно співаю,

Поки сонце не розбудить
І мене не привітають
Інші солов'ї, що в небі
За вікном моїм літають.

[1840—1843]

ДО ЛАЗАРЯ

3

Колись цвіло квіток багато
В путі моїй. Та тільки лінь
Було мені їх цвіт зривати —
Їх обминав мій гордий кінь.

Тепер, коли життя минає
І до труни — один лиш крок,
Глузує з мене й серце крає
Той пах зневажених квіток.

Одна фіалка жовтим цвітом
В моїй душі, мов жар, горить, —
Як жаль, що те несамовите
Дівчатко я не міг любити.

Єдина втіха: Лети хвилі,
Згасивши спомини й чуття,
Іще дурному серцю в силі
Подарувати забуття.

ПРИМІТКИ

У ІХ томі вміщено переклади Володимира Сосюри з літератур народів СРСР та зарубіжних літератур. Треба зазначити, що перекладацька праця В. Сосюри не була такою плідною і послідовною, як, скажімо, перекладацька діяльність М. Рильського, однак поет залюбки відгукувався на пропозиції видавців і брав активну участь у підготовці до друку багатьох перекладів.

Не все перекладене В. Сосюрою рівноцінне і не все витримало випробування часом. Про те, що поет і сам це добре розумів, свідчить хоча б той факт, що, готуючи у 1951 році до друку том своїх перекладів окремим виданням, В. Сосюра вмістив до нього лише кращі зразки. Зважаючи на це, ми і поклали в основу ІХ тому «Вибрані переклади» В. Сосюри, що вийшли у Держлітвидаві України 1951 року.

З ЛІТЕРАТУР НАРОДІВ СРСР

З російської

ОЛЕКСАНДР ПУШКІН
(1799 — 1837)

«Кавказький бранець», «Цигани», «Борис Годунов». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

«До А. П. Керн», «Коли за віку молодого», «Ти» і «Ви», «Спалений лист». Друкуються за виданням: О. Пушкін, Лірика. К., «Дніпро», 1969.

Бешту або *Бештау* — назва однієї з кавказьких гір.

Уздень — начальник або князь.

Чихир — червоне грузинське вино.

Байран, або *байрам* — свято у мусульман.

Ціціанов П. Д. (1754—1806) — російський генерал від інфантерії, один час був головнокомандуючим російських військ у Грузії (з 1802 по 1806 рік).

Котляревський П. С. (1782—1852) — російський генерал.

Бромлов О. П. (1772—1861) — російський військовий і політичний діяч.

Кагул — річка, ліва притока Дунаю.

Буджак — назва південної частини Бессарабії.

Таф'я — вид головного убору.

Власяниця — груба одіж темного кольору, з шерсті або волосся, яку одягали на знак смутку або трауру.

КІНДРАТ РИЛББВ

(1795 — 1826)

«Мене навідати бажала...». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ОЛЕКСАНДР ОДОВЄВСЬКИЙ

(1802 — 1830)

«Ти знаси їх, кого я так любив...». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

МИХАЙЛО ЛЕРМОНТОВ

(1814 — 1841)

«На смерть поета», «Молитва», «Чинара», «Я їду самотній на дорогу», «Сосна», «Ні, не тебе так щиро я люблю...», «Мцирі», «Демон». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

Чуха — верхній одяг.

Карабах — південно-східна країна Кавказу.

Чингара — музичний інструмент.

Канон — релігійне повчання, назва пішла від імені французького монаха Канона, який жив у XIV ст.

МИКОЛА НЕКРАСОВ

(1821 — 1878)

«На смерть Т. Г. Шевченка». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ОЛЕКСАНДР БЛОК

(1880 — 1921)

«Дванадцять». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ВОЛОДИМИР МАЯКОВСЬКИЙ

(1893 — 1930)

«Вірш про радянський паспорт». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

СЕРГІЙ ЄСЕНІН

(1895 — 1925)

«Берева», «Пороша», «З добрим ранком», «Жебрачка», «Пісня про собаку», «Черемха», «Гай без листя, поле голе...», «Розгулялась хуга...», «В сніжному майві...», «Співа зима, гукаючи...». Друкуються за виданням: Сергій Єсенін, Черемха. К., Дитвидав Українц, 1959.

МИХАЙЛО ІСАКОВСЬКИЙ

(нар. 1900 р.)

«Промінець». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ОЛЕКСАНДР ПРОКОФ'ЄВ

(нар. 1900 р.)

«Як жити й любити — і туга розтане...». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ОЛЕКСІЙ СУРКОВ

(нар. 1899 р.)

«Бойова спадщина», «Шелестять за вікном...», «Чи ми діти доби такої?», «Крізь хмарки підіймаючись круго...», «Ліс причаївся, зовуючи гнів», «Він схилився над струмком...», «Кат прийшов в мій дім...», «Стали ночі у серпні, як темні сни...», «Стомились... Ну й день був під небом війни!», «Караули обходячи тизо на диво...». Друкуються за виданням: Олексій Сурков, Вибрані поезії. К., Держлітвидав України, 1955.

СТЕПАН ЩИПАЧОВ

(нар. 1899 р.)

«Хатина в Шушенському». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

МИКОЛА УШАКОВ

(нар. 1899 р.)

«Пісня про рукавиці». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ГРИГОРІЙ ПЕТНИКОВ

(1894—1971)

«Заповітне слово», «Казка про Моголь Мегері». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Сьогодні. К., Держлітвидав України, 1925.

З білоруської

ЯНКА КУПАЛА

(1882 — 1942)

«Старі окопи», «Генацвалі», «А ми собі сіємо й сієм...». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ЯКУБ КОЛАС

(1882 — 1956)

«Киньте смуток!», «Відгук», «Устінський горбок». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ПЯТРУСЬ БРОВКА

(нар. 1905 р.)

«Пам'ятник». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ПЕТРО ГЛІБКА

(нар. 1905 р.)

«Літній день». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ПИМЕН ПАНЧЕНКО

(нар. 1917 р.)

«Упевненість», «На Ардабільських перевалі...». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

МАКСИМ ЛУЖАНІН

(нар. 1909 р.)

«Танкіст». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ВАЛЕНТИН ТАВЛАЙ

(1914 — 1947)

«Ранок перемоги». Друкується за виданням: Валентин Тавлай. Поезії. К., «Радянський письменник», 1964.

КОНСТАНЦІЯ ВУПЛО
(нар. 1899 р.)

«Моя Білорусь», «Пісня звільна пливе...», «Липи». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

АНАТОЛЬ АСТРЕЙКА
(нар. 1911 р.)

«Край благословляє». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

З грузинської

АКАКІЙ ЦЕРЕТЕЛІ
(1840 — 1915)

«Спомини», «Молитва декого», «Прощання». Друкуються за виданням: Акакій Церетелі, Вибрані твори. К., Держлітвидав України, 1953.

З вірменської

ХАЧАТУР АБОВЯН
(1805 — 1848)

«Візьми мою, козана, душу...». Друкується за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

АВЕТІК ІСААКЯН
(1875 — 1957)

«Мене по смерті стороніть...», «Дзвін чарок, мені на горе...», «Я бачив сон...». Друкуються за виданням: Аветік Ісаакян, Вибрані твори. К., Держлітвидав України, 1951.

З башкирської

МАЖИТ ГАФУРІ
(1880 — 1934)

«Пісня радості», «Перед баями», «Проліті сльози», «Весна». Друкуються за текстом, опублікованим у книжці Мажита Гафурі «Вибрані поезії» (К., Держлітвидав України, 1955).

САЙФІ КУДАШ
(нар. 1894 р.)

«Криниця», «Колись стрічались ми...». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

З таджицької

АБУЛЬКАСЕМ ЛАХУТІ
(1887 — 1957)

«Лист з дороги», «Вином любові». Друкуються за текстом, опублікованим в антології «Таджицька поезія» (К., «Радянський письменник», 1962).

З литовської

КОСТАС КУБІЛІНСКАС
(1923 — 1962)

«З янтарного берега», «Розмова в річкою». Друкуються за текстом, опублікованим в антології сучасної литовської поезії «Подарунок з Німану» (К., «Радянський письменник», 1963).

АНГАНАС ВЕНЦЛОВА
(нар. 1906 р.)

«Пустеля». Друкується за виданням: Антанас Венцлова, Вибране. К., Держлітвидав України, 1953.

З чуваської

МІШШІ СЕСПЕЛЬ
(1899 — 1922)

«Ніч. Так душно мені». Друкується за виданням: М. Сеспель, «Поле нового дня». К., «Радянський письменник», 1969.
Хандос — народний чуваський орнамент.

ІЗ ЗАРУБІЖНИХ ЛІТЕРАТУР

З болгарської

ХРИСТО БОТЕВ

(1849 — 1876)

«На прощання», «Елегія», «Моїй матері», «Братові», «Дільба», «Моїй першій коханій», «У корчмі», «Напливають хмари», «Моя молитва». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади. К., Держлітвидав України, 1951.

ХРИСТО ЯСЕНОВ

(1889 — 1925)

«Крізь гранітні огорожі». Друкується за збірником віршів болгарських поетів «Світло над Болгарією» (К., «Молодь», 1954).

НІКОЛА ВАПЦАРОВ

(1909 — 1942)

«Прощальне». Друкується за збірником віршів болгарських поетів «Світло над Болгарією» (К., «Молодь», 1954).

ХРИСТО РАДЕВСЬКИЙ

(нар. 1903 р.)

«Любов». Друкується за збірником віршів болгарських поетів «Світло над Болгарією». К., «Молодь», 1954.

НІКОЛАЙ ХРЕЛКОВ

(1894 — 1950)

«Димитровград». Друкується за збірником віршів болгарських поетів «Світло над Болгарією». К., «Молодь», 1954.

ІВАН БУРІН

(нар. 1912 р.)

«Пісня про подругу». Друкується за збірником віршів болгарських поетів «Світло над Болгарією» (К., «Молодь», 1954).

З угорської

ШАНДОР ПЕТЕФІ

(1823 — 1849)

«Мадьяр і нові мадьяром став!», «На вершини». Друкуються за виданням: Володимир Сосюра, Вибрані переклади, К., Держлітвидав України, 1951.

З польської

ЮЛІУШ СЛОВАЦЬКИЙ

(1809 — 1849)

«Невідомо що — чи «романтичність». Друкується за виданням: Юліуш Словацький, Вибрані твори, т. I. К., Держлітвидав України, 1959.

З німецької

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

(1797 — 1856)

«Нова весна» (цикл з п'яти віршів) та «До Лазаря». Друкуються за виданням: Генріх Гейне, Твори в двох томах, т. I. К., Держлітвидав України, 1956.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Сторінка автографа перекладу вірша К. Рилєва	68
Сторінка автографа перекладу вірша М. Лермонтова «Сосна»	76
Г. Майборода, В. Сосюра, П. Козицький серед воїнів Ра- дянської Армії і флоту	160—161
В. Сосюра в робочому кабінеті. <i>Фото 1958 року.</i>	160—161

ЗМІСТ

З ЛІТЕРАТУР НАРОДІВ СРСР

З російської

Олександр Пушкін

Кавказький бранець. <i>Повість</i>	7
Цигани	31
Борис Годунов. (<i>Уривки</i>)	52
До А. П. Керн	63
Коли за віку молодого	64
«Ти» і «Ви»	65
Спалений лист	65

Кіндрат Рилєєв

«Мене навідати бажала...»	67
-------------------------------------	----

Олександр Одоєвський

«Ти знаєш їх, кого я так любив...»	70
--	----

Михайло Лермонтов

На смерть поета	71
Молитва	73
Чинара	74
Я іду самотній на дорогу	75
Сосна	77
«Ні, не тебе так щиро я люблю...»	77
Мцирі	78
Демон. <i>Східна повість</i>	101

Микола Некрасов

На смерть Т. Г. Шевченка	139
------------------------------------	-----

Олександр Блок

Дванадцять 140

Володимир Маяковський

Вірш про радянський паспорт 153

Сергій Єсенін

Береза 157

Пороша 158

З добрим ранком 158

Жебрачка 159

Пісня про собаку 159

Черемха 160

«Гай без листя, поле голе...» 161

«Розгулялась хуга...» 162

«В сніжному майві...» 163

«Співа зима, гукаючи...» 163

Михайло Ісаковський

Промінець 165

Олександр Прокоф'єв

«Як жити й любити — і туга розтане...» 167

Олексій Сурков

Бойова спадщина 168

«Шелестять за вікном...» 169

«Чи ми діти доби такої?» 170

«Крізь хмарки підіймаючись круто...» 171

«Ліс причаївся, ховаючи гнів» 172

«Він схилився над струмком...» 172

«Кат прийшов в мій дім...» 173

«Стали ночі у серпні, як темні сні...» 174

«Стомились... Ну й день був під небом війни!» 175

«Караули обходячи тихо на диво...» 176

Степан Щипачов

Хатина в Шушенському. *Поєма* 177

Микола Ушаков

Пісня про рукавиці 183

Григорій Петников

Заповітне слово 184

Казка про Могоуль Мегері 184

З білоруської

Янка Купала

Старі окопи 186

Генацвалі 187

А ми собі сіємо й сієм... 188

Якуб Колас

Киньте смуток! 192

Відгук 193

Устінський горбок 193

Пятрусь Бровка

Пам'ятник 196

Петро Глебка

Літній день 198

Пімен Панченко

Упевненість 200

«На Ардабільському перевалі...» 201

Максим Лужанін	
Танкіст	203
Валентин Тавлай	
Ранок перемоги	205
Констанція Буйло	
Моя Білорусь	207
«Пісня звільна пливе...»	208
Либи	209
Анатоль Астрейка	
Край благословляє	210
<i>З грузинської</i>	
Акакій Церетелі	
Спомини	212
Молитва декого	214
Прощання (<i>Моїй країні</i>)	215
<i>З вірменської</i>	
Хачатур Абовян	
«Візьми мою, кохана, душу...»	217
Аветік Ісаакян	
«Мене по смерті схороніть...»	219
«Дзвін чарок, мені на горе...»	219
«Я бачив сон...»	220
<i>З башкирської</i>	
Пісня радості	221
Перед баями	222

Пролиті сльози	223
Весна	224

Сайфі Кудаш

Криниця. <i>Балада</i>	225
«Колись стрічались ми...»	227

З таджицької

Абулькасем Лахуті

Лист з дороги	229
Вином любові	229

З литовської

Костас Кубілінскас

З янтарного берега	231
Розмова з річкою	231

Антанас Венцлова

Пустеля	233
-------------------	-----

З чуваської

Мішші Сеспель

«Ніч. Так душно мені»	235
---------------------------------	-----

ІЗ ЗАРУБІЖНИХ ЛІТЕРАТУР

З болгарської

Христо Ботев

На прощання	239
Елегія	243
Мойй матері	244
Братові	245
Дільба	246
Мойй першій коханій	247
У корчмі	249

Напливають хмари	250
Моя молитва	253
Христо Ясенов	
Крізь гранітні огорожі	255
Нікола Вапцаров	
Прощальне	256
Христо Радевський	
Любов	257
Ніколай Хрелков	
Димитровград	260
Іван Бурін	
Пісня про подругу	262
<i>З угорської</i>	
Шандор Петефі	
Мадяр ізнов мадяром став!	264
На вершини	265
<i>З польської</i>	
Юліуш Словацький	
Невідомо що — чи «романтичність»	267
<i>З німецької</i>	
Генріх Гейне	
Нова Весна	269
7. «Весни блакитні очі...»	269
8. «Знову серце у полоні...»	269

11. «Чи мені вже цими снами...»	270
13. «Сяйвом місячним упившись...»	271
15. «Дні мої і навіть ночі...»	271
До Лазаря	273
<i>Примітки</i>	275
<i>Список ілюстрацій</i>	283

Владимир Николаевич Сосюра
СОЧИНЕНИЯ, т. 9. ПЕРЕВОДЫ
(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро», Київ,
Володимирська, 42.

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *І. П. Хстинюк*
Художній редактор *С. П. Савицький*
Технічний редактор *Р. Ф. Молодик*
Коректор *О. С. Назаренко*

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР,
Київ, вул. Воровського, 24.

Здано на виробництво 25. III/1971 р. Підписано
до друку 4. VIII/1971 р. Папір № 1. Формат 70×
×108^{1/32}. Фізичн. друк. арк. 9,125. Умовн. друк.
арк. 12,775. Обліково-видавч. арк. 10,402+1 вкл.
Ціна 83 коп. Замовлення 238. Тираж 8000.

У2
С66

7 — 4 — 3
Інф. лист — 69М

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
LONDON AND NEW YORK

1861

